

# KOOPERATİFÇİLİK

SAYI: NUMBER: 83  
OCAK-ŞUBAT-MART  
1989

JANUARY-FEBRUARY-MARCH 1989



TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

THE TURKISH CO-OPREATIVE ASSOCIATION was founded at İstanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» in 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. or Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30 th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

- a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.
- b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.
- c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subject either directly or on request.
- d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.
- e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.
- f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.
- g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.
- h. Participate in the conversions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.
- j. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.
- k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

# KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı: 83

OCAK - ŞUBAT - MART 1989

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından  
Üç Ayda Bir Yayınlanır.  
Fiyatı : 5000.- TL.  
Yıllık Abone 20.000.- TL.  
Yurt Dışı : 40.000.- TL.

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu  
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenişehir - ANKARA  
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

★

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi  
Hüsni POYRAZ

★

Yazı İşleri Müdürü  
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

★

Yayın Komitesi  
Başkan: Prof. Dr. Celâl ER  
Raportör : Prof. Dr. Orhan ARSLAN  
Üye: Sezai YÖRÜK  
Üye : Alâaddin KORKMAZ  
Üye: Dr. Kemâl GÖRMEZ

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

## İÇİNDEKİLER

Başyazı .....	3
Kooperatiflerde Halkla İlişkiler/ Yrd. Doç. Dr. Burhan Aykaç .....	5
Değişik Soya Çeşitlerinde Bakla Bağlama Yüksekliği ve Verimin Karşılaştırılması/ Prof. Dr. Celâl Er-Suay Bayramın .....	23
Türkiye ve Avrupa Topluluğunda (AT) Süt Sektörü ve Kooperatiflerin Önemi/ Yrd. Doç. Dr. Abdi Karacabey .....	38
Türkiye'de Konut, Konut Kooperatifçiliği ve Belediyeler/ Dr. Kemâl Görmez .....	48
İnsangücü Planlaması ve Konunun Kalkınma Planlarında Ele Alınışı/ Dr. Temel Çalık .....	54

# CO-OPERATION

A QUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

NUMBER 83

January - February - March 1989

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondence Address:  
Türk Kooperatifçilik Kurumu  
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenisehir - ANKARA  
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association

Hüsni POYRAZ

Editör-in Chief

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

(The opinions expressed in the articles belong to the authors)

## CONTENTS

Edotorial/ Prof. Dr. Orhan Arslan . . . . .	3
Public Relations in Cooperatives/ Yrd.Doç. Dr. Burhan Aykaç . . . . .	5
Board Bean Tying Height and Efficiency Comparsion in Different Soya Bean Kinds/ Prof. Dr. Celâl Er - Suay Bayramin . . . . .	23
Milk Sector and the Importance of Cooperatives in Turkey and Auropean Committe (EC)/ Yrd. Doç. Dr. Abdi Karacabey . . . . .	38
Housing Cooperatives and Municipalities in Turkey/ Dr. Kemâl Görmez . . . . .	48
Man Power Planning and Handling of the Subjeck in Progress Plans/ Dr. Temel Çalık . . . . .	54

Dizgi ve Baskı  
SİSTEM OFSET  
Tel: 229 18 81 229 63 97

# Başyazı

## KOOPERATİFÇİLİK ARAŞTIRMA DERGİMİZ

Prof.Dr. Orhan ARSLAN

*Bu sayımızdan itibaren Türk Kooperatifçilik Kurumu yayınları yeni bir yayın yılına daha girmiş bulunuyor. 1989'un bütün kooperatif camiasına, Milletimize ve bütün dünyaya hayırlar getirmesini diliyoruz.*

*Bilindiği gibi özellikle araştırma faaliyetlerinin ülke kalkınması ve geleceği bakımından taşıdığı büyük önemi, okuyucularımızla zaman zaman sohbet mahiyetinde ele almaktayız. Fakat konu o kadar önemli ve vazgeçilmez ki, kurumumuzun 3 yayın organından bir tanesi münhasıran araştırma çalışmalarının yayınlanmasına ayrılmıştır. Türkiye'deki kooperatifçilik çalışmalarının bu dergimizde yayımlanarak, hem okuyuculara ulaştırılması, hem de diğer araştırmacıları teşvik etmesi bakımından faydalı hizmetler yaptığını inanıyoruz.*

*Araştırmalar, ilk bakışta çabuk geri dönmeyen atıl yatırımlar olarak görülebilir. Ancak bütün dünyada en kârlı ve en sürekli gelir getiren yatırımlar, araştırma yatırımlarıdır. Bunun için dünyanın gelişmiş ülkelerinde araştırmaya fevkalade büyük meblağlar ayrılmakta ve bütün büyük kuruluşların dev bütçeli araştırma üniteleri bulunmaktadır. Bu araştırma birimlerinden elde edilen sonuçlar, daha sonra diğer ülkelere fevkalade büyük meblağlara satılmakta, know-how ve patent gibi haklardan sürekli gelirler temin ederek, yaptıkları masrafın çok daha üzerinde büyük kârlar elde etmektedirler. bundan dolayıdır ki, araştırmaya harcanan paraya kârlı yatırımlar gözüyle bakılmaktadır.*

*Teknoloji üreten gelişmiş ülkelerde araştırmaya ayrılan paranın miktarını, Türkiye'deki ile makayese bile etmek mümkün değildir. Meselâ Belçika'nın araştırmaya ayırdığı miktar Türkiye'nin 15 katı, İsviçre'nin 21 katı, Federal Almanya'nın 170 katı, Rusya'nın 300 katı ve ABD'nin 560 katıdır. Bu ülkelerin teknoloji satışlarından elde ettikleri kazançlar ve dünya bilimine yaptıkları müdahaleler dikkate alınırca, konunun ekemmiyeti ortaya çıkmış olacaktır.*

*Kooperatifçilik sahası da diğer araştırma konularından müstakil düşünülemez. Çağın gereklerine uygun, rantabl ve en verimli kooperatif uygulamalarının tesbiti için, bütün detayların uzmanlarca araştırılmasında zaruret vardır. Kaldı ki, dünyanın bütün insanları bilhassa kooperatif gibi, özel karşılıklı münasebetleri gerektiren konularda farklı düşüncelere sahip bulunabilirler. Elbette ki, bu durum, müşterek bilimsel gerçeklerin bir arada mütalaa edilmesine mani değildir. Ancak, kooperatifçilik meselelerinin, Türk araştırmacıları tarafından, Türkiye gerçekleri ve Türk insanının özel yapısı dikkate alınarak ele alınıp, ilmi ölçülere göre teşhis ve çarelerinin bulunmasında zorunluk vardır.*

*Araştırma çalışmaları maddi ve manevi yönden özel ilgi ve desteklenmek ister. Zira zaten zor ve neticeleri her zaman müsbet olamayan bu tip çalışmaların bir de desteksiz ve ilgisiz kaldığı düşünülecek olursa, konuyla alakalı olanların tamamen soğumalarına se-*

bep olunabilir. Başta devlet olmak üzere, Türkiye'nin bütün büyük ve olabildiği kadar diğer kuruluşlarının, araştırma faaliyetlerini desteklemeleri ve kendileri bizzat araştırmanın içinde bulunmaları arzu edilir. Zira, araştırma yapıldıkça meselenin önemi daha da iyi anlaşılacaktır.

Türkiye dışında yapılmış çalışmalardan, diğer alanlarda olduğu gibi kooperatifçilik alanında da elbette istifade edilecektir. Zaten Peygamber Efendimizin bu konudaki hadisi bütün insanlığa yön verecek güzelliكتedir: "İlim ve fen bizim kaybolmuş malımızdır. Nerede bulursak oradan alırız:" bu açıdan bakıldığında, yurt dışındaki çalışmalardan yararlanmak zorundayız. Fakat yine bilindiği gibi, ülkemize adaptasyonu kontrol edilmeyen faaliyetlerin, doğrudan uygulamaya alınması pek çok mahzurlar yaratabilecektir. Dolayısıyla bu tip dış çalışmaların önce iyi bir desteden sonra, ülkemiz insanına ve ekonomisinin istifadesine sunulması şarttır.

Fakat ideal olanı bilimsel yönden bağımsız olarak, Türkiye'ye uygun çalışmaların Türkiye şartlarında gerçekleştirilmesidir. Zira kooperatifçilik karşılıklı fedakarlık ve yardımlaşma duygusuyla biraraya gelen insanların çeşitli konularda faaliyette bulunması demek olduğuna göre, insan unsurunun özellikleri ilk önce dikkate alınmak zorundadır.

İnsan faktörüyle birlikte, kooperatif çalışma konularının tamamında da, Türkiye'nin özel şartları olabilir ve bu özel şartlarda farklı araştırmalar söz konusu bulunabilir.

Türk Kooperatifçilik Kurumu yukarıda bir nebze açıklamaya çalıştığımız hususları dikkate alarak, ülkemizin bütün araştırmacılarının, kooperatif meselelerini araştırmaya davet etmekte ve üç ayda bir çıkan KOOPERATİFÇİLİK dergisini, münhasıran araştırma sonuçlarını yayınlamak için ayırmış bulunmaktadır. Bu zamana kadar kuruma gönderilen araştırmaların hemen tamamı, bilimsel değer taşımak kaydıyla yayınlanarak ülkemiz insanına sunulmuştur. Bundan sonra da, kooperatifçilik konuları, ekonomik konular ve araştırmaya dayalı bir konularda dergimizin sayfeleri bütün araştırmacılara açıktır.

Araştırma gibi zor, sabır ve gayret isteyen bir konuda, Türk Kooperatifçilik Kurumu kendi üzerine düşen görevi yapmanın huzur ve mutluluğunu taşımaktadır.

Bu sayımızda Prof. Dr. Celâl Er'in Türkiye'de yetiştirilmesinde büyük ümitler beslediğimiz ve fizyolojik protein muhtevası bakımından et değerinde olan soya fasülyesi üzerinde bir araştırmasını sunuyoruz. Pek çok gelişmiş ülkede bile, proteininden yararlanan soya fasülyesinden ülkemiz insanının da faydalanması ve mevcut protein açlığına böylece çözüm getirebilmeye gayret göstermesini diliyoruz. Yrd. Doç. Dr. Abdi Karacabey ise, AT'na girmeye hazırlanan Türkiye'nin süt gibi çok önemli bir meselesini gündeme getirmektedir. Bir tarım ülkesi olan Türkiye'nin süt denizleri ve tereyağdağlarına sahip olan AT ülkeleri karşısındaki konumunda kooperatiflere düşen görev ve kooperatiflerin önemini anlatmaya çalışmaktadır. Yrd. Doç. Dr. Burhan Aykaç'ın araştırma konusu Kooperatiflerdeki halkla ilişkilerdir. Merak ve ilgiyle okuyacağınızı ümit ediyoruz. "Türkiye'deki Konut Kooperatifçiliği ve Belediyeler" konusunda Kemal Görmez ile, "İnsangücü Planlaması ve Konunun Kalkınma Planlarında Ele Alınışı" Başlıklı Dr. Temel Çalık'ın araştırmalarını da bu sayımızda veriyoruz.

Ülkemiz hayrına daha nice araştırmalar yapılması dileğiyle saygılar sunuyoruz.

Kooperatifçi Selamlarımızla....

# KOOPERATİFLERDE HALKLA İLİŞKİLER

Yard. Doç.Dr. Burhan AYKAÇ (x)

## GİRİŞ

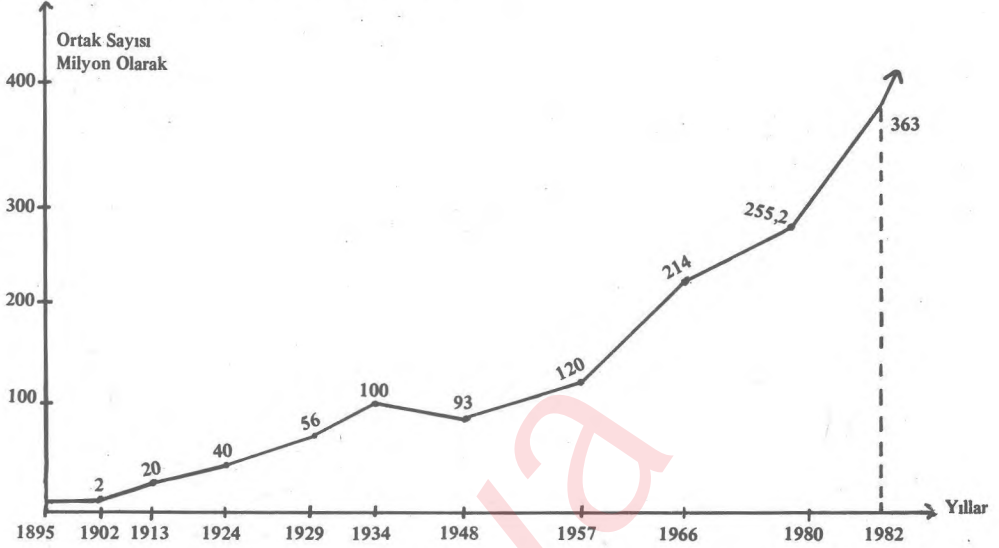
Kooperatifçilik hareketinin ortaya çıkışı ile halkla ilişkilerin ortaya çıkışı 19.yüzyılın sonlarına raslamaktadır. Aynı yıllarda ortaya çıkan bu iki konu arasında, bir sebep sonuç ilişkisinin varlığından sözedilemez. En azından, kooperatifçilik hareketinin İngiltere'de, bugünkü anlamda halkla ilişkilerin ABD'de orta çıktıkları hatırlanacak olursa, bu iki konu arasında sebep sonuç ilişkisinin olma ihtimalinin az olabileceği öne sürülebilir. Fakat, her iki konunun sanayi devriminden sonra ortaya çıkışı, gelişmeleri sadece bir rastlantı olarak yorumlanamaz. Tam bunun aksine, sanayi devriminin kooperatifçiliğin ve halkla ilişkilerin gelişmesinde, önem kazanmasında çok etkili olduğu söylenebilir.

Kooperatifçilik ile halkla ilişkiler arasında bazı benzerlikler bulunmaktadır. Günümüzde, siyasi rejimleri, yer aldıkları bloklar ve gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, bütün ülkelerde kooperatifçiliğe ve halkla ilişkilere zorunlu olarak yer ve önem verilmekte yeterince önem verilme bile, önem verildiği izlenimi yaratılmaya çalışılmaktadır. Kooperatifçilik ile halkla ilişkiler arasında başka bir benzerlik olarak, her iki konunun da, bütün ülkelerde yer almalarına karşılık, demokratik ülkelerde daha gelişmiş ve daha çok genel kabul görmüş, günlük hayatın ve uygulamaların bir parçası haline gelmiş olmalıdır. Yine, bu iki konu arasında bir başka benzerlik olarak, ülkenin gelişmişlik düzeyi ile kooperatifçiliğin ve halkla ilişkilerin gelişmişlik düzeyleri arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir.

Bütün bunlara ek olarak, yukarıda belirtildiği üzere, kooperatifçilik ile halkla ilişkiler arasında ortaya çıkış bakımından bir sebep sonuç ilişkisinin bulunmadığı kesin olarak kabul edilse bile, bu iki konunun birbirinin gelişmelerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir ülkedeki bu iki konunun gelişmişlik düzeyleri arasında bir paralellik bulunduğu inkar edilemez.

(X) Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,  
Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

Günümüzde, dünyada 650.000den fazla kooperatifin bulunduğu (1), bu kooperatiflerin ortak sayısının ise 363 milyondan fazla olduğu belirtilmektedir (2). 1895 yılında 2 milyon kooperatif ortağı sayısı sürekli bir artış eğilimi göstermiş, bu sayı 1980 yılında 355,2 milyona, 1982 yılında ise 363 milyona ulaşmıştır.



KAYNAK: MASLENNIKOV, V. : The Co-operative Movement in Asia and Africa, Moscow, 1983, p.207

Dünyadaki kooperatif ortaklarının 125 milyonunun gelişmiş ülkelerde, 121,5 milyonunun gelişmekte olan ülkelerde, 109,5 milyonunun doğu bloku ülkelerinde olduğu söylemek, gelişmiş ülkelerde kooperatifçiliğin de gelişmiş olduğunun bir kanıtı olarak kabul edilebilir.

Ancak, bir ülkede bulunan kooperatif sayısı ve bu kooperatiflerin ortak sayısı, o ülkede kooperatifçiliğin çok geliştiği anlamına gelmez. Özellikle, bazı ülkelerde, küçük tip kooperatifler yerine, kooperatifler arasında yatay ve dikey bütünleşme desteklediğinden, bu gibi ülkelerde, kooperatif sayıları son yıllarda giderek azalırken, ortak sayıları giderek artmaktadır(3). Bu bakımdan, özellikle bir ülkedeki kooperatif sayısının çokluğu, yanıltıcı değerlendirmeler yapılmasına yol açabilir. Ülkemizde de, kooperatifçilik alanında yatay ve dikey bütünleşmenin büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır. (4).

(1) Plate , forme d'Information et de Coordination pour les Cooperatives du Monde Entier, IRU Courier, No 1, Mai 1988, p.9

(2) MASLENNIKOV, V.:The Co-operative Movement in Asia and Africa, Moskova, 1983, p.207

(3) MÜNKNER, Hans H. : Federal Almanya Cumhuriyetinde Kooperatiflerin Geleceği, XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, TTK Yayını, Ankara, 1984, s.253

4) DEMİRCİ, Rusih: Türkiye'de Kooperatifçilik Hareketi ve Kooperatifçiliğimizden Beklenen Gelişmeler, X. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, TTK Yayını Ankara 1984. s. 14 s. 14.



Ayrıca, eğer bir ülkede, kooperatiflere ortaklık doğrudan veya dolaylı zorlamalarla sağlanıyorsa, o ülkede yaşayan insanlar bazı ihtiyaçlarını temin edebilmek için veya sağlanan bazı kolaylıklardan yararlanabilmek için istemeseler de kooperatif kurulabilir veya kurulmuş kooperatiflere ortak olabilirler. Öte yandan, ülkenin nüfusunun çok olması kooperatif sayısının ve ortak sayısının diğer ülkelere nazaran daha fazla olmasına neden olabilir. Mesela, Hindistan'da mevcut kooperatiflerin sayısı 335.000, bu kooperatiflerin ortak sayısı ise 74.5 milyona ulaşmaktadır (5). Hindistan'daki kooperatif sayısı, dünyadaki kooperatif sayısının yarısından fazladır. Bu sayılara bakarak, kooperatifçiliğin en çok geliştiği ülkenin Hindistan olduğu sonucuna varmak yanıltıcı olacaktır. Türkiye'deki kooperatif sayısı 54.812 olup, bu kooperatiflerin ortak sayısı 8.219.064 olarak belirtilmektedir (6). Hindistan'da nüfusun %10 u kooperatif ortağı durumundadır. Bütün bunlara ek olarak, bir ülkedeki kooperatifçiliğin gelişmişlik düzeyini değerlendirirken, o ülkede kooperatifçiliğin temel ilkelerinden olan "Serbest Giriş İlkesi" ve "Demokratik Yönetim İlkelerinin" uygulanıp uygulanmadığının göz önünde tutulması gerekmektedir.(7).

Genellikle, bir ülkede kooperatifçiliğin gelişmesi ile kooperatifçilik eğitimi arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu kabul edilmektedir (8). Kooperatifçiliğin geniş kitlelere yayılması, halka benimsetilmesi, halkın desteğinin sağlanması da ayrı bir önem taşımaktadır. Bunun sağlanması ise halkla ilişkiler tekniklerinin iyi bilinmesi ve iyi uygulanması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan, kooperatifçiliğin gelişmesi ile kooperatif yöneticilerinin iyi yetişmiş olmaları arasında sıkı bir ilişkinin varlığı genel kabul görmektedir. Nitekim, son yıllarda kooperatifçilik eğitiminde, kooperatiflerde yönetim konusuna büyük önem verilmektedir. Uluslararası Kooperatifçilik Eğitim Merkezi (International Co-operative Training Centre: ICTC) 1988 yılında kooperatifçilikle ilgili eğitim programında 25 konu ele almış olup, bunlardan 10'u kooperatiflerde yönetimle ilgilidir (9). Kooperatifler de yönetim konusuna bu kadar fazla önem verilmesinin sebebi, kooperatif yöneticilerinin hem kooperatif ortaklarına karşı sorumluluk taşımalarından, hem de şahıslarında kooperatifçilik hareketini temsil etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan, kooperatif yöneticisinin taşıdığı sorumluluğun bilincinde olması, hem iyi bir kooperatifçinin, hem de iyi bir yöneticinin taşıması gereken nitelikleri taşıması gerekmektedir. Bu anlamda, kooperatif yöneticisinin kooperatif ortaklarının güven ve desteğini kazanması yanında, çevresinde perstij sahibi, saygın ve güven duyulan birisi olmalıdır. Bu özelliklerin bulunmaması durumunda, kooperatif yönetimi ile ortaklar arasında anlaşmazlıklar, suçlamalar ve karşılıklı güvensizlikler meydana gelebileceği gibi, belki de en önemlisi, kooperatifçilik hareketine duyulan güven

(5) MASLENNICOV, V. : a.g.e.,s.204

(6) ÇAĞLAR: Ziya: *The Types and Numbers of Cooperatives in Turkey, Cooperation in Turkey, Nu 9, October 1988, p. 40*

(7) AYKAÇ, Burhan: *Kooperatiflerin Yönetiminde Benimsenmesi Gereken İlkeler, Karınca Dergisi, Kasım 1988, s.6*

(8) FINDIKOĞLU, Fahri Z.: *Kooperatif Eğitimi, VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, cilt 1, TKK yayını, Ankara, 1970, s. V-7* YALÇINTAŞ: *Nevzat : Kooperatiflerle İlişili Olarak Devlete Düşen Görevler, VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, a.g.e, s. VIII-17*

(9) *Co-Operative Education Materilas Advisory Service (CEMAS) Bulletin, Nu 1, 1988, ICTC Programmes*

azalacak, bunun doğal bir sonucu olarak kooperatifçilik istenen şekilde gelişmeyecektir. Bu yüzden kooperatif yöneticiliği büyük fedakarlıklar ve sorumluluklar isteyen çağımızın en zor mesleklerinden biri olarak nitelendirilmektedir. (10). Kooperatif yöneticilerinin gerek kooperatif içi, ortaklarla olan ilişkilerinde, gerekse kooperatif dışı, halkla ilişkilerinde kelimenin tam anlamıyla "Açıklık Politikası" izlemeleri büyük önem taşımaktadır. Kooperatifçilik "Demokratik Yönetim İlkesi"ni temel bir ilke olarak benimsemiş bir harekettir. Demokratik kuruluşlarda "Açıklık", gerekliliğin ötesinde, zorunludur da. Bu zorunluluk, kooperatiflerde karşılıklı güvenmenin kaynağını oluşturmaktadır. Kooperatif içi ve dışı ilişkiler bu güvene dayanmadığı sürece kalıcı ve yapıcı olamazlar. (11). Bu durum kooperatif yöneticileri için "İdare ile halk arasında gereken işbirliğini sağlayacak bir ortam yaratmak" (12) olarak ifade edilmektedir.

Ayrıca, kooperatiflerdeki yöneticiliğin önemi vurgulanmakla yetinilmemekte, bu konuda alınması gereken önlemler de dile getirilmektedir. Yapılan bir değerlendirmede: "Kooperatiflerin başarısı için şüphesiz yönetim meselesinin çözülmesi, en başta gelen bir husustur. Bu bakımdan yöneticilikle ilgili yüksek seviyede, orta ve alt kademelerde eğitim yapan kuruluşlar açılmalı veya mevcutlar geliştirilmelidir. Mevcut yöneticilerin bilgileri tazelenmeli, onların kendi konularında eğitime, üst kademelere hazırlama hususlarında onlara yardımcı olunmalıdır" (13) denilerek, konunun önemi belirtilmektedir. Yapılan bu değerlendirmelerden, kooperatifçiliğin gelişmesinin, büyük ölçüde kooperatif yöneticilerinin başarılarına bağlı olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Yönetimin başarı şansı ile halkla ilişkiler arasında, diğer bir ifadeyle, halkla ilişkilerin bilinçli uygulanması arasında da sıkı bir ilişkinin bulunduğu kabul edilmektedir. Günümüzde, halkla ilişkiler bütün kuruluşlar tarafından benimsenen, önem verilen faaliyetler arasında yer almaktadır. Ancak, farklı kuruluşlar tarafından yürütülen halkla ilişkiler faaliyetlerinin amaçları, yöntemleri, hatta halkla ilişkilere verilen anlam konusunda bir yeknesaklığın olduğu da söylenemez (14). Yönetim bilimi için "Sanatların en eskisi, bilimlerin en yenisi" şeklinde yapılan bir değerlendirme, büyük ölçüde halkla ilişkiler için de geçerlidir.

Kooperatifçiliğin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması, geniş kitlelere maledilmesi, halkın güven ve desteğinin sağlanması, halkın ilgisini çekmesi, kooperatifçiliğin ne olduğunun, belki de daha önemlisi, kooperatifçiliğin ne olmadığına toplumun bütün kesimlerine anlatılabilmesi halkla ilişkiler vasıtasıyla sağlanabilir.

Bugün, üzerinde yaşadığımız dünyada, halkla ilişkilerin geliştirmeye, kooperatifçiliğin gelişmediği tek bir ülke bulunmadığı gibi; tam bunun aksine, halkla ilişkilerin gelişmemesine karşılık, kooperatifçiliğin geliştiği tek bir ülke bulunmamaktadır. Bunun anlamı ise, halkla ilişkiler geliştirilmeden, kooperatifçiliğin geliştirilmesine çalışmak, başarısızlığı "Kader, Kısmet Alın Yazısı" olarak kabul etmek demektir. Asırlık geçmişi olan kooperatifçiliğimizin bir türlü istenen düzeye ulaşmamasının, başka türlü açıklanabilmesi kolay olmayacağı gibi, inandırıcı da olmayacaktır.

(10) MSHIU, Sam: A. *Systematic Approach to Co-operative Member Education*, CEMAS Bulletin, Nu 1, 1988, p.2

(11) MÜNKNER, Hans H. : a.g.t., s. 256

(12) YALÇINTAŞ, Nevzat : a.g.t., s. VIII-10

(13) DEMİRCİ, Rasih : a.g.t., s. 15

(14) UYSAL, Birkan: "Halkla İlişkiler: Bir Değerlendirme", Amme İdaresi Dergisi, cilt 16., s.3, Eylül 1983, s.23.

## I. HALKLA İLİŞKİLERİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

Halkla ilişkiler dilimizde, İngilizce "Public Relations" karşılığı olarak kullanılmaktadır. İngilizcede bu kavrama kısaca PR (Türkçe okunuşu: Pi Ar) denilmektedir. İngilizcedeki "Public Relations" karşılığı olarak "Kamusal İlişkiler" teriminin kullanılmasının daha uygun olacağı öne sürülmekle birlikte (15) Türkçede halkla ilişkiler terimi daha yaygın olarak kullanılmakta olup, resmi metinlerde de halkla ilişkiler teriminin kullanımı benimsenmiştir.

Halkla ilişkilerin insanlık tarihi kadar eski olduğu, tarihin çeşitli dönemlerine ait örnekler verilerek ortaya konulmaktadır. (16). Ancak bugünkü anlamda halkla ilişkilerin ortaya çıkışı 19. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. İngilizce "Public Relations" terimini ilk kullanan kişinin ABD'nin başkanlarından Thomas JEFFERSON olduğu ve JEFFERSON'un bu terimi 1807 yılında 10. kongreye gönderdiği bir yazıda "Ruh Hali" anlamında kullandığı belirtilmektedir. (17). İlginçtir, 1807 yılında Osmanlı'nın "Magne Carta" sı olarak nitelenen (18) sened-i İttifak kabul edilmiştir. Yani o dönemde dünyanın çeşitli yerlerinde, halka önem verme halkın sesine kulak verme, farklı niteliklerde de olsa gelişmeye başlanmıştır.

Başka kaynaklarda, halkla ilişkiler teriminin daha önceleri de kullanıldığı ifade edilmektedir (19). Halkla ilişkilerin terim olarak değil de, bugünkü anlamda bir faaliyet olarak, 1558 yılında tahta geçen İngiliz Kraliçesi I. Elizabeth tarafından başarıyla uygulandığı öne sürülmektedir (20).

1982 yılında, Yale Üniversitesinde "Halkla İlişkiler ve Hukukçuların Yükümlülükleri" konulu bir konferans veren Dorman EATON, halkla ilişkiler terimini bugünkü anlamda kullandığı gibi, 1879 yılında yayınlanan Amerikan Demiryolları Yılığında, halkla ilişkiler terimine yer verilmiştir (21).

Bugünkü anlamda halkla ilişkilerin ABD'de doğduğu ve oradan diğer ülkelere yayıldığı kabul edilmektedir. Nitekim, "Halkla İlişkiler Amerika'ya özgü bir olay değildir, fakat hiçbir yerde, oradaki kadar geniş bir uygulama alanı bulmamış, oradaki kadar kârlı, oradaki kadar iddialı, oradaki kadar saygı değer, oradaki kadar itibarsız olmamış, oradaki kadar aşırı övgüye mazhar olmamıştır" (22) şeklinde yapılan bir değerlendirme, Amerikadaki halkla ilişkile-

(15) MIHÇIĞOLU, Cemal: *Kamusal İlişkiler*, AÜBYYO Yayını, Ankara, 1983-1984, s.1

(16) LOUGOVOY, Constantin et LINON, M. : *Les Relations Publiques, Fonction du Gouvernement, de l'Entreprise et de l'Administration* Dunod, Editions du Tambourinaire, Paris, 1969, p.7.

(17) ORRICK, James B.: (Çev. Oğuz Onaran) *Halkla İlişkiler*, AÜSBF Yayını, Ankara, 1972 s.2

(18) GİRİTLİ, İsmet: *Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli*, 6. Baskı, İstanbul 1979, S. 50.

(19) CHAUMELY, Jean Et HUISMAN, Denis: *Les Relations Publiques*, Presse Universitaire de France, Paris, 1962, p.8. ABADAN, Nermin: *Modern Toplumlarda Halkla Münasebetler*, TODAİE Yayını, Ankara, 1964, s.8

(20) DALTON, Charles O: *Public Realties: An art and Profession*, Modern Business Lectures, New York, 1977, p.5.

(21) ORRICK, James B.: (Çev. Oğuz Onaran): *Halkla İlişkilerin Kaynağı, Anlamı, Genel İlkeleri*, *Halkla İlişkiler I. Semineri*, AÜBYYO Yayını, Ankara, 1967, s.7.

(22) PIMLOTT, J.A.R.: *Public Relations and American Democracy*, New Jersey, 1951, p.3 *Nakleden: Cemal MIHÇIOĞLU; Halkla İlişkiler Nedir?, Halkla İlişkiler Semineri*, MPM Yayını, Ankara, 1971, s. 11

rin değerlendirilmesi konusunda bir fikir vermektedir. Gerçekten, halkla ilişkiler faaliyetleri pek çok kaynakta övgüye değer bulunurken (23), bazı kaynaklarda, halkla ilişkilerin, gereksiz harcamalara yol açtığı, bu yüzden bu faaliyetlere girilmemesi, başlatılan faaliyetlere de son verilmesi önerilmektedir (24). Ancak günümüzde halkla ilişkilerin giderek yaygınlaşması bütün kuruluşların halkla ilişkiler faaliyetlerine yer vermeleri veya vermeyi arzuladıkları düşünülecek olursa, halkla ilişkilerin gereksiz harcamalara yol açtığı fikrine katılmanın çok güç olduğu ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki, günümüzdeki örgütlerin tanıtma, reklam ve propaganda faaliyetlerine ayırdıkları paralar yanında halkla ilişkilere yapılan harcamaların israf olarak nitelendirilmesi, isabetli ve inandırıcı bir değerlendirme olmaktan uzaktır. 1986 yılında özel kuruluşların reklam harcamalarının 100 milyar liranın üzerinde olduğu (25) 1988 yılının son altı ayında, Türkiye'de günlük gazeteler arasında başlayan rekabet sonucu, gazetelerin TRT Kurumuna ödedikleri reklam bedelinin astronomik rakamlara ulaşması gözönüne alındığında halkla ilişkilere yöneltilen eleştirilerin haksızlığı kolayca anlaşılabilir.

Türkiye'de halkla ilişkilerin 60 lı yıllardan sonra gelişmeye başladığını görüyoruz. 1963 yılında yayımlanan MEHTAP Raporunda (Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu) konunun öne vurgulandıktan sonra, "Türk idaresinde de çeşitli kademelerde, her kurumun bünyesine uygun olarak halkla temas ve dinlenme usulleri kurmak gerekmektedir" (26) denilmektedir.

60'lı ve 70'li yıllarda halkla ilişkilerle ilgili yayımların arttığını, Üniversitelerde bu ad altında dersler okutulmaya başlandığını, bu adla yüksek okullar açıldığını, kamu ve özel kuruluşlarda halkla ilişkiler faaliyetlerini yürütmekle, görevli birimler açıldığını görüyoruz (27). Ayrıca 5 yıllık kalkınma planlarında da halkla ilişkilerin geliştirilmesi için çaba gösterileceği öngörülmüştür. Hatta 5 .Beş Yıllık Kalkınma planında, "Kamu hizmetlerinde ve idaresinde verimliliği artırmak amacı ile her kademede kamu görevlileri için eğitim programları düzenlenecek ve plan döneminde 800.000 kamu görevlisi kısa süreli halkla ilişkiler eğitiminden geçirilecektir"(28) denilmektedir. Bu da kalkınma planlarında konuya ne kadar önem verildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Ancak, 60 lı yıllardan bu yana, çeşitli kurum ve kuruluşlarda halkla ilişkiler faaliyetlerini yürüten birimlerin, Basın Bürosu, Basın ve Yayın Bürosu, Tanıtma Şubesi, Enformasyon Şubesi, Yayın Müdürlüğü ve Basın Temsilciliği gibi çok değişik adlar altında faaliyet yürüttüklerini görüyoruz. Halkla ilişkiler faaliyeti gösteren birimlerin bu kadar değişik adlar taşımaları uygulamada bazı aksaklıklara ve yanlış anlamalara yol açtığından 18 Haziran 1984 tarihinde 203 sayılı Kanun Hükmünde Kararname çıkarılarak, Bakanlıklar bünyesinde, halkla ilişkilerden sorumlu "Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirlikleri" kurulacağı hükmüne yer verilmiştir. Böylece kamu kuruluşları bakımından halkla ilişkiler faaliyeti yürütecek birimlerin adları konusunda bir yeknesaklık sağlanmıştır.

(23) DRUCKER: Peter F.: *Concept of the Corporation, Revised Printing, New York, 1975, p.86*

(24) TOWNSEND: Robert: *Up the Organization, 8th Edition, Kent, 1977, p. 136*

(25) PASİNER, Sunuk: "Özel Sektör ve Halkla İlişkiler" *Halkla İlişkiler Sempozyumu 87, AÜBYYO ve TODAİE Yayını, Ankara, 1987, s.119*

(26) *Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu, TODAİE Yayını, Ankara, 1963, s.56*

(27) TORTOP, Nuri: *Halkla İlişkiler, Ankara, 1986, s.22*

(28) *5. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 23 Temmuz 1984 tarihli Resmi Gazetede Yayımlanan Metin, s.99*

Bundan başka, "Son yıllarda, Türkiye'de kamu kuruluşları, Bakanlıklar, siyasal partiler meslek kuruluşları, dernekler ve diğer özel kuruluşlar halkla ilişkilere büyük önem vermeye başlamışlardır" (29) şeklinde yapılan bir değerlendirme, halkla ilişkilerin ülkemizde de bütün örgütlerde yaygınlaştığını göstermektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi halkla ilişkiler kamu-özel ayrımı olmaksızın bütün örgütlerde gelişme göstermektedir. Türkiye'de halkla ilişkilerin yeterince ilgi görmediği kuruluşların başında kooperatifler yer almaktadır. Oysa, yapıları ve amaçları itibarıyla halkla ilişkilere en çok önem vermesi gereken kuruluşlar kooperatiflerdir.

## II-HALKLA İLİŞKİLERİN TANIMI

Halkla ilişkilerin 200 den fazla tanımının yapıldığı belirtilmektedir (30). İster istemez, tanım sayısının bu kadar çok olması, halkla ilişkiler konusunun belirsiz bir alan olduğu izlenim vermektedir. Oysa, tanım sayısının çokluğu halkla ilişkilerin kapsamının belirsizliğinden ziyade, kamu ve özel kuruluşlarda bu kavrama farklı anlamlar verilmesi, halkla ilişkilerle çok yakın anlam taşıyan tanıtma, reklam propaganda ve iletişim gibi kavramların bulunmasından kaynaklanmaktadır. Tanıtma, reklam, propaganda ve iletişim faaliyetlerinin amacı farklı olmakla birlikte, halkla ilişkilerde kullanılan yönetim ve tekniklerin bu alanlarda da kullanılması yanında, halkla ilişkilerin çok yeni sayılabilecek bir bilim dalı olması, halkla ilişkiler ile bu kavramların kapsamlarının karıştırılmasına yol açmaktadır (31). Buna, halkla ilişkiler konusunda yeterince bilgi sahibi olmayanların değişik görüşler öne sürmeleri de eklince hem tanım, hem de kapsam konusunda farklılıklar meydana gelmektedir (32).

Ayrıca, tanım sayısının çok olmasına, bilim adamlarının özellikle üzerinde durdukları farklı unsurları tanım kapsamına almaları, kuruluşların faaliyet alanlarının çeşitliliği, ülkeler arasındaki farklılıklar, toplumsal ve siyasal yapılar neden olmaktadır.

Bu kadar çok tanım arasından birisini benimsemenin güç olduğu şüphesizdir. Ancak, halkla ilişkilerin amaçlarını ve niteliklerini kapsayan bir tanım vermek gerekirse, halkla ilişkiler şu şekilde tanımlanabilir: "Halkla İlişkiler halkı etkileyen söz, eylem ya da olaydır. Halkla ilişkiler, bir kuruluşu çalışanlara, müşterilere, bağlantılı olduğu kişilere sevdirmeye ve saydırma sanatıdır. Halkla ilişkiler düşüncelerin ustaca aktarılması, becerikli bir haberleşme oluşumunun gerçekleştirilmesidir" (33).

Başka bir tanım vermek gerekirse, aşağıdaki tanımı vermek mümkündür: "Örgütle toplumun karşılıklı çıkarları arasında, iki yönlü bildirişmeye, bilgi alışverişine dayanarak denge sağlama çabasıdır." (34).

Halkla ilişkiler hedef kitleyi etkileme ve hedef kitleden etkilenme sürecidir. Amaç, hedef kitlenin güven ve desteğinin sağlanmasıdır. Sağlanan veya sağlanacağı ümit edilen güven ve desteğin ne oranda sağlandığı, sağlanamamışsa, sağlanamamasının nedenleri dikkatle ele alı-

(29) TORTOP, Nuri : "Halkla İlişkilerde Kamu Kuruluşları ve Basının Sorumluluğu", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 19, S.1, Mart 1986, s. 119.

(30) LOUGOVOY: *Constantin et LINON, M.* : a.g.e., s.7

(31) KAZANCI, Metin: *Halkla İlişkiler, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s.38*

(32) MIHÇIOĞLU, Cemal : a.g.e., s20

(33) TORTOP, Nuri, : a.g.e, S. 22

(34) MIHÇIOĞLU: *Cemal : a.g.e., s 2 Başka tanımlar için bakınız: ERTEKİN: Yücel: Halkla İlişkiler, 2. Baskı, TODAİE Yayını, Ankara, 1986, s. 13-14; KOGAN: Irving S. : Public Relations, New York, 1977, p. 8-10*

nıp değerlendirilmesi gerekir. Hedef kitlenin taşıdığı özellikler göz önünde tutularak, hedef kitlenin etkilenmesi, inandırılması istenen amaca yönlendirilmesi, söz konusudur. Bütün bunlar yapılırken söylenenlerin doğru olması, başarılar kadar başarısızlıklardan da sözedilmesi, hedef kitlenin istek ve önerilerinin değerlendirilmesi büyük önem taşır. Zaten, belirtilen bu özellikler halkla ilişkileri tanıtma, reklam propaganda ve iletişimden ayıran başlıca özelliklerdir.

### III-HALKLA İLİŞKİLERİN AMACI

Halkla ilişkilerin tanımlarının çok farklı olması, bir yerde halkla ilişkilerin farklı kuruluşlarda farklı amaçları gerçekleştirmeye yönelik olduğuna işaret etmektedir. Kuruluşların amaçları farklı olunca, kuruluşların yüttükleri halkla ilişkiler faaliyetlerinin amaçlarının da, bazı hallerde farklı olabileceği kaçınılmazdır. Ancak, bu ne kadar kuruluş varsa, o kadar farklı halkla ilişkiler amacı vardır, şeklinde anlaşılmalıdır. Kuruluşların yürüttükleri halkla ilişkiler faaliyetlerinin amaçları arasındaki benzerlikler, farklılıklara nazaran çok daha fazladır. Bu bakımdan, halkla ilişkilerin amaçlarının benzer kuruluşlarda benzer olacağı varsayımından hareketle, konuyu üç başlık altında ele almak mümkündür.

#### A- KAMU KURULUŞLARINDA HALKLA İLİŞKİLERİN AMACI

Kamu kuruluşlarının amacı, kamu hizmetlerinin en etkili, en verimli ve en rasyonel bir şekilde yerine getirilmesinin sağlanmasıdır. Halkla ilişkilerin kamu yararı ölçüsüne göre yürütülmesinin halkla ilişkiler ile kuruluş amaçları arasında bir birlik sağlanabileceği belirtilmektedir (35). Kamu kuruluşları kendi amaçlarına ulaşabilmek için halkın güvenine ve desteğine ihtiyaç duyarlar. Halkın güven ve desteğinin sağlanması ise halkla ilişkiler faaliyetlerinin sabırlı ve bilinçli bir şekilde sürdürülmesine bağlıdır. Bu anlamda yönetimin iyi ve nitelikli bir kamu hizmeti sunabilmesinin ön şartlarından biri sabırlı ve bilinçli halkla ilişkiler faaliyetlerinin sürdürülmesi olmaktadır.

Kamu kuruluşlarında halkla ilişkilerin amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür. (36):

- 1) Kamuoyunu aydınlatmak kuruluşu ve kuruluşun izlediği politikayı kamuoyuna benimsetmek.
- 2) Kamuoyunda yönetime karşı daha olumlu bir tutum yaratmak.
- 3) Yönetimle olan ilişkilerinde halkın işini kolaylaştırmak.
- 4) Alınacak kararların isabetlilik derecesini artırmak için halktan bilgi almak.
- 5) Yönetim tarafından konan yasaklar üzerinde aydınlatıcı bilgiler vererek vatandaşların yasalara uymasını sağlamak.
- 6) Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde vatandaşların işbirliğini sağlamak.
- 7) Yasalarda ve yönetimin uygulamalarında görülen aksaklıkların giderilmesinde halkın dileklerinden, tavsiye ve şikayetlerinden yararlanmak.

35) UYSAL, Birkan: a.g.m., s. 25

36) TORTOP, Nuri: a.g.e., s. 10.: MIHÇIOĞLU, Cemal: a.g.e., s. 7-9: YALÇINDAĞ, Selçuk: "Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler", Amme idaresi Dergisi, cilt 19, S.1, Mart 1986, s.135; SIMON, Herbert ve Diğerleri: (Çev. Cemal Mihçioğlu) Kamu Yönetimi, AUSB Yayın, Ankara, 1980, s. 272; CUTLIP, Scott M. and CENTER, Allen H. : Effective Public Relations, 4 th Edition, Prentice-Hall Inc. New Jersey, 1971, p.534-535; MILLETT, John D.: Management in the Public Service, McGraw-Hill Inc. New York, 1954, p. 123.

8) Vatandaşlık bilincini aşlamak ve geliştirmek.

9) Bütün kesimlerin yararına hareket ederek, herkesin kişiliğine saygı göstererek sosyal sorumluk duygusu yaratmak.

10) Yönetenlerle yönetilenler arasında karşılıklı sevgi, saygı ve güven esasına dayanan bir ortam yaratmak.

Kamu kuruluşları bu amaçları gerçekleştirebildikleri oranda kendilerini başarılı sayabilirler. Artık, günümüzde "Halka Rağmen Halk İçin" şeklinde değerlendirilebilecek bir yönetim anlayışının tamamen terkedilmekte olduğunu, bunun yerine "Halk İçin Halkla Beraber" şeklinde ifade edilebilecek bir yönetim anlayışının benimsendiğini görüyoruz.

Görüldüğü gibi kamu kuruluşlarında halkla ilişkilerin amacı, halka daha iyi hizmet sunma, sunulan hizmetlerin halka anlatılması, benimsetilmesi, halkın güven ve desteğinin sağlanması, sağlanan güven ve desteğin sürdürülmesi esasına dayanmaktadır. Bütün bu amaçlara ulaşabilmek için, kamu kuruluşlarının; kamu görevliliğinin, kralın hizmetkârı kamu görevlileri iktidarın hizmetkârı kamu görevlileri aşamalarından geçerek, halkın hizmetkârı kamu görevlileri aşamasına geldiğinin bilincinde olmaları gerekmektedir.

Burada özellikle üzerinde durulması gereken bir konu da, kamu kuruluşları halkla ilişkiler ile propaganda faaliyetlerini kolaylıkla birbirinden ayırabilirler mi? sorusuna verilecek cevaptır.

Propaganda, "Bir harekete, bir işe, bir inanışa, ya da bir soruna yardım sağlamak, dayanak kazanmak için sistemli bir şekilde harcanan gayret" (37) olarak tanımlanmaktadır. Verilen bir başka tanım ise, "Propaganda, toplumun bir görüş ve davranışı, kişilerin belirli bir fikri ve belirli bir davranışı benimsemelerini sağlayacak bir biçimde etkileme çabasıdır" (38). Tanımlardan da anlaşıldığı gibi, propaganda tek yönlü bir etkileme ve benimsetme faaliyeti olup, söz yazı, resim, karikatür, şarkı ve etkileyici sloganlardan yararlanarak bir fikrin, bir davranışın, bir inancın, bir liderin geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesi amacıyla yöneliktir. (39). Ancak, halkla ilişkileri ve iletişimi propagandadan ayırtmak, her zaman sanıldığı kadar kolay değildir (40). Tek yönlü olma, amaç, bilginin verilmiş biçimi, tekrar, hedef kitle gibi ölçütlerden yararlanarak, halkla ilişkiler, iletişim ve propaganda birbirinden ayırıldıkları. Ancak, bu yüzden, bir kesim için bilgi verme olarak nitelendirilebilecek bir faaliyet, başka bir kesim için propaganda faaliyeti olarak nitelendirilebilmektedir. Özellikle, iktidar-muhalefet arasında bu tür nitelendirme farklılıkları çok sık görülebilmektedir.

## B- ÖZEL KURULUŞLARDA HALKLA İLİŞKİLERİN AMACI

Özel kuruluşlar kâr amacına yönelik faaliyet gösteren birimler olarak bilinmektedir. Bu kuruluşların varlık nedenleri budur. Ancak, günümüzde özel kuruluşların kâr amaçları yanında, kamuoyunun ilgisini çekme, tanınma büyük önem taşımaya başlamıştır (41). Bu yüzden,

(37) ÇORUH, Selahattin: *Propaganda, Reklam, Halkla İlişkiler*, Ankara, 1969.s.,9

(38) DOMENACH, Jean-Marie: *La Propaganda Politique, Oue Sais-je*, Paris 1955. p.8

(39) MITCHELL, Malcolm G.: *Propaganda, Polls and Public Opinion*, Printice-Hall Inc. New Jersey, 1970, p.13.

(40) ÖZKÖK, Ertuğrul: "Propaganda ve İletişim", *İletişim, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu*, 1981/1, s. 136

özel kuruluşların kendi çalışanlarına da bakış açısı değişmiştir (42). Artık, acımasız, gözünü kar hırsı bürümüş, sömürücü, herşeye ve herkese rağmen sadece karını düşünen işveren imajı yıkılarak; yardımsever, halka hizmet etmeyi ön planda tutan, hayırsever işveren imajı yaratılmaya çalışılmaktadır. Bunun sonucu olarak, özel kuruluşlarda, yönetime katılma, özyönetim katılmalı yönetim, birlikte yönetim gibi konular giderek önem kazanmakta ve uygulamaya çalışılan yönetimlerin başında yer almaktadır. Bu durum, "...İşletmeler bizzat kendilerine ait bu hedeflerin yanında, cemiyet halinde yaşamının da gereklerini yerine getirmek, bu arada birer kıt madde olan enerji ve bütün tabii servetleri en rasyonel şekilde kullanmak, iş barışını devam ettirmek ve özellikle işgörenleri tek tek memnun etmek mecburiyetindedirler"(43) şeklinde, değerlendirmelerle dile getirilmektedir.

Günümüzde, özel kuruluşlar sadece kar elde etmek amacına yönelik faaliyet göstermiş olsalardı, kamuoyunun ilgisini çekmek, onlarda olumlu izlenim yaratmak, güven ve destek sağlamak amacıyla küçümsemeyecek miktarlara ulaşan harcamalar yapmazlardı. Belki, özel kuruluşların böyle hareket etmeleri, gelecekte daha çok kar elde etme, karın devamlılığını sağlama amacına yönelik olduğu şeklinde yorumlanabilir. Fakat böyle de olsa, günümüzde, özel kuruluşların kamuoyunu dikkate almadan istedikleri biçimde hareket edemeyecekleri, kamuoyuna daha fazla önem vermek zorunda olduklarını hissettikleri görüşünü destekler bir anlam taşımaktadır. Sadece kâr elde etme anlayışının artık özel kuruluşlar tarafından büyük ölçüde terkedilmeye başlandığını, kar elde etme amacına ek olarak, kuruluştaki çalışanlar ve kuruluşla ilişki içinde olan kişiler arasında uyumlu bir ortam yaratmak düşüncesi son yıllarda ön plana geçmiş bulunmaktadır (44).

Özellikle ABD'de halkla ilişkilerin ortaya çıkışı ve gelişmesi özel kuruluşlar sayesinde olmuştur (45). Kamu kuruluşlarının, halkla ilişkileri benimsemeleri daha sonra gerçekleşmiştir. Batılı sanayileşmiş ülkelerde, diğer bir ifadeyle, özel kuruluşların öncü rolünü üstlendiği ülkelerde halkla ilişkiler özel kuruluşlarda büyük önem taşımaktadır. Özel kuruluşların yeterince gelişmediği ülkelerde ise her alanda olduğu gibi, halkla ilişkiler alanında da, kamu kuruluşları öncü rolünü oynamaktadırlar. Türkiye için de, halkla ilişkilerin gelişmesinde kamu kuruluşlarının daha aktif rol aldıkları söylenebilir.

Burada da özellikle durulması gereken bir konu, reklam ile halkla ilişkiler arasındaki ilişkidir. "Özel kesimde halkla ilişkiler iki temel ilkeye dayanır: Bunlardan ilki çevreyi tanıma, ikincisi ise örgütü çevreye tanıtmaktır." (46). Reklam ise, "Bir müessese veya müesseseler grubunun müşterilerini kazanmak, genişletmek ve alıkoymak üzere başvuru tekniklerinin tümüdür" (47) şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer yandan halkla ilişkiler ile reklam, düşman iki kardeş olarak nitelendirilmektedir (48). Ayrıca, çağımız "Reklamlar Çağı" olarak nitelendirilerek, ne alacağımıza, kendimiz değil, bir yerde reklamcılar karar vermektedir şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır(49).

(41) KAZANCI, Metin : a.g.e., s. 24-25

(42) Personel İdaresinde Beşeri Münasebetler, AÜSBF, Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1958, s.5.

(43) ADALI, Sacit: Daha İyi Hizmet Görme Açısından Katılmalı Yönetim, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, 1986. s. 5

(44) DİCLE, İ.Atilla: Endüstriyel Demokrasi ve Yönetime Katılma, ODTÜ Yayını, Ankara 1980. s.2.

(45) YALÇINDAĞ, Selçuk : a.g.m.s. 132.

(46) KAZANCI: Metin : a.g.e., s.26

(47) ABADAN, Nermin : a.g.e., s.11

(48) CHAUMELY, Jean et HUISMAN, Denis : a.g.e., s.21

(49) CUTLIP, Scott M. And CENDER: Allen H. : a.g.e., s.377



Halkla ilişkiler ile reklam arasında amaç ve yöntem farklılıkları yanında, bu faaliyetlere ayrılan mali kaynaklar arasında da büyük farklar vardır. 1986 yılında, ülkemizde özel kuruluşların reklam ve halkla ilişkiler faaliyetleri için 150 milyar lira harcadıkları, bu miktarın sadece 35-40 milyarının halkla ilişkiler için harcandığı belirtilmektedir(50).

Ancak, bazı hallerde özel kuruluşların yürüttükleri halkla ilişkiler faaliyetlerinin de reklam olarak nitelendiğini görüyoruz. Halkla ilişkilerin haberleşme temeline dayandığı hatırlanacak olursa, bir kuruluşun kendisini tanıtmaya faaliyetine girişmesi, kuruluş kendi reklamını yapıyor şeklinde bir değerlendirmenin yanlış olacağı kolayca anlaşılabilir. Özel kuruluşların, halkla ilişkilerden ziyade reklam yapmaya büyük önem vermeleri, onların yaptıkları halkla ilişkiler faaliyetlerinin de reklam olarak nitelendirilmesine yol açtığını söyleyebiliriz.

### C-KOOPERATİFLERDE HALKLA İLİŞKİLERİN AMACI

Kooperatifler gerek yapıları, gerek amaçları nedeniyle halktan kopuk bir şekilde gelişemedikleri gibi, varlıklarını dahi sürdüremezler. Kamu kuruluşlarına ve özel kuruluşlara nazaran halkın güven ve desteği kooperatifler için çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Öteyandan, kooperatifler bir kuruluş olarak sadece kendilerini temsil etmenin ötesinde, kooperatifçilik hareketini ve fikrini temsil eden kuruluşlar durumundadırlar. Bir kamu veya özel kuruluşun başarı veya başarısızlığının, kamu oyununda yarattığı olumlu veya olumsuz izlenimin sağladığı güven veya güvensizliğin taşıdığı anlam birbirinden oldukça farklıdır. Kamu ve özel kuruluşların yarattıkları olumsuz izlenim, güvensizlik, gösterdikleri başarısızlık kendi varlıkları ile sınırlı olmayıp, diğer kooperatifleri etkilediği gibi, kooperatifçilik düşüncesinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açmaktadır. Bu yüzden, bir kooperatifin taşıdığı sorumluluk önem bakımından olması, bile doğurduğu sonuçlar bakımından çok daha büyüktür.

Türkiye'de kooperatifçiliğin gelişmesini engelleyen unsurlardan birisinin de kooperatiflerde halkla ilişkilere gereken önemin verilmemesi gösterilerek, "Türkiye'de kooperatifçiliğin gelişmesinde kuşkusuz halkla ilişkilerin yetersizliği dışında çeşitli engeller vardır. Ancak, halkla ilişkilerin de bu alanda önemli payı olacağını kabul etmek gerekir" (51) şeklinde yapılan bir değerlendirmeye katılmamak mümkün değildir. Batı Almanya'da yapılan bir araştırmada, kooperatif veya kooperatif işletmelerinin büyüdükçe, halkla ilişkiler faaliyetlerine giderek daha az önem verdikleri, yönetici - ortak ilişkilerinin "Yabancılaşma" eğilimi göstermeye başladığı sonucuna varılmıştır(52). Oysa, tam bunun aksine, kuruluşlar geliştikçe ilgilendikleri kesim daha da artacağından, halkla ilişkilere verilecek önemin daha çok artması umulur.

Kooperatiflere ilginin artması, güven duyulması, destek sağlanması, daha geniş kitlelere yaygınlaşabilmesi halkla ilişkilere daha fazla yer ve önem verilmesi ile mümkündür. "Güdülemenin ön koşulu bilgilendirmedir" (53) olarak ifade edilen, halka bilgi vermenin, onun destek ve güveninin sağlanması için zorunlu olduğu fikri, herkes tarafından kabul edilmektedir. Fakat, gereğinin aynı oranda herkes tarafından yapıldığı söylenemez.

(50) PASİNER: Sunuk : a.g.t., s.119

(51) TORTOP, Nuri, "Kooperatifçiliğin Gelişmesinde Halkla İlişkilerin Önemi", XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, TKK Yayını, Ankara, 1984, s. 269

(52) RINGLE, Güther: "Büyükçe Kooperatiflerde Sevki İdarede Mümkün En Büyük Başarıyı Sağlama Problemi Olarak Üyelerin Yönetime Katılması Karşısında Yönetimin Gücü": XI, Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, TKK Yayını, Ankara, 1984, S. 262.

(53) RINSCH, Günter ve RINSCH, Peter: (Çev.S.Şölçün) Orta Ölçekli İşletmelerin Geleceği, Ankara, 1983, s.46

Diğer taraftan, kooperatiflerde halkla ilişkiler ile ilgili olarak yapılan bir değerlendirmede, ülkenin siyasal rejiminin bu konuda önemli rol oynadığı belirtilerek, kapitalist ülkelerin kooperatiflerin halka maledilmesi konusunda yetersiz kaldıkları öne sürülmekte, doğu bloku ülkelerinde kooperatiflerin halkla ilişkiler faaliyetlerine büyük önem verdikleri, bu yüzden, halkın kooperatiflere ilgisinin çok büyük olduğu ve bu ilginin giderek geliştiği belirtilmektedir. (54). Bununla birlikte, hem halkla ilişkilerin, hem de kooperatifçiliğin demokratik ülkelerde, gerçek amaçları doğrultusunda gelişmeye daha elverişli olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, doğu bloku ülkelerindeki kooperatifçilik uygulamalarının, "Fakat Rusya'daki durum dahil Avrupa'daki kolektif tarım uygulamasının başarısız olduğu kesinlikle söylenebilir" (55) denilerek, farklı bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Ayrıca, Sovyetler Birliğinde başlatılan Yeniden Yapılanma "Perestroika" programı çerçevesinde, kooperatiflerin yeniden düzenlenmesi çalışmalarının başlatıldığını, Sovyetler Birliğinde kooperatifçiliğin bugüne kadar "Durgunluk Dönemi" geçirdiği kabul edilerek, öz-yönetim ve demokratik ilkeler doğrultusunda 34.000 kooperatifi kapsayan çalışmaların bitirildiği, 1989 yılı başından itibaren yapılan yeni düzenlemelerin uygulamaya konulacağı belirtilmektedir. (56).

Batılı anlamda demokratik ülkelerde, yönetimin halkın istek ve şikayetlerine daha duyarlı olacağı, yapacağı bütün düzenlemelerde halkın tepkisini göz önünde bulunduracağı muhakkaktır. Aynı şekilde, kooperatifçiliğin temel ilkelerinden biri olan "Demokratik Yönetim İlkesi" kooperatifçiliğin gelişmesi için zorunlu bir ilkedir. Bu ilke kooperatifleri kamu kuruluşlarından ve özel kuruluşlardan ayıran önemli bir özelliktir. Başka bir ifadeyle kooperatifler diğer kuruluşlara nazaran daha demokratik bir yönetim yapısına sahip olmak durumundadırlar. Kooperatiflerin bu özellikleri, halkla ilişkilerin bu kuruluşlarda daha çok gelişmeye elverişli olduğu sonucuna varmamızı gerektirmektedir.

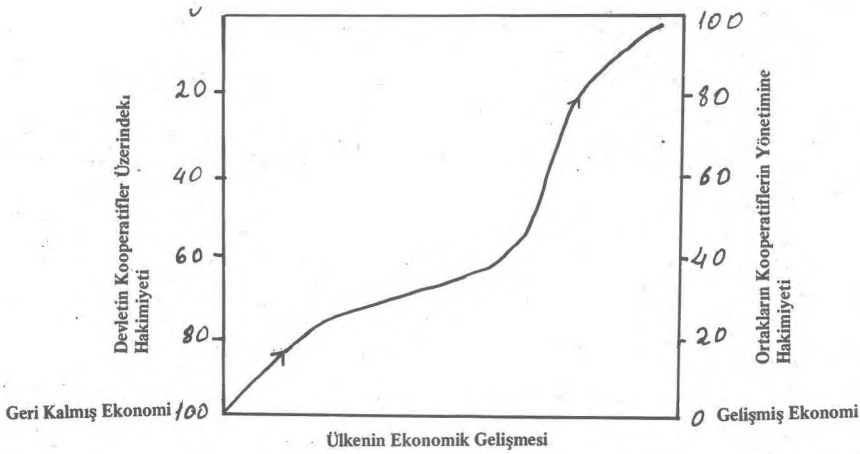
Kooperatifçiliğin devletin vesayeti altında bulunup bulunmaması, ülkedeki kooperatifçilik hareketinin gelişim düzeyini belirlediği ve halk tarafından benimsenme derecesinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (57). Tamamen devletin bir organı niteliğinde olan kooperatiflerin, devletten her türlü yardımı görse bile başarılı olamadıkları belirtilmektedir (58). Ayrıca, ülkenin gelişmişlik düzeyi ile kooperatiflerdeki devletin vesayet durumu arasında bir ilişki kurulmaktadır. Aşağıdaki şekil bu durumu açıklamaktadır.

Ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi ile kooperatifçiliğin gelişmişlik düzeyi arasında kurulan ilişkinin yanıtıcı olduğunu gösteren herhangi bir örnek bulunmamaktadır. Türkiye'de kooperatifçiliğin yeterince gelişmemesinin başka bir sebebi olarakta, kooperatiflerde halkla ilişkilere yeterince önem verilmemesi gösterilmektedir. (59). Türkiye'de kooperatifçiliğin gelişebilmesi için, "Güdümlü ve bağımsız kooperatifçilik şeklinde gelişen Türkiye kooperatifçilik hareketi organizasyon içinde ve dışında oluşan problemlerine devletin güdümünde değil, fakat yardımı, desteği ve denetimi ile kendi kendine yardım kavramının

(54) MASLENNIKOV, V. : a.g.e., s.60

(55) DIGBY, Margaret : "Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım Kooperatifleri", VI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, cilt 1, TTK Yayını, Ankara, 1966, s. II-17

(56) Restructuration des Cooperatives Sovietiques, Informations OIT, Geneve, V.24, No 5, Decembre 1988, p.4



**KAYNAK: URAS: T. Güngör: "Tarım Kooperatifleri İle Devlet Arasındaki İlişki", VI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, cilt 1, Ankara, 1966, s. VII-24**

bilincine vararak çözüm aramalıdır" (60) şeklinde öneride bulunmaktadır.

Kooperatiflerde halkla ilişkilerin amaçları şu şekilde sıralanabilir (61):

1- Kooperatif ortaklarının kooperatif politikası üzerinde etkili olmalarının sağlanması, kooperatif yönetiminde "Yönetici Hakimiyetinin" oluşmasının ve "Yönetimde Yabancılaşmanın" önlenmesi,

2- Kararların hazırlanmasında ve alternatifler oluşturulmasında isabet derecesinin artırılması.

3- Yönetimin aldığı kararların ortaklar tarafından daha geniş bir kabul görmesi ve daha geniş kapsamlı bir değerlendirmenin yapılabilmesi sonucu, geniş tabanlı bir mutabakatın sağlanması.

4- Ortakların memnuniyet ve desteklerinin kazanılması.

5- Ortakların kooperatif çalışmalarına daha büyük ölçüde ve daha inançlı bir şekilde katılmalarının sağlanması.

6- Kooperatif yöneticileri ile ortaklar arasında anlaşmazlıkların önlenmesi.

7- Kooperatif hareketinin yerleşmesi ve kökleşmesi yanında, kooperatiflere halkın ilgi ve güven duymalarının sağlanması.

Kooperatiflerde, mahkemelere kadar intikal eden anlaşmazlıklar, ortakların yöneticileri ağır bir dille suçlamaları, çoğu hallerde, kooperatif yöneticilerinin ortaklara zamanında ve yeterli bir şekilde bilgi vermeyi ihmal etmelerinden kaynaklanmaktadır. Kooperatif yöneticilerinin doğru ve haklı olanı yapmaları yeterli değildir. Yaptıklarını niçin ve nasıl yaptıklarını, yapmadıklarını niçin yapmadıklarını ve ne zaman yapacaklarını tam bir açık yüreklilikle ortaklara açıklamak zorundadırlar. Kooperatifçilikte dürüst olmak yeterli değildir. Dürüst olduğunuzu anlatmanız ve hatta ispat etmeniz zorunludur. Halkın güveni ve desteği ancak böyle sağlanabilir.

(60) KIVANÇ, Cemil : a.g.e., s. 185.

(61) MÜNKNER, Hans H. : a.g.t., s. 264-265.

"Kooperatifçiliğin yaygınlaştırılması için halkla ilişkiler yönetimine büyük önem verilmelidir. Tanıtımaya önem vermeli, özellikle başarılı kooperatifler tanıtılarak özendirilmelidir. Kooperatiflerin gerçek amaçları halka tanıtılmalıdır" (62) şeklinde öne sürülen görüşler, yaptığımız değerlendirmeleri doğrular mahiyettedir.

## SONUÇ

Bütün dünya ülkelerinde kooperatifçiliğin desteklenmesi ile ilgili hukuki düzenlemelerin yapıldığını görüyoruz. Hatta bazı ülkelerde, Türkiye'de olduğu gibi, Anayasalarda kooperatifçiliğin geliştirilmesi, kitlelere maledilmesi konusunda hükümler yer almaktadır. Aceba, kooperatifçiliğin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve kitlelere maledilmesi için yasal düzenlemelerin yapılması yeterli midir? Bu soruya elbette "yeterlidir" şeklinde bir cevap verilmesi beklenmemelidir. Bir ülkede, kooperatifçiliğin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve kitlelere maledilmesi için yasal düzenlemeler gereklidir. Ancak yeterli değildir. Öngörülen düzenlemelerin, uygulamaya aktarılması, ilgili kesimler tarafından benimsenmesi, hatta bu düzenlemelere muhatap olan kimselerin ihtiyaç duymaları, yapılan düzenlemelere hayatiyet verecek bir nitelik taşımaktadır.

Bir işin halka yaptırılması, zor kullanarak para karşılığında ve inandırma yoluyla olabilir. Bunlardan, en etkili, en kalıcı ve en başarılı olanı şüphesiz inandırma yoluyla yapılmalıdır.

Bir fikrin, bir düşüncenin, bir faaliyetin halka benimsetilmesi, propaganda yoluyla, baskı yoluyla ve halkla ilişkiler yoluyla sağlanabilir. Bunlardan da en etkili, en kalıcı ve en başarılı olanı hiç şüphesiz halkla ilişkiler yoluyla benimsetmedir. Üstelik, propaganda ve baskı, demokratik bir ülkede bir fikrin, bir düşüncenin benimsetilmesi için başvurabilecek bir yol olmaktan çok uzaktır. Buna rağmen, bu yollara başvuru ülkelerde çok yanıtıcı sonuçların alınmasına vesile olmaktadır. Uygulamalar, başarılı olduğu izlenimi yaratmasına karşılık, sonuçlar tam bir başarısızlığa işaret etmektedirler.

Oysa, bir fikrin, bir düşüncenin, bir faaliyetin halkla ilişkiler yoluyla, halka benimsetilmeye çalışılması ise daha insancıl, daha demokratik ve kişilere daha saygılı olma özelliği taşıdığından, kısa sürede belki istenen sonuçlar alınmasa bile, uzun sürede daha kalıcı, gerçek durumu daha iyi yansıttığı bakımdan büyük önem taşır. Kooperatifçilik düşüncesinin geniş kitlelere benimsetilebilmesi ve kalıcı sonuçlar alınabilmesi için halkla ilişkilerden yararlanılmalıdır. Bu bakımdan, özellikle kooperatif yöneticilerinin, halkla ilişkiler faaliyetlerinin ne olduğunu iyi bilmeleri ve bunu bütün faaliyetlerinde ön planda tutmaları, kooperatifçilik düşüncesinin anlatılması, benimsetilmesi için hedef kitlenin arzu ve eğilimlerinin dikkate alınması, onlara doğru, güvenilir ve doğrudan bilgi verilmesi gerekmektedir.

Kooperatifçilik geçmişi küçümsemeyecek kadar eskilere dayanan ülkemizde, bu alanda ulaşılan düzeyin, gösterilen çabalar da dikkate alındığında yeterli olduğu kesinlikle söylenebilir. Bunun da ötesinde, belki konumuz bakımından en büyük önemi taşıyan kooperatifçiliğin halk tarafından görünümünün istenen şekilde olduğu hiç söylenemez. Özellikle son yıllarda, konut kooperatifleri ile ilgili olarak basında yer alan haberler, halkın kooperatiflere güvenini önemli ölçüde sarsacak bir boyut kazanmıştır. Bir ülkede yer alan bütün kuruluşlar, birleşik kaplardaki su seviyesinde olduğu gibi tam aynı düzeyde olmasalar bile, küçük farklılıklarla aynı özellikleri gösterirler. Başka bir ifadeyle, kooperatiflerde görülen aksaklıklar diğer

(62) TORTOP, Nuri, : "Kooperatiflerin Yönetim Sorunları", X. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, TKK Yayını, Ankara, 1981, s. 20.

kamu veya özel kuruluşlarda da görülebilir. Ancak daha önceden de ifade ettiğimiz gibi, kooperatiflerin olumlu veya olumsuz faaliyetleri, başarı veya başarısızlıkları kendileri ile sınırlı kalmamaktadır. Kooperatificilik hareketini yakından etkilemekte ve ilgilendirmektedir.

Ülkemizde, genel kural halinde gelen bir uygulama vardır. Eğer, herhangi bir alanda, bir aksaklık varsa, bu aksaklığın yapılacak yasal bir düzenleme ile giderebileceğine inanılmaktadır. Kooperatifler yasasında yapılan son değişiklikler de, kooperatificilik alanında görülen aksaklıkları giderme amacına yönelik bulunmaktadır. Fakat, kooperatiflerle ilgili aksaklıkların tamamının yasal düzenlemelerin, ilgililer tarafından benimsenmesi, gerekli görülmesi, bu düzenlemelere bir işlerlik kazandırabilir. Aksi takdirde, "Kitabına Uydurma" yoluyla, yine istenen ve arzu edilenler mümkün olduğunca yapılacaktır. Yasalar uygulanmak için yapılırlar. Uygulanmayan yasalar, vatandaşların hukuka olan güvenlerini azaltır. Uygulanmayan bir yasanın varlığından çok, yokluğu daha yararlıdır. Bu yüzden, kooperatiflerin halkla ilişkilere önem vermeleri yasal düzenlemelerle sağlanmalıdır, şeklinde bir fikre katılmak mümkün değildir.

Halkla ilişkiler faaliyetlerinin, "Anne, Baba ve Çocuklar" arasındaki ilişkilere benzetildiği gözönüne alınacak olursa, halkla ilişkiler faaliyeti yürüten kuruluşların nelere dikkat etmeleri gerektiği daha kolay anlaşılabilir. Bir ailede, anne ve babanın çocuklardan, çocukların da anne ve babadan bazı beklentileri olduğu, ailedeki ilişkilerin temelini karşılıklı saygı, sevgi ve anlayışına dayandığı, böyle bir ailenin mutlu bir aile görünümü verdiği bilinmektedir. Kooperatiflerin de halkla ilişkiler faaliyetlerini bu açıdan değerlendirmeleri halinde, hem kooperatiflerin bizzat kendileri, hem de kooperatificilik düşüncesi bundan büyük yarar sağlayacaktır. Böyle bir hareket tarzı, pek çok anlaşmazlığın ortaya çıkmasını önleyeceği gibi, kooperatiflerin, gereksiz işlerle uğraşmaları yerine, kendi işleriyle daha çok ilgilenmelerini sağlayacaktır.

Kooperatif ortaklarının, genellikle yeterince bilgi sahibi kılınmamaları, "Kapalı Kapılar Ardında" bazı istenmeyen işlerin yapıldığı kanaatine varmalarına yol açmaktadır. Kooperatif yöneticilerinin bilgi vermede cimri, gereksiz harcama yapmada cömert oldukları, kooperatif ortakları tarafından, genel olarak paylaşılan bir düşüncedir. Bu imajın silinmesi, kooperatif ortaklarına bütün gelişme ve değişmelerin zamanında ve yeterince bildirilmesi, hatta çoğu hallerde onların görüş ve düşüncelerine başvurulması, kooperatif yönetimine olan güven ve desteği artırıcı rol oynayacaktır.

Ülkemizde kooperatificiliğin gelişmesi, yaygınlaşması ve geniş kitlelere maledilmesi, kooperatif ve yöneticilerinin başarılarına bağlıdır. Kooperatif yöneticilerinin başarılı olmaları ise, halkla ilişkileri bilinçli ve sabırlı bir şekilde uygulamalarına bağlıdır.

#### YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ABADAN, Nermin : Modern: Toplumlarda Halkla Münasebetler, TODAİE Yayını, Ankara, 1964
- ADALI: Sacit : Daha iyi Hizmet Görme Açısından Katılnalı Yönetim; İstanbul, 1986
- ASLANOĞLU, Mehmet : "Ahmet Hamdi Başar ve Kooperatificilik", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, cilt 5
- AYKAÇ, Burhan : "Kooperatiflerin Yönetiminde Benimsenmesi Gereken İlkeler," Karınca Dergisi, Kasım 1988
- BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI: 23 Temmuz 1984 tarih ve 18467 Sayılı Resmi Gazete

- CHAUMELY, Jean et HUISMAN, Denis : Les Relations Publiques, Presse Universitaire de France, Paris, 1962
- CUTLIP, Scoot M. And CENTER, Allen H. : Effective Public Relations, 4th Edition, Prentice-Hall Inc. New Jersey, 1971
- ÇAĞLAR, Ziya : "The Types and Numbers of Cooperatives in Turkey", Cooperation in Turkey, Nu 9, October 1988
- ÇORUH, Selahattin : Propaganda, Reklam, Halkla İlişkiler, Ankara, 1969
- DALTON: Charles O. : Public Relations : An art and Profession, Modern Business Lectures, New York, 1977
- DEMİRCİ, Rasih : "Türkiye'de Kooperatifçilik Hareketi ve Kooperatifçiliğimizden Beklenen Gelişmeler", X. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, TKK Yayını, Ankara, 1981
- DİCLE, İ. Atilla : Endüstriyel Demokrasi ve Yönetime Katılma: ODTÜ Yayını, Ankara, 1980
- DIGBY, Margaret : "Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım Kooperatifleri" VI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, cilt 1, TKK Yayını, Ankara, 1966
- DOMENACH, Jean-Marie : La Propaganda Politique, Presse Universitaire de France, Paris, 1955
- DRUCKER, Peter F. : Concept of the Corporation, Revised Printing, New American Librarian, New York, 1975
- ERTEKİN: Yücel : Halkla İlişkiler, TODAİE Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1986
- FINDIKOĞLU, Fahri Z. : "Kooperatif Eğitimi", VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, TKK Yayını, Ankara 1970
- GİRİTLİ, İsmet : Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli, 6. Baskı, İstanbul, 1979
- GÜVEN, H. Sami : "Kırsal Yapıda Bir Değişim Aracı Olarak Köy Kalkınma Kooperatifleri", Anne İdaresi Dergisi, cilt 15, S.2 Haziran 1982
- KAZANCI, Metin : Halkla İlişkiler, Savaş Yayınları, Ankara, 1982
- KIVANÇ, Cemil : Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri, TKK Yayını, Ankara , 1982
- KOGAN, Irving S. : Public Relations, Irving Simith Kogan Compony Inc. Neş York, 1977
- LOUGOVOY, Constantin Et LINON, M. : Les Relations Publiques, Fonction du Gouvernement, de l' Entreprise et de l' Administration Dunod, Edition du Tambourise et de l'Administration Dunod, Edition du Tabourinaire, Paris 1969
- MASLENNIKOV, V. : The Co-operative Movement in Asia and Africa, Progress Publishers, Moscow, 1983
- MERKEZİ HÜKÜMET TEŞKİLATI ARAŞTIRMA PROJESİ YÖNETİM KURULU RAPORU, TODAİE Yayını, Ankara, 1963
- MIHCIOĞLU: Cemal : Personel Yönetiminde Beşeri Münasebetler, AÜSBF Yayını, 2. Ankara, 1958
- MIHCIOĞLU, Cemal : "Halkla İlişkiler Nedir?" Halkla İlişkiler Semineri, MPM Yayını, Ankara, 1971
- MIHCIOĞLU, Cemal : Kamusal İlişkiler, AÜBYO Yayını, Ankara, 1983

- MILLETT, John D.** : Management in the Public Service, McGraw-Hill Inc. New York, 1954
- MITCHELL, Malcolm G.** : Propaganda, Polls, and Public Opinion, Prentice Hall Inc. New Jersey, 1970
- MSHIU, Sam** : "A Systematic Approach to Co-Operative Member Education", CEMAS Bulletin, Nu 1, 1988
- MÜNKNER, Hans H.** : "Federal Almanya Cumhuriyetinde Kooperatiflerin Geleceği", XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, TKK Yayını, Ankara, 1984
- ORRICK, James B.** : (Çev. Oğuz Onaran) Halkla İlişkiler, AÜSBF Yayını, Ankara, 1972
- ORRICK, James B. :** (Çev. Oğuz Onaran) Halkla İlişkilerin Kaynağı, Anlamı, ve Genel İlkeleri, Halkla İlişkiler I. Semineri, AÜBYYO Yayını, Ankara 1967
- ÖZKÖK, Ertuğrul** : "Propaganda ve İletişim", İletişim, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Dergisi, 1981/1
- PASİNER, Sunuk** : "Özel Sektör ve Halkla İlişkiler", Halkla İlişkiler Sempozyumu 87, AÜBYYO ve TODAİE Yayını, Ankara, 1987
- PIMLOTT, J.A.R.** : Public Relations and American Democracy, Princeton, New Jersey, 1951
- Plate-forme d'Onformation et de Coordination pour les Cooperatives du Monde Entier, IRU**  
**Courrier, No 1, Mai 1988**
- Restructuration des Cooperatives, Sovietiques, Informations OIT, Geneve , V.24, No 5,**  
**Decembre 1988**
- RINGLE: Günter** : "Büyükçe Kooperatiflerde Sevki İdarede Mümkün En Büyük Başarıyı Sağlama Problemi Olarak Üyelerin Yönetime Katılması Karşısında Yönetimin Gücü", XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, TKK Yayını Ankara, 1984
- RINCHE: Günter ve RINSCHÉ, Peter :** (Çev.S. Şölçün) Orta Ölçekli İşletmelerin Geleceği  
**Ankara, 1983**
- SIMON: Herbert A., SMITHBURG: Donald W. , THOMPSON: Victor A. :** (Çev. Cemal Mihciöğlü) Kamu Yönetimi , AÜSBF Yayını, Ankara, 1980
- TORTOP, Nuri** : Halkla İlişkiler, Ankara, 1986
- TORTOP, Nuri** : "Kooperatifçiliğin, Gelişmesinde Halkla İlişkilerin Önemi,"  
**XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, TKK Yayını, Ankara, 1984**
- TORTOP, Nuri** : "Kooperatiflerin Yönetim Sorunları", X. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, TKK Yayını, Ankara, 1981
- TORTOP, Nuri** : "Halkla İlişkilerde Kamu Kuruluşları ve Basının Sorumluluğu", Amme İdaresi Dergisi, cilt 19, S.1, Mart 1986
- TOWSEND: Robert** : Up the Organization, Coronet Books, 8th Edition, London, 1977

URAS, T. Güngör

: "Tarım Kooperatifleri ile Devlet Arasındaki İlişki"VI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, cilt 1, TKK Yayını, Ankara, 1983

UYSAL, Birkan

: "Halkla ilişkiler: Bir Değerlendirme", Amme İdaresi Dergisi, cilt 16, S.3, Eylül 1983

YALÇINDAĞ, Selçuk

: "Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler", Amme İdaresi Dergisi, cilt, 19,S.1 Mart 1986

YALÇINTAŞ, Nevzat

:"Kooperatiflerle İlgili Olarak Devlete Düşen Görevler", VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, cilt 1, TKK Yayını , Ankara. 1970

**DERGİLERİMİZ :**

- Aylık "KARINCA Kooperatif Postası" yıllık abone bedeli (1989 yılı için) .18.000
- Üç aylık "KOOPERATİFÇİLİK" yıllık abone bedeli (1989 yılı için) . . . . .20.000
- Altı aylık (COOPERATION IN TURKEY" yıllık abone bedeli (1989 yılı için) . . . . .16.000

**Yayın İsteme Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu Mithatpaşa Cad. No: 38/A  
Kızılay / ANKARA Tel: 131 61 25 - 131 61 26**

**Yayın Bedeli Yatırmak**

**İçin Banka Hesap No: T.C. Ziraat Bankası Kızılay Şubesi 304/4 - ANKARA**

**NOT: PTT ile yayın isteyenlerin; PTT masrafı dahil yayın bedelini hesabımıza yatırdıklarına dair makbuzlarını talep dilekçelerine eklemeleri**



# DEĞİŞİK SOYA ÇEŞİTLERİNDE BAKLA BAĞLAMA YÜKSEKLİĞİ VE VERİMİN KARŞILAŞTIRILMASI (1)

Prof.Dr. Celâl ER (2)  
Arş.Gör. Suay BAYRAMİN (3)

## ÖZET:

Bu araştırmada, Ankara şartlarında 1985 yılında Amsoy 71, Calland, Corsoy, Cumberland Mitchel, ve Williams çeşitleri; 20,40 ve 60 cm sıra aralıklarında denenmiş ve ilk bakla bağlama yüksekliği, bitki boyu, bitkide bakla ve dal sayısı ile tohum verimi gibi karakterler üzerinde durulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, en fazla ilk bakla bağlama yüksekliği 60 cm sıra aralığında 12.79 cm ile Mitchell çeşitinde, en düşük ilk bakla bağlama yüksekliği ise yine 60 cm sıra aralığında 6.86 cm ile Calland çeşitinde tesbit edilmiştir. Ancak ilk bakla bağlama yüksekliği bakımından 12.22 cm ile 20 cm sıra aralığında Williams çeşiti Mitchel çeşitini takip etmektedir. Bu iki çeşit arasındaki ilk bağlama yüksekliği bakımından olan fark istatistik önemde değildir. En fazla ilk bakla bağlama yüksekliğinin 20 cm sıra aralığında tesbit edilmesi gerekirken, 60 cm sıra aralığında bulunmuş olması tamamen tesadüfidir. Çünkü araştırma neticeleri diğer çeşitler için de en fazla ilk bakla bağlama yüksekliğinin 20 cm sıra aralığında olduğunu göstermektedir. En yüksek bitki boyu 20 cm sıra aralığında 78.48 cm olarak Mitchell çeşitinde, en düşük bitki boyu ise 60 cm sıra aralığında 59.34 cm ile Calland çeşitinde; bitkide en fazla bakla sayısı 63.91 adet/bitki ile 60 cm sıra aralığında ve Williams çeşitinde; bitkide en az bakla sayısı 28.86 adet/bitki ile 20 cm sıra aralığında Amsoy 71 çeşitinde tesbit edilmiştir.

Bitkide en fazla dal sayısı 4.79 adet/bitki ile 60 cm sıra aralığında ve Williams çeşitinde, bitkide en az dal sayısı ise 2.94 adet/bitki ile 20 cm sıra aralığında ve Calland çeşitinde ve en fazla tohum verimi 332.4 kg/da ile 40 cm sıra aralığında Corsoy çeşitinde, en düşük tohum verimi ise 123.96 kg/da ile 60 cm sıra aralığında ve Mitchell çeşitinde bulunmuştur.

1) Bu araştırma Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarla Bitkileri Anabilim Dalında yapılmış ve 22.8.1986 tarihinde Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

2) Ank. Ün. Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü Öğretim Üyesi.

3) Ank. Ün. Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü Araştırma Görevlisi

## SUMMARY:

In this research, varieties of Amsoy 71, Calland, Corsoy, Cumberland, Mitchell and Williams were tested by using 20,40 and 60 cm row distances in regard to characters of first pod setting height, plant height, numbers of pod and branch per plant, seed yield in Ankara Conditions in 1985. According to the results, the height first pod setting height was found as 12.79 cm in 60 cm row distance of Mitchell Variety while the lowest first pod setting height was 6.86 cm in also 60 cm distance of calland variety. But Mitchell variety was followed by williams variety with 12.22 cm in 20 cm row distance in concern with the first pod setting height. The difference between them was not significant statistically, The finding of the heighest first pod setting height in 60 cm row distance was completely random because it Would have been found in 10 cm row distance. In fact, the results of other varieties have shown the height first pod setting height in 20 cm row distance. The heighest plant height was determined as 78.48 cm in 20 cm row distance of mitchell variety mean-while the lowest plant height was 59.34 cm in the 60 cm row distance of Calland variety. The maximum pod number per plant was 63.91 row distance of williams variety while the minimum pod number per plant was 28.56 in 20 cm row distance of Amsoy 71 variety.

The maximum branch number per plant was 4.79 in 60 cm row distance of williams variety meanwhile minimum branch number per plant was 2.94 in 20 cm row distance of Calland variety. The heighest seed yield per decar was found as 332.54 kg in 40 cm row distance of Corsoy variety while the lowest seed yield per decar was 123.96 kg in 60 cm row distance of Mitchell variety.

## 1. GİRİŞ

Türkiye'de uzun yıllardan beri bitkisel yağ açığı bulunmakta ve bu durum günümüzde de devam etmektedir. Bu açığı kapatabilmenin tek yolu yağlı tohumların üretimini artırmaktır. Bu bakımdan gerek soyanın gerekse diğer yağlı tohumlu bitkilerin tarımının geliştirilmesi ve uygun ekolojilerde yaygınlaştırılarak ekim alanlarının genişletilmesi takip edilmesi gereken yoldur. Esasen tarımı gelişmiş bütün ülkelerde soya birinci derecede yağ bitkisi değil, protein kaynağı ve sanayi hammaddesi olarak değerlendirilmektedir. Çünkü soya proteini hammadde olarak kullanılmakta ve entegre soya sanayi kurulmuş olan memleketlerde soyadan 300'ün üzerinde mamul madde yapılabilmektedir. Elbetteki soya proteini sanayi hammaddesi olarak kullanılırken, bu arada yağından da faydalanılmaktadır.

Türkiye'de soya, tarımının başladığı 1947 yılında günümüze kadar birkaç safhadan geçmiştir. Bu safhalardan birincisi 1947 ile 1965 arasındaki devre, ikincisi 1965 ile 1971 yılları arasındaki devre, üçüncüsü 1971 ile 1979 yılları arasındaki devre ve sonuncusu da 1979'dan günümüze kadar olan devredir.

Yukarıda da belirtildiği gibi soya bir yağ bitkisi olduğu kadar, hatta bundan daha da önemlisi bir protein kaynağıdır. Bu bakımdan, tarımı gelişmiş ülkelerde birinci derecede proteini için yetiştirilmektedir. Soyadaki yağ nisbeti % 17-24, protein nisbeti ise % 30-45 arasında değişmektedir. Bu durum dikkate alınarak tarımının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılarak veriminin ve üretiminin artırılması için, ülkemizde de aynı şekilde algılanması kaçınılmaz bir zarurettir. Bilindiği gibi, soya bitkisi bir baklagil ve baklagiller de kültürü yüksek bitkilerdir. Baklagiller, köklerinde teşekkül eden ve ortak yaşadıkları azot bakterileri ile havanın serbest azotunu toprağa tesbit etmektedirler. Bundan dolayı baklagil yetiştirilen topraklar kendilerinden sonra tarımı yapılacak kültür bitkilerine önemli ölçüde azot temin etmekte-

dirler. Ayrıca baklagillerin pek çoğu gibi, soya da bir çapa bitkisidir. Kökleri toprak içinde iyi bir şekilde gelişmekte ve toprağın derinliklerine doğru giderek yayılmaktadır. Soya bitkisi çok bol miktarda topraküstü organ (sap, dal ve yaprak) meydana getirmektedir. Bu özelliklerinden dolayı toprağın yapısını iyileştirmekte, organik madde miktarını geliştirmekte ve toprak verimliliğini artırmaktadır. Soya küspesi bütün dünyada, özellikle kanatlı hayvanların yem rasyonları için mutlak gereklidir ve kanatlı hayvanlardan yüksek verim elde edilebilmesi için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ülkemizde yeterli miktarda soya üretilmediği için, gerek soya küspesi gerekse soya yağı ithal edilmekte ve bu ithalat karşılığında küçümsenmeyecek kadar döviz ödemek mecburiyetinde kalmaktadır. Bugün bu sebeplerden dolayı ihtiyaç duyulan soyanın memleket içinden üretilmesi için 1979 yılından itibaren bir seri tedbirler alınmış, birinci ve ikinci ürün olarak soya tarımına özel bir önem verilmiştir. Bu sayede, soya ekim alanı ve verimi planlanan seviyeye erişmemiş olmakla beraber, büyük ilerlemeler göstermiştir. 1986 yılında ülkemizde soya ekim alanı 90 bin hektara, üretimi 200 bin tona ve hektara verimi 222.2 kg'a kadar yükseltilmiştir. Bununla beraber soya tarımı ve sanayinin halledilmemiş ve üzerinde sürekli olarak çalışılması gerekli problemleri bulunmaktadır. Bu meselelerin en önemlilerinden biri, tarımın mekanize edilmesi ve bu arada özellikle makinalı hasatta, hasad kayıplarının azaltılmasıdır. Bunun için, ilk baklaların toprak seviyesinden itibaren biçerdöverle hasatta uygun bir biçim yüksekliğinden (20 ile 25 cm) teşekkül etmesini sağlayabilmek son derece önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın amacı, bu temel fikirden hareket edilerek planlanmış ve halen ülkemizde en fazla yetiştirilen Amsoy 71, Calland, Corsoy, Cumberland, Mitchell ve Williams gibi soya çeşitlerinde başta ilk bakla bağlama yüksekliği olmak üzere bitki boyu, bitkide bakla sayısı, bitkide dal sayısı ve tohum verimi gibi karakterleri tesbit etmek ve karşılaştırmalar yaparak, yukarıda ifade edilen özellikler bakımından en uygun olan çeşiti ortaya koymaktır.

Soya tarımının muhtelif problemleri üzerine dünyanın birçok ülkesinde, pek çok araştırmalar yapılmış olmakla beraber, Amerika Birleşik Devletlerinde yapılmış çalışmalar çok daha yoğundur. Türkiye'de yapılan soya araştırmaları ise henüz yeterli değildir. Hartwig (1954) A.B.D'nin güneyinde yaptığı soya denemelerinde, yeterli tohum verimi ve bakla büyüklüğü için, Mayıs-Haziran aylarında yapılan ekimde çıkıştan ilk çiçeklenmeye kadar geçecek sürenin en az 45 gün olmasının lazım geldiğini belirtmektedir. Soyanın makinalı hasadında ilk bakla bağlama yüksekliğini artıran kültürel uygulamalar hasat kayıplarını azaltmaktadır (Park ve Webb 1959). Bu araştırmacılar hasat sırasında kesilmeden anız üzerinde kalan soya baklalarının verim kaybını %0.9 ile % 2.2 arasında tesbit etmişlerdir. Soyanın toprak yüzeyinden 30.48 cm yüksekten hasat edilmesi halinde her 2.54 cm'de yaklaşık 8.75 kg/da kayıp olduğuna işaret edilmektedir.

Soyada sıra aralıklarının artırılması, bitki başına bakla sayısının artmasına yol açmaktadır. (Lehmann ve Lambert, 1960). Soya tarımında yabancı ot kontrolü (her ne şekilde yapılsa yapılsın) bitkideki bakla sayısını ve dolayısıyla verimi artırmaktadır. Türkiye'de sulu tarım yapılabildiğinde soya hemen hemen her yerde yetiştirilebilmektedir. Ancak rakımın çok yüksek olması verimi sınırlayan faktörlerdendir. Ekolojik şartlara göre ekim zamanı, büyüme süresi ve hasat zamanı değişmektedir. Ankara, Samsun ve Tarsus'da soya ekimi sırasıyla 12, 20 ve 30 Mayıs tarihlerinde 20, 40, 60 ve 80 cm sıra aralığıyla yapılmış denemelerde Earlyana, Adams ve Chief çeşitleri kullanılmıştır. Ekilen çeşitler soya bakterisi ile muameleye tabi tutulduğu gibi, aşılama yapılmadan da yetiştirilmiştir. Samsun şartlarında en yüksek verim bakteri aşılması yapılmış Chief çeşitinden 60 cm sıra aralığında 314kg/da olarak alınmış, bunu aşılama yapılmadan yetiştirilen aynı çeşit 298 kg/da ile takip etmiştir. Ear-

yana ve Adams çeşitleri en yüksek verimi yine Samsun şartlarında 40 cm bitki sıklığında bakterili 192 kg/da, 60 cm bitki sıklığında 261 kg/da olarak vermişlerdir (ilisulu, 1961).

Yapılan soya araştırmaları göstermiştirki, iyi toprak işleme ve tohum yatağı hazırlığı, yabancı ot m¼cadelesi olgunlaşmış bitki boyunu, bakla bağlayan boğum sayısını, bitkideki bakla sayısını, tek bitkiden elde edilen tohum miktarını artırmaktadır. Burnside ve Colville, 1964). Soya yetiştiriciliğinde sulama ilk bakla bağlama y¼ksekliđini azaltmaktadır. Sulama yapılmadan 25,50,76, ve 101 cm sıra aralıkları ile yetiştirilen soyalarda ilk bakla bağlama y¼ksekliđi sırasıyla 26.67, 25.65, 25.40 ve 21.48 cm olarak tesbit edilmiştir.

Beard ve Knowles (1973) Kaliforniya'da yaptıkları soya denemelerinde muhtelif soya çeşitlerini dekara 8.5,7.4 ve 6.3 kg bitki sıklığı ile ekmişler, en fazla verimi 7.4 kg/da tohum atılan bitki sıklığından almışlardır. Atakişi ve Arioğlu (1980) ¼ukurova şartlarında 17 ayrı soya çeşiti ile ikinci ¼r¼n ¼alıřmaları yapmışlar, tohum verimini 102.3-256.1 kg/da arasında, ¼içeklenme s¼resini 16.2-30.3 g¼n, olgunluk s¼resini 73-104 g¼n, bitki y¼ksekliđini 35.1-102.7 cm arasında, bitkide dal sayısını 1.5-4.1 adet/bitki, bitkide bakla sayısını 27.8-50.7 adet/bitki ve ilk bakla bağlama y¼ksekliđini de 4.9-23.5 cm arasında tesbit etmişlerdir. Gomaa vd (1981) Williams ve Clark çeşitlerini 1978-1979 yıllarında denemeye alarak 13571 bitki/da, 16904 bitki/da, 24036 bitki/da ve 33571 bitki/da sıklıklarda yetiştirmişler, artan bitki sıklığının tohum verimini, bitki boyunu, ilk bakla bağlama y¼ksekliđini artırdığını; buna karşılık bitkide bakla sayısını ve baklada tohum sayısını azalttığını tesbit etmişlerdir. Clark çeşiti ¼zerinde durulan karakterler bakımından Williams çeşitinden daha ¼st¼n bulunmuştur.

Rusya'da yapılan soya denemelerinde Plamy soya çeşitinin boyunun 104-137 cm arasında değiştiği ve ilk bakla bağlama y¼ksekliđinin 23 cm olduğunu, bu çeşitin makinalı tarıma elverişli olduğu tesbit edilmiştir. (Myakushko vd, 1981). Yapılan araştırmalarda bu soya çeşitinin yatmaya dayanıklı olduğu kuru şartlarda veriminin 204 kg/da'a kadar ¼ıktıđı g¼r¼lm¼řt¼r. Violetta soya çeşidi ile yapılan g¼bre denemelerinde dekara 6 kg P<sub>2</sub>O<sub>5</sub> ve yarısı ekimle beraber diğer yarısı ¼içeklenme devresinde olmak ¼zere 8 kg N verildiğinde dekara verim 237 kg'a kadar ¼ıkmıřtır (Parjol-Savulescu vd, 1981). Soya ¼zerine yapılan araştırmalar yetiřtirm¼ tekniklerinde alınacak bazı tedbirlerle hasat kayıplarının azaltılabileceğini (Ponican. 1981) ortaya koymuştur. Alensi ve Power (1982) 4 yıl devam eden soya denemelerinde aralık mesafeyi 15x11, 49x15 ve 90x23 cm olarak uygulamışlar ve en y¼ksek verimi 200 kg/da olarak birinci bitki sıklığından almışlardır. Soyanın ¼içeklenme ve olgunlaşma s¼resi ile bakla bağlama y¼ksekliđi konusunda 16 çeşitle Boa Vista'da yapılan denemelerde (Alves vd, 1982) uygun neticeler alınmış, verim 174 kg/da olmuştur. Beaver ve Cooper (1982), ABD Illiona Eyaletinde ¼ç yıl s¼re ile kuru şartlarda yaptıkları araştırmalarda Corsoy ve Williams çeşitlerini 38 ve 76 cm sıra aralığında denemişler ve 38 cm bitki sıklığının verim i¼in daha uygun olduğunu ve Corsoy çeşitini tavsiye etmişlerdir. Yine ABD'nde Lancer, Dare ve Ransom soya çeşitleri ile bir ¼ok konular ¼zerinde ¼alıřmalar yapılmış (Car-raro vd, 1982; Griffing vd, 1982), dekara verim bakımından en uygun bitki sıklığının 40 bin adet olduğu tesbit edilmiştir. Link vd (1982), 1970-1972 yıllarında Rio Grande'de Rosa ve IAS-3 soya çeşitlerini metreye 20 adet tohum ekerek denemeye almışlar ve sonra bunları metrede 6-18 ve 5-15 bitki olarak seyreltmışler, pek ¼ok verim unsuru bakımından hem bitki sıklığının hem de çeşitlerin herhangi bir farklılık g¼stermediđini belirtmişlerdir.

Soya ¼zerinde ¼alıřan Oliveria vd.(1982), Durigan vd. (1982), tohum veriminin y¼ksek olması i¼in yetiştirme işlemlerine dikkat edilmesi ve yabancı ot m¼cadelesinin iyi yapılmasını belirtmektedir. Goli ve Olsen (1983), Illiona'da yaptıkları ¼alıřmalarda Amsoy 71, Williams

ve Essex çeşitlerini 76 cm sıra aralığı ile dekara 15,30,45 ve 60 bin bitki olarak yetiştirmişler, çeşitler ve bitki sıklıkları arasında başta tohum verimi olmak üzere pek çok unsur bakımından, farklılıklar tesbit etmişlerdir. 30 bin bitki/da'da 1980 yılında Amsoy 71 79, Williams 105 ve Essex 152 kg/da tohum vermiş, 1981 yılında ise bu verimler sırasıyla 198,247 ve 249 kg/da olarak alınmıştır. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı (1983), ikinci ürün için soya tarımında ekim zamanı olarak 10-20 Haziran arası, bitki sıklığı olarak 50-60 cm sıra aralığını ve çeşit olarak da Mitchell, Calland, Amsoy 71, Willimas ve Woodwardth'un kullanılmasını tavsiye etmektedir.

Bulgaristan'da başta Flora (rus), Denitsa (Bulgar), Multivar Ç1 (ABD). 15-13, 15-14 (Macaristan) ve Violetta başta olmak üzere dokuz çeşitle yapılan denemelerde Macaristan çeşitlerinin vegetasyon sürelerinin daha kısa (86-106 gün), Violetta ve Flora çeşitlerinin de dekara verimlerinin yüksek (185-215 kg/da) olduğu tesbit edilmiştir (Tsvetkova vd 1983).

Çukurova şartlarında 1982-1983 yıllarında Arıoğlu vd (1984) 2. ürün olarak yetiştirilebilecek soya çeşitleri üzerine yaptıkları araştırmalarda bitki başına en fazla bakla sayısını Amsoy 71'de 58.53 adet olarak tesbit etmişlerdir. En yüksek bitki boyu 92.93 cm olarak Mitchell çeşitinde bulunmuş, en yüksek bakla bağlama yüksekliği de 20.78 cm olarak Essex çeşitinde bulunmuştur. Dekara tohum verimi açısından Corsoy 79 çeşiti 325.69 kg'la birinci sırayı alırken, Amcord çeşiti 322.36 kg'la ikinci sırayı almıştır.

Sinsky ve Pastucha (1984), 1977-1981 yılları arasında yaptıkları soya çeşit denemelerinde Mc Call, Evans, Harcor, Harlon, Century, Pella ve Williams çeşitlerinde tohum verimi 200 kg/da'nın üzerinde tesbit etmişler ve bu arada çiçeklenme ve olgunlaşma süresi, bitki boyu, yatma derecesi, bitki sıklığı, bakla sayısı, ilk bakla bağlama yüksekliği, bakla çatlaması, bindane ağırlığı, yağ ve protein oranı gibi karakterler üzerinde durmuşlardır.

Karadeniz Bölgesinde yapılan soya denemelerinde Er vd. (1985), iki ayrı ekim zamanında Samsun ve Amasya'da 30, 50 ve 70 sıra aralığında Clark, Calland, Amsoy 71, Williams, Cumberland, Corsoy, Mitchell ve Yemeklik Yeşil soya çeşitlerini kullanmışlar ve başta tohum verimi olmak üzere bindane ağırlığı, hektolitre ağırlığı, yağ ve protein muhtevası gibi özellikler üzerinde durmuşlardır. İki yıl devam eden araştırmanın deneme neticelerine göre en yüksek tohum verimi 1. ekim zamanında 30 cm sıra aralığında Williams çeşitinde, 320.5 kg/da, en yüksek bindane ağırlığı Yemeklik Yeşil çeşitinde 208.51 g, en yüksek hektolitre ağırlığı 73.03 kg ile 1. ekim zamanında Mitchell çeşitinde en yüksek yağ oranı Amsoy 71 çeşitinde % 21.53 ve en yüksek protein oranı ise Calland çeşitinde % 42.48 olarak tesbit edilmiştir. Essa vd.; (1985) Williams çeşiti ile gübre denemeleri yapmışlar ve soyadan yüksek verim ve üstün kalite elde edebilmek için dekara 4,8,12 ve 16 kg saf azot tatbikatında en uygun neticenin 16 kg ile alındığını ortaya koymuştur. 16 kg azot uygulamasında verim 177 kg/da ve bitkideki bakla sayısı 44.9 adet olarak tesbit edilmiştir. Azotlu gübrenin yarısı ekimle diğer yarısı da çiçeklenme zamanında verilmiştir. Fazla azotlu gübre nodülasyon oluşumunu negatif yönde etkilemiştir. Soyada birim alandaki bitki sıklığı ve toplam bitki ağırlığı arttıkça ilk bakla bağlama yüksekliği artmış, fakat tek bitkide bakla sayısı azalmıştır (Khudair ve Essa, 1985).

## 2. DENEME YERİ, MATERYAL VE METOT

Bu araştırmanın tarla denemeleri Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü'nün deneme tarlalarında 1985 yılında yapılmıştır. Deneme yeri 39° 57' Kuzey enlem ve 32° 53, doğu boylamları arasında olup denizden yüksekliği 848 m'dir.

Deneme yerinin soyanın gelişme devresinde ve 1985 yılına ait yağış sıcaklık ve nisbi nem ile aynı unsurların 10 yıllık ortalama değerleri Tablo 2.1'de verilmiştir.

Tablo 2.1 Deneme Yerine Ait İklim Verileri

Aylar	Uzun Yıllar (10 Yıllık)			1985		
	Yağış (mm)	Sıcaklık (C°)	Nem (%)	Yağış (mm)	Sıcaklık (C°)	Nem (%)
Ocak	38.1	0.3	78	63.1	2.5	76.6
Şubat	37.7	0.1	75	74.4	3.5	73.8
Mart	37.4	4.7	66	17.4	3.0	72.4
Nisan	35.4	11.2	57	48.8	11.8	61.2
Mayıs	50.6	16.1	57	48.9	17.6	57.3
Haziran	30.3	20.0	50	5.0	20.1	51.2
Temmuz	13.2	23.1	42	6.4	20.8	46.4
Ağustos	8.5	23.3	40	1.9	24.9	40.8
Eylül	18.2	18.4	46	0.0	17.9	44.1
Ekim	21.7	12.9	56	56.4	10.3	62.9
Kasım	28.5	7.7	70	49.2	8.7	77.9
Aralık	47.1	2.5	77	33.0	2.0	81.5
Toplam Yağış (mm)	367.0			404.5		
Ort. Sıcaklık (C°)		11.8			11.3	
Ort. Nisbi Nem (%)			59.5			62.2

Kaynak; Başbakanlık Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (1985)

Tablo 2.2 Deneme Yerinin Toprak Analiz Sonuçları

Saturasyon (%)	Tarla Kapasitesi (%)	pH	Kireç (%)	Org. Madde (%)	Suda Çözünen (%)	Tuzlar
52-63	18.2-22.6	7.7-8.4	4.8-6.3	0.5-2.0	0.101-0.193	

Deneme yerine ait toprak analizleri Etimesgut Şeker Araştırma Enstitüsü laboratuvarlarında yapılmış olup (Bayraktar, 1984) sonuçlar Tablo 2.2'de görülmektedir.

Deneme materyali olarak Amerikan orjinli soya çeşitleri kullanılmıştır. Bu çeşitler Amsoy 71, Calland, Corsoy, Williams, Mitchell ve Cumberland'dır. Araştırma materyali olan çeşitlerin bir kısmı nisbeten erkenci, bir diğer kısmı geç gelişmekte; bazıları az, bazıları çok dallanmakta; bir kısmının çiçek rengi beyaz, bir kısmının ki ise pembe dir.

Tarla denemeleri tesadüf blokları deneme tertibinde dört tekerrürlü olarak kurulmuş; sıra aralıkları 20, 40, 60 cm ve sıra üzeri mesafe ise 10 cm yapılmıştır. Parsel boyutları 3 m X 2 m  $\approx$  6 m<sup>2</sup> olup toplam deneme alanı 540 m<sup>2</sup> dir ve dekara 20 cm sıra aralığı için 3.9 kg. 40 cm bitki sıklığı için 2 kg ve 60 cm bitki sıklığı için 1.2 kg tohum kullanılmıştır.

Ekim 16 Nisan tarihinde markörle işaretlenmiş sıralara elle yapılmıştır. Tohum ekilmeden önce tarla başında gölge bir yerde soya bakterisi ile aşlanmıştır. Aşılama AZOTEK soya bakterisi kullanılmış ve Preire (1977)'nin tarif ettiği inokulasyon metoduna göre, 100

kg tohum için 1 kg bakteri hesaplanmıştır. Ekim sırasında ve yetiştirme süresi boyunca ilaçlı mücadele yapılmamıştır. Hemen hemen bütün soya çeşitlerinde virüs görülmüş, fakat virüs zararı fazla olmamıştır.

Ekimden 12-13 gün sonra çıkış tamamlanmış, bitkiler toprak yüzüne çıktıktan 10 gün sonra ilk çapa bundan 15 gün sonra 2. çapa ve 35 gün sonra da 3. çapa yapılmıştır. Vegetasyon süresi boyunca 1.si çıktıktan 30 gün sonra olmak üzere değişik aralıklarla 4 defa su verilmiştir. Tohumun toprağa ekilmesinden hasada kadar çeşitlerin vegetasyon süresi 161 ile 167 gün arasında, bitkiler toprak yüzüne çıktıktan sonra 147 ile 163 gün arasında değişmiştir. Hasat kayıplarını en aza indirmek için bitkiler bağ makası ile toprak seviyesinden kesilerek hasat edilmiştir.

Altı soya çeşiti, üç bitki sıklığı ve dört tekerrürlü olarak gerçekleştirilen denemeden beş karakter için elde edilen veriler Düzgüneş (1963)'e göre varyans analizi metodu ile işlenmiş ve Duncan tesbitine tabi tutulmuştur. Rakamların işlenmesinden elde edilen sonuçlara göre, değişik çeşitlerin ilk bakla bağlama yükseklikleri başta olmak üzere bitki boyu, bitkide dal ve bakla sayısı ile tohum verimleri karşılaştırılmıştır. Araştırmada incelenen karakterler her parselden tesadüfen seçilen 20 bitki üzerinde ölçüm, sayım ve tartımlar yapılarak tesbit edilmiştir.

İlk bakla bağlama yüksekliği, bitkinin kökboğazından ilk baklaların teşekkül ettiği yere kadar olan mesafe santimetre taksimatlı cetvel ile ölçülerek cm cinsinden tesbit edilmiştir.

Bitki boyu, yine bitkilerin kökboğazından en uç noktasına kadar olan mesafe ilk bakla bağlama yüksekliği tesbitinde olduğu gibi santimetre taksimatlı cetvel kullanılarak cm cinsinden bulunmuştur.

Bitkide teşekkül eden dal ve bakla adedi dallar ve baklalar sayılarak tesbit edilmiştir. Dekara tohum verimi de her parselden hasat edilen bitkilerin harmanı yapıldıktan sonra bulunmuş ve parsel verimleri kg/da'a çevrilmiştir.

### ARAŞTIRMALAR

İlk bakla bağlama yüksekliği bakımından yapılan varyans analizi sonucunda, çeşitler ve bitki sıklıkları arasındaki fark ile Çeşit X Bitki sıklığı ilişkisinin önemli olduğu anlaşılmıştır. Yapılan Duncan testi kontrolünde, farklı bitki sıklıklarında değişik soya çeşitlerinden elde edilen ilk bakla bağlama yüksekliğine ait ortalama değerler ve önemlilik derecelerine göre sıralanışları Tablo 3.1'de verilmiştir.

Tablo 3.1'in incelenmesinden anlaşıldığına göre, ortalama en fazla bakla bağlama yüksekliği 60 cm bitki sıklığında mitchell çeşitinde 12.79, en az ilk bakla bağlama yüksekliği ise yine aynı bitki sıklığında calland çeşitinde 6.86 cm olarak bulunmuştur. Aynı bitki sıklığında çeşitler birbirleriyle karşılaştırıldığında, ilk bakla bağlama yüksekliği bakımından 20 cm bitki sıklığı için mitchell, Williams cumberland ve corsoy arasındaki farkın istatistik olarak önemsiz olduğu ancak, adı geçen dört çeşit ile amsoy 71 ve calland çeşitlerinin kendi aralarındaki farkın %5 seviyesinde önemli olduğu görülmektedir.

Çeşit X Bitki sıklığı interaksyonu önemli olduğuna göre, farklı bitki sıklıklarında ilk bakla bağlama yüksekliği bakımından çeşitler arasında istatistik önemde farklılık olduğu gibi değişik soya çeşitlerinde farklı bitki sıklıklarından elde edilen ilk bakla bağlama yüksekliklerinde istatistik önemde fark tesbit edilmiştir. Bu konu ile ilgili Duncan testi kontrolünde değişik çeşitlerde bitki sıklığının, ilk bakla bağlama yüksekliğine ait ortalama değerleri ve önemlilik derecelerine göre sıralanışı Tablo 3.2'de görülmektedir. Bu tablodan anlaşıldığına göre; corsoy, mitchell ve cumberland'da ilk bakla bağlama yüksekliği arasındaki fark %5 seviyesinde istatistik olarak önemli bulunmuştur. Yukarıda adı geçen çeşitler 20 cm bitki sıklığı

ğında 40 ve 60 cm bitki sıklığına göre daha yüksekten bakla bağlamışlardır.

Tablo 3.1. Farklı Bitki Sıklıklarında, Değişik Soya Çeşitlerinden Elde Edilen İlk Bakla Bağlama Yüksekliğine Ait Ortalama Değerler (cm) ve Önemlilik Derecelerine Göre Sıralanışı.

Çeşitler	Bitki Sıklıkları (cm)		
	20	40	60
Mitchell	11.63. a 1	9.96 ab 12	12.79. a 1
Williams	12.22 a 1	11.18 a 1	11.32 ab 12
Cumberland	11.19 a 1	9.46 abc1.2.3	9.71 bc 2.3
Amsoy 71	9.44 b 2	8.71 bc 2.3	8.44 c 3.4
Corsoy	12.19 a 1	10.55 ab 1.2	9.04 c 3
Calland	7.45 c 2	7.92 c 2	6.86 d 4

Not: Değişik harfleri taşıyan değerler arasında %5, değişik rakamları taşıyan değerler arasında %1 seviyesinde önemli fark bulunmaktadır.

Tablo 3.2. Değişik Soya Çeşitlerinde, Farklı Bitki Sıklıklarından Elde Edilen İlk Bakla Bağlama Yüksekliğine Ait Ortalama Değerler (cm) ve Önemlilik Derecelerine göre Sıralanışı.

Bitki sıklığı	Çeşitler					
	Aıns 71	Williams	Corsoy	Calland	Mitchell	Cumberland
20	9.44.a1	12.22. a 1	12.19 a 1	7.65 a1	11.63 a. 12	11.91 a 1
40	8.71 a 1	11.18 a 1	10.55 b 1 2	7.92 a1	9.95 b 2	9.46 b 2
60	8.44 a 1	11.32 a 1	9.04 b 2	6.86 a1	12.79 a 1	9.71 b 2

Bitki boyu bakımından yapılan varyans analizi neticesinde çeşit ve bitki sıklıklarının istatistik olarak önemli olduğu, fakat bunlar arasındaki ilişkinin önemsiz olduğu tesbit edilmiştir. Yapılan Duncan testi kontrolünde, farklı bitki sıklıklarında, değişik çeşitlerden elde edilen bitki boyuna ait ortalama değerler ve önemlilik derecelerine göre sıralanışı Tablo 3.3' de verilmiştir.

Tablo 3.3. Farklı Bitki Sıklıklarında, Değişik Soya Çeşitlerinden Elde Edilen Bitki Boyuna Ait Ortalama Değerler (cm) ve Önemlilik Derecelerine Göre Sıralanışı

Çeşitler	Bitki Boyu (cm)
Mitchell	78.48 a 1
Williams	74.48 a 1
Cumberland	64.06 b 2
Amsoy 71	63.75 b 2
Corsoy	63.34 b 2
Calland	59.34 b 2



Farklı bitki sıklıklarında bitki boyu bakımından en yüksek değer 78.48 cm ile mitchell çeşitinde tesbit edilmiş, bunu 74.48 cm ile Williams takibetmiştir. Bu çeşitler arasındaki fark önemli değildir. Sıradaki diğer dört çeşit arasındaki fark da önemsizdir. Ancak mitchell ve williams ile cumberland, amsoy 71 corsoy ve calland çeşitleri arasındaki fark %5 seviyesinde önemlidir. Yapılan değerlendirmelerden bitki sıklıklarının bitki boyuna etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bunun için yapılan Duncan testi kontrolü Tablo 3.4'de verilmiştir.

Soya tarımında bitki sıklığı arttıkça bitki boyu yükselmekte ve dallanma azalmakta, bitki sıklığı azaldıkça bitki boyu da azalmakta ve bitkide dal sayısı artmaktadır. Nitekim Tablo 3.4'de en yüksek bitki boyu 70.63 cm olarak 20 cm sıra aralığında, en düşük bitki boyu ise 64.87 cm olarak 60 cm sıra aralığında bulunmuştur. Bitki sıklığı bakımından çeşitlerin ortalama bitki boyları arasındaki fark %5 seviyesinde önemlidir.

Tablo 3.4. Değişik Soya Çeşitlerinde, Farklı Bitki Sıklıklarından Elde Edilen Bitki Boyuna Ait Ortalama Değerler (cm) ve ve Önemlilik Derecelerine Göre Sıralanışı

Bitki Sıklığı (cm)	Bitki Boyu (cm)
20	70.63 a 1
40	66.42 b 1,2
60	64.87 b 2

Bitkide dal sayısı bakımından yapılan varyans analizi sonucunda çeşitler ve bitki sıklıkları arasındaki farkın istatistik olarak önemli olduğu, ancak çeşit X bitki sıklığı ilişkisinin önemsiz olduğu tesbit edilmiştir. Bundan sonra yapılan Duncan testi kontrolünde farklı bitki sıklıklarında değişik çeşitlerin bitkide dal sayısı açısından ortalama değerleri ve önemlilik derecelerine göre sıralanışı Tablo 3.5'de görülmektedir.

Tablo 3.5. Farklı Bitki Sıklıklarında Değişik Soya Çeşitlerinden Elde Edilen Dal Sayısına Ait Ortalama Değerler (adet/bitki) ve Önemlilik Derecelerine Göre Sıralanışı

Çeşitler	Dal Sayısı (adet/Bitki)
Mitchell	4.62 a 1
Williams	4.79 a 1
Cumberland	3.64 b 2
Amsoy 71	3.97 b 2
Corsoy	3.65 b 2
Calland	2.94 c 3

Tablo 3.5'de görüldüğü gibi farklı bitki sıklıklarında bitkide dal sayısı bakımından en yüksek değer 4.79 ile Williams çeşitinde tesbit edilmiş, bunu 4.62 ile mitchell çeşiti takip etmiştir. Bu iki çeşit arasındaki fark önemli değildir. Amsoy 71 ile cumberland arasındaki fark da

önemsiz, ancak bu iki çeşit grubu arasındaki fark %5 seviyesinde önemlidir. Bitkide en az dal sayısı 2.94 adet/bitki ile calland çeşitine aittir.

Yapılan hesaplamalar bitki sıklıklarının bitkideki dal sayısına etkili olduğunu göstermiş, bitki sıklığı azaldıkça dal sayısı artmıştır (Tablo 3.6.). Nitekim yapılan Duncan testi kontrolünde en az dal sayısı en fazla bitki sıklığında (20 cm), en fazla dal sayısı da en az bitki sıklığında (60 cm) bulunmuştur. 40 cm ile 60 cm arasındaki fark önemli değildir.

Tablo 3.6. Değişik Soya Çeşitlerinde, Farklı Bitki Sıklıklarından Elde Edilen Dal Sayısına Ait Ortalama Değerler (ad./bit.) ve Önemlilik Derecelerine Göre Sıralanışı.

Bitki Sıklığı (cm)	Dal Sayısı (Adet/Bitki)
20	3.68 b 2
40	4.00 a 1
60	4.12 a 1

Bitkide bakla sayısı bakımından yapılan varyans analizi sonucunda, çeşitler ve bitki sıklıkları arasındaki fark ile Çeşit X Bitki sıklığı ilişkisinin önemli olduğu anlaşılmıştır. Bundan sonra Duncan testi kontrolü yapılmış ve farklı bitki sıklıklarında değişik çeşitlerden elde edilen bitkideki bakla sayısına ait ortalama değerler ve önemlilik derecelerine göre sıralanışı Tablo 3.7'de görülmektedir.

Tablo 3.7. Farklı Bitki Sıklıklarında Değişik Soya Çeşitlerinden Elde Edilen Bakla Sayısına Ait Ortalama Değerler (Adet/Bitki) ve Önemlilik Derecelerine Göre Sıralanışı.

Çeşitler	Bitki Sıklığı (cm)		
	20	40	60
Mitchell	38.27 bc 12	45.87 ab 12	45.00 bc 2
Williams	48.54 a 1	52.10 a 1	63.91 a 1
Cumberland	30.54 cd 2	44.07 ab 12	42.49 c 2
Amsoy 71	28.56 d 2	30.54 c 3	41.26 c 2
Corsoy	32.20 cd 2	38.12 b 23	43.60 bc 2
Calland	43.20 ab 1	41.11 b 2	51.00 b 1

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden bitkide en fazla bakla adedinin 60 cm sıra aralığında ve williams çeşitinde, en az bakla adedinin ise, 20 cm sıra aralığında ve amsoy 71 çeşitinde bulunduğu görülmektedir. Aynı bitki sıklıklarında çeşitler karşılaştırıldığında, 20 cm bitki sıklığında williams ve calland; mitchell ve calland; cumberland, amsoy 71 ve corsoy çeşitleri arasındaki farkın önemsiz olduğu, ancak bu üç grubun bitkideki bakla sayısı bakımından birbirinden %5 seviyesinde farklı olduğu tesbit edilmiştir.

Bitkide bakla sayısı bakımından yapılan varyans analizinde çeşit X bitki sıklığı ilişkisinin % 1 seviyesinde önemli olduğu görülmektedir. Bitkide bakla sayısı ile ilgili olarak yapılan Duncan testi kontrolünde elde edilen neticeler Tablo 3.8'de verilmiştir. Bu tablodan anlaşılacağı gibi mitchell çeşiti hariç, bitki sıklığı diğer bütün çeşitlerde bitkideki bakla sayısı bakımından %5 seviyesinde önemli bulunmuştur. 20 ve 40 cm bitki sıklığında amsoy 71'de önemli bir fark görülmezken 60 cm bitki sıklığında diğer çeşitlerde %5 seviyesinde önemli

fark olduğu görülmektedir. Durum williams ve calland için de aynıdır. Corsoy ve cumberland çeşitlerinde 40 ve 60 cm bitki sıklığında önemli fark yoktur, fakat 20 cm bitki sıklığında %5 seviyesinde önemli fark ortaya çıkmıştır.

Tablo 3.8. Değişik soya Çeşitlerinde, Farklı Bitki Sıklıklarından Elde Edilen Bakla Sayısına Ait Ortalama Değerler (adet/bitki) ve Önemlilik Derecelerine Göre Sıralanışı.

Tablo 3.8. Değişik Soya Çeşitlerinde Farklı Bitki Sıklıklarından Elde Edilen Bakla Sayısına Ait Ortalama Değerler (adet/bitki) ve Önemlilik Derecelerine Göre Sıralanışı

Bitki Sıklığı	Çeşitler					
	Ams. 71	Williams	Corsoy	Calland	Mitchell	Cumberl.
20	28.56 b 2	48.54 b 2	32.20 b 2	43.20 b 1	38.27 a 1	30.54 b 2
40	30.54 b 2	52.10 b 2	38.12 ab 12	41.11 b 1	45.87 a 1	44.07 a 1
60	41.26 a 1	63.91 a 1	43.60 a 1	51.00 a 1	45.00 a 1	42.49 a 1

Tohum verimi bakımından yapılan varyans analizi sonucunda çeşitler ve bitki sıklıkları arasındaki fark ile çeşit X Bitki sıklığı ilişkisinin istatistik olarak önemli olduğu tesbit edilmiştir. Yapılan Duncan testi kontrolünde farklı bitki sıklıklarında soya çeşitlerinden elde edilen tohum verimine ait ortalama değerler ve önemlilik derecelerine göre sıralanışları Tablo 3.9'da verilmiştir.

Tablo 3.9. Farklı Bitkide Sıklıklarında, Değişik Soya Çeşitlerinden Elde Edilen Tohum Verimine Ait Ortalama Değerler (kg/da) ve Önemlilik Derecelerine Göre Sıralanışı.

Çeşitler	Bitki Sıklığı (cm)		
	20	40	60
Mitchell	181.92 b 2	211.33 c 2.3	123.96 a 1
Williams	127.08 d 3	181.33 d 3	136.00 a 1
Cumberland	166.58 bc 2.3	253.87 b 2	134.79 a 1
Amsoy 71	231.75a 1	230.67 bc 2	135.87 a 1
Corsoy	243.42a 1	332.54a 1	139.21 a 1
Calland	147.75 cd 23	243.46 bc 2	134.87 a 1

Tablo 3.9'dan görüldüğü gibi, ortalama en fazla tohum verimi 332.54 kg/da olarak 40 cm bitki sıklığında corsoy çeşitinden, en az tohum verimi ise 123.96 kg/da olarak 60 cm bitki sıklığında mitchell çeşitinden alınmıştır. Aynı bitki sıklığında çeşitler mukayese

edildiğinde tohum verimi bakımından 20 cm bitki sıklığında amsoy 71, corsoy; mitchell, cumberland; williams ve calland çeşitlerinde ikişer ikişer istatistik önemde farkın olmadığı, grublar arasında ise %5 seviyesinde farklı olduğu; cumberland, amsoy 71 ve calland; mitchell amsoy 71 ve calland çeşitleri arasındaki farkın önemli olmadığı, ancak bu grupların yine birbirlerinden yine %5 seviyesinde farklı olduğu tesbit edilmektedir. 60 cm bitki sıklığında ise çeşitler arasındaki fark önemli değildir.

Yapılan varyans analizinden Çeşit X Bitki Sıklığı ilişkisinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Çeşitlerin tohum verimi ile ilgili olarak yapılan Duncan testi kontrolüne ait sonuçlar Tablo 3.10'da verilmiştir.

Tablo 3.10. Değişik Soya Çeşitlerinde, Farklı Bitki Sıklıklarından Elde Edilen Tohum Verimine Ait Ortalama Değerler (kg/da) ve Önemlilik Derecelerine Göre Sıralanışı

Bitki Sıklığı (cm)	Amsoy 71	Williams	Corsoy	Calland	Mitchell	Cumberl.
20	231.75 a 1	127.08 b 2	243.42 b 2	147.75 b 2	181.92 a 1	166.58 b 2
40	230.67 a 1	181.33 a 1	332.54 a 1	234.46 a 1	211.33 a 1	253.87 a 1
60	135.87 b 2	136.00 b 2	139.21 c 3	134.87 b 2	123.96 b 2	134.79 c 2

Yukarıdaki tablodan amsoy 71 ve mitchell'de 20 ve 40 cm bitki sıklıkları; williams ve calland'da 20 ve 60 cm bitki sıklıklarının çeşitlerin verimine istatistik önemde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir. 60 cm bitki sıklığı amsoy 71 calland'da, diğer iki bitki sıklığından, 40 cm bitki sıklığı da williams ve calland da yine diğer iki bitki sıklığındaki verimden %5 seviyesinde farklı bulunmuştur. Corsoy ve cumberland çeşitleri ise her üç bitki sıklığında da %5 seviyesinde farklıdır.

#### 4. TARTIŞMA

Dünyada soya için belli bir yetiştirme kuşağı, varsa da, bu kuşak içinde farklı bölgelerde yükseklik, topoğrafya gibi, o bölgeye has özellikler birbirinden çok değişiktir. Bundan dolayı soya üzerinde özellikle de agronomik konularda yapılmış araştırma neticelerini karşılaştırarak tartışmak oldukça güçtür, ancak bazı konularda bir fikir sahibi olabilmek için bu yola başvurulabilir. Çalışmanın giriş bölümünde yurtdışı ve yurtiçi araştırmalarda soyanın pek çok karakteri üzerinde durulduğu görülmüştür. Bu araştırmada ise, altı ayrı çeşitin beş ayrı karakteri; ilk bakla bağlama yüksekliği, bitki boyu, bitkide dal ve bakla sayısı ile tohum verimi üzerinde çalışılmıştır.

Araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır ki, Park ve Webb'in (1959) belirttikleri gibi, yetiştirme esnasında alınacak bazı kültürel tedbirlerle soyada makinalı hasat kayıplarını azaltmak ilk bakla bağlama yüksekliğini artırarakla mümkün olabilecektir. Örneğin sık ekimde bitkiler daha uzun boylu ve bitkilerde meydana gelen ilk baklalar toprak yüzeyinden daha yukarıda teşekkül edebilmektedir.

Ankara şartlarında 1985 yılında yapılan bu denemede en fazla tohum verimi 40 cm bitki sıklığında corsoy 'da 332.54 kg/da olarak bulunmuştur. Beard ve Knowles (1973), Kalifornia'da değişik soya çeşitleriyle farklı bitki sıklıklarında, en yüksek tohum verimini 50.8 cm bitki sıklığından almışlardır. Bu bitki sıklığı, bu araştırmada en yüksek tohum verimi alınan bitki sıklığına en yakın olmaktadır.

Beaver ve Cooper (1982), ABD'nin Illiona Eyaletinde yaptıkları denemelerde corsoy ve williams'ı kullanmışlar ve 38 cm bitki sıklığında Corsoy'dan en yüksek tohum verimini aldıklarını belirtmişlerdir. Bu netice hem bitki sıklığı hem de çeşit bakımından elde edilen neticeleri doğrulamaktadır. Araştırmada bitki sıklığındaki azalma dallanmayı ve bitkideki bakla sayısını artırmıştır. Bu netice Link vd'in (1982) ifade ettiği gibi makinalı hasadı güçleştirecek ve hasat kayıplarını artıracaktır. Denemede en yüksek tohum verimi 40x10 cm bitki sıklığında, yani 25 bin bitki/dekara çorsoy çeşitinden elde edilmiştir. Goli ve Olsen (1983) in Illionis'de yaptıkları denemelerden williams çeşiti için buna yakın bir netice alındığı anlaşılmaktadır.

Arıoğlu vd (1984)'nin Çukurova'da yaptıkları ikinci ürün denemelerinde; bitki başına en fazla bakla sayısını amsoy 71'den, en yüksek bitki boyunu mitchell'den, en fazla ilk bakla bağlama yüksekliğini Essex'den ve dekara en fazla tohumu ise corsoy'dan aldıkları görülmektedir. Bu araştırma ikinci ürün için yapılmış ise de, alınan neticeleri doğrular mahiyettedir.

## 5.SONUÇ VE TEKLİFLER

Yapılan bu araştırmadan elde edilen sonuçlar ve soya tarımının gelişebilmesi ile ilgili teklifler özet olarak verilecek olursa,

1. Ele alınan beş ayrı karakter ve altı ayrı çeşit arasında, gerek genotip gerekse fenotip bakımından önemli farklar mevcuttur.

2. Araştırmada uygulanan bitki sıklıklarında ilk bağlama yüksekliği bakımından ortaya çıkan fark bazı çeşitlerde önemli, bazı çeşitlerde ise önemsizdir. Genellikle fazla bitki sıklığında bitki boyu uzun olurken, az bitki sıklığında dal ve bakla sayısı artmakta. tohum verimi ise orta derecedeki bitki sıklığında (40 cm sıra aralığı) en yüksek olmaktadır.

3. Makinalı hasata uygunluk bakımından ilk bakla bağlama yüksekliği, bitki boyu, bitkideki bakla ve dal sayısı ile tohum verimi bakımından mitchell, williams ve corsoy çeşitleri en iyi durumda, amsoy 71 ve cumberland çeşitleri orta derecede ve ve çalland ise en düşük değere sahip bulunmuştur.

4. Türkiye'de yetiştirilen soya çeşitlerinin hemen hepsi ile ve oldukça fazla lokasyonda denemeler yapılarak makinalı soya tarımı, özellikle makinalı hasata uygun çeşitler konusunda daha kesin neticelere varılabilir. Bunun için araştırmalarda çok fazla sayıda çeşit kullanılmasına ve ilk bakla bağlama yüksekliği fazla olan çeşitlerin devamlı olarak seleksiyona tabi tutulmasına ihtiyaç vardır.

5. Araştırmadaki tarla denemeleri Ankara şartlarında gerçekleştirildiği için yukarıdaki çeşitler ve bu çeşitlerde tesbit edilen değerlerin soya ekolojisinde daha da tatminkar neticeler verebileceği söylenebilir.

## KAYNAKLAR

- Alensi, S and Power, J.P. 1982. Effects of Plant and Row Spacing on Dryland Soybean Yield and Water use Efficiency. Agr. Jour. 74, 851,-854, Medison.
- Alves, A.A.C. vd. 1982. Comparison of Soybean cultivars under Cerrado Conditions in the Federal Territory of Roraima No. 65. 4 pp. Brazil.
- Arioğlu, H. vd. 1984. Çukurova Bölgesinde İkinci Ürün olarak Yetiştirilecek Bazı Soya Çeşitlerinin Önemli Tarımsal ve Bitkisel Özelliklerinin Belirlenmesi Üzerinde Bir Araştırma. Doğa Bilim Dergisi, cilt : 10, sayı: 1, s.7, Ankara
- Atakişi, İ. ve H.Arioğlu, 1980. Çukurovada Soya Tarımı Geliştirme ve Sorunları Çukurovada Yağ Bitkileri Üretimi ve Sorunları Semineri. Kemel Matbaası A.Ş., Adana.
- Bayraktar, N. 1984. Aspir (*Carthamus tinctorius* L)'de Tabii Melezlemenin Tohum Verimi ve Bazı Özelliklere Etkisi Üzerinde Araştırmalar. Doktora Tezi Özeti (Baskıda), Ankara
- Beard, H. B. and P.F. Knowles 1973. Soybean Research in California California Agricultural Exp. Station. Bulletin 862. California.
- Beaver, J.F. and R.L.Cooper, 1982. Dry Matter Accumulation Patterns and Seed Yield Components of Two Interminate Soybeans Cultivars. Agr. Jour. 380-383 Medison.
- Burnside , O.C.and W.L.Colville, 1964, Yield Components and Composition of Soybeans as Affected by Mechanical, cultural and Chemical Weed Control Practices. Agr. Jour.,56, 348-351,
- Carraro, I.M.vd. 1982. Effect of Plant Population at Two Spacing on Grain Yield and other characteristics of Soybean (*Glycine max* L. Merrill) 68-73 pt, 9 ref. PR, Brazil,
- Düzgüneş, O. 1963. Bilimsel Araştırmalarda İstatistik Prensipleri ve Metotları. E.Ü.Z.F. Yayınları E.Ü.Z.F. Matbaası, Bor-nova/İzmir.
- Er, C. vd. 1985. Karadeniz Bölgesinde Soya Tarımının Gelişebilmesi üzerine Agronomik ve Ekonomik Bir Araştırma. Tübitak, TOAG-493 (kesin rapor), Ankara
- Essa, T.A.vd. 1985. Effects of Previous Inoculation and Nitrogen Fertilizer on Soybean in Iraq. 3 (1) 21-27 En, ar, 10 ref. Bağhdad Univ., Abu-Gharaib-Iraq
- Freire, J.R. 1977. Inoculation of Soybeans. Exploting the Legume, Rhizobium symbiosis in tropical Agriculture, Proceedings of a Workshops Held at Kahului, Maui, August 23-28, Hawaii.

- Goli, A. and F. Olsen, 1983. Response of Three Soybeans Cultivars to Different Seed Rates. Transactions of the Illionis State, Academy Of Science. 76 (3/4). 195-202. Dep. of Plant and Soil. Science. Southern Illionis Univ., Carbondale, IL 62901, USA
- Gomaa, M.E. vd. 1981. Effect of Plant Density on Some Agronomic Characters of Two Soybean Cultivars, (*Glycine max* L. Merr.) 4, 139-156, Egypt.
- Griffin, J.L. vd. 1982 Soybean Response to Subsoiling and Planting Method, 359-360 En. Louslana Agric. Exp Sta., Baton Rouge La, 70803, USA,
- Hartwig, E.E, 1954 Factors Affecting Time of Planting Soybeans in the Southern States. Circular No: 943. USDA. U.S. Government printing Office, Washington DC.
- İlisulu, K. 1961. Muhtelif İklim ve Toprak Şartları Altında Sıra Arası Mesafenin ve Soya Bakterisinin Soya Fasülyesi Çeşitlerinin Başlıca Vasıfları Üzerindeki Tesirleri. A.Ü.Z.F. Yayınları, 179. A.Ü. Basımevi, Ankara.
- Khudair, H.A. vd. 1985. Response of Soybeans to Nitroğen Fertilizer and Plant Population. 3 (2), 21-31 En. ar, 12 ref. Baghdad, Iraq.
- Lehmann, W. F. and J.W. Lambert, 1960. Effect of Spacing of Soybeans Plants between and Within Rows on Yield and its Components Agr. Jour., 52:84-86
- Link, D. vd. 1982. Effect of Artificial Reductions in Population Densitiy on Several Agronomic Characteristics in Two Soybean cultivars. 12 (2/3), 115-123, RS. Brazil.
- Luke, G.J. 1977. South-West Soybean Variety Trials. Jour. Of Agr., Western Australia. 18 (1) 23. En.
- Myakushko, Yu. vd. 1981 New Soybean Variety Plamy. No: 10,25 Ru USSR
- Oliiveria, E.F. Re. vd. 1982. Effect of the management System and Soil preparation on a soybean succesion. 101-102 pt, pr, Brazil
- Ponican, J. 1981. The Technological Properties of Soybean with regard to the design of Harves.ting Machines. 27 (8) 708-712 From Agriculture Literature of Czecholovakia. 1982-744.
- Sinsky, T. and. L. Pastucha, 1984. Results of International Soybean Cultivar Trials in the Intsoy Cooperation Programme 20, 121-131. Czechoslovakia.
- TOK. Bakanlığı, 1983. Bugday Hasadından Sonra İkinci Ürün Soya Tarımı. Araştırma Yayım Projesi. Yetiştirici Yayınları, Antalya
- Tsvetkova V. vd. 1983. A Comparative Trial With Bulgarian and Introduced Soybean cultivars. 20 (7), 66-70. Bulgaria .

# TÜRKİYE VE AVRUPA TOPLULUĞUNDA (AT) SÜT SEKTÖRÜ VE KOOPERATİFLERİN ÖNEMİ

Yard. Doç.Dr. Abdi KARACABEY (

## A. GİRİŞ

Avrupa Topluluğu (AT)'na üyelik için başvurmuş bulunuyoruz. Acaba müracatımız kabul edilirse çeşitli sektörlerimiz ne derece uyum sağlayabilir? Çok farklılıklar arz etmektedir. Süt endüstrisi sektörümüzün durumu nedir? Bu soruya bu sektör yetkilileri, hemen hemen aynı cevabı vermektedir. Cevaplar ise; etkili, çabuk yerinde bazı terbirler kısa ve uzun vadede alınmaz ise çok zarar göreceği, kesinlikle rekabet gücünün olmayacağı yolundadır. Süt sektörünün Türkiye'deki ve AT üyelerindeki durumlarını, özet rakamlarla burada vermek konuya azda olsa açıklık kazandıracaktır.

## B. TÜRKİYE'DE SÜT SEKTÖRÜ

Süt sektörü ile yakın bağlantısı olan, hayvancılık sektörümüzün durumu şöyledir. Ülkemizde hayvancılık, bitkisel üretim yapan işletmelerin bünyesinde küçük bir yan uğraştır. Tablo 1.'de bu görülmektedir.

Tablo 1 : Tarımsal İşletmelerin Sahip Oldukları Büyük Baş Hayvan Sayısına Göre Durumu

Hayvan Sayısı	İşletme Sayısı	Toplam İşletme Sayısına Oranı
1-4	1,681.714	% 59,68
5-9	797.846	% 28,30
10-19	281.076	% 9,97
20-49	54.634	% 1,93
50-99	2.976	% 0,11
100	211	% 0,01
	2.818.457	100

Kaynak: DİE, Genel Tarım Sayımı 1980

A.Ü. Ziraat Fak. Süt. Tek. Anabilim Dalı Öğretim Üyesi



AT Ülkelerinde küçük veya orta hayvancılık işletmesi sayılan işletmelerin bizde % 1-2'yi geçmediği görülmektedir.

Mevcut hayvan varlığımıza göre dünyada ilk 8 ülke arasına giriyoruz, bu hayvan varlığımız içinde sağmal olanların oranı ve birim başına laktasyon süresince süt verimi çok düşüktür. Dünyada inek başına yıllık bir ortalama süt verimi 2.025 kgr/adet, Türkiye'de ise bu rakam 581 kgr/adet.

Ekstren bazı değerler vermek gerekirse Danimarka'da 5370 kgr/adet, Almanya'da 2.823 kgr/adet, A.B.D.'de 5485 kgr/adet, İsrail'de 7266 kgr/adet, İran'da 750 Kgr/adet, Suriye'de 1600 kgr/adet, Yunanistan'da 2000 kgr/adet, Bulgaristan'da 3063 kgr/adettir. Dünya Gıda Teşkilatının (FAO. 1984) verdiği bu rakamlar bize gerek komşularımız gerekse bazı AT ülkelerinin ve diğer ülkelerin durumları ile durumumuzun karşılaştırılmasında kolaylık sağlayacaktır. Ülkemizde üretilen süt hayvanlarına dağılımı yönünden de meselelerimiz vardır.

Süt sektörü gelişmiş ülkelerin süt üretimini inek sütüne dayandırırken, bizde bu konuda yapılan bazı çalışmaların etkisi ile aşağıdaki tablodanda görüldüğü gibi ancak % 64'de ulaşılmıştır.

Tablo 2:Türkiye'de ve Dünya'da Süt üretiminin Süt Hayvanlarına Göre Oranları.

Süt Hayvanı	Türkiye	Dünya Ortalaması
inek	% 64	% 90
Koyun	%22,4	% 2
Çeçi	% 10	% 2
Manda	% 3,6	% 6

Kaynak. DİE ve FA : (Production Yearbook 1984)

Süt üretiminde önemli rolü olan temel girdilerden yem durumunda ele almak gerekiyorsa süt üretimi maliyetinde % 70 lik paya sahip yemin, kaynakları korumalı geliştirmeli çeşitli tedbirlerle süt üreticisine ucuza mal alması sağlanmalıdır. Bizde olduğu gibi mera hayvancılığı ile hayvancılığımızı geliştirmeye, süt üretimimizi artırmaya imkan yoktur. Verimsiz yerli ırklarımızın yerine kültür ırklarının veya bunların melezlerinin alınması çalışmalarını hızlandırmak gerekmektedir. Çeşitli ıslah çalışmaları suni tohumlama metodu ile 1950 yılında başlamış son yıllarda kültür ırklarında ithal edilmiştir. Ancak bunun yetersizliği aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 3: Türkiye'de Hayvan Varlığı İçinde Yerli ve Kültür İrklarının Durumu.

Hayvan İrkları	Oranları (%)
Yerli Sığır İrkları	71,4
Kültür İrki ve Melezleri	28,6
Yerli Koyun	93,6
Kültür İrki ve Melezleri	6,4

Kaynak: T.O.K.B Kayıtları

Tarım sektörü içinde küçük işletmeler, veya bitkisel üretiminin yanında faaliyette bulunan hayvancılık sektörü ucuz krediler ile de desteklenmektedir. En büyük destekleyici kuruluşlarından biri olan Ziraat Bankası'nın çeşitli yıllarındaki Genel Plasmanı Tarım sektörüne ayırdığı miktar, hayvancılığa ayrılan miktar ve hayvancılığa ayrılan miktarın tarıma ayrılan miktar içinde oranı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: T.C. Ziraat Bankası'nın Yıllık Plasmanları ile Tarım ve Hayvancılığa Ayrılan Miktarlar ve Oranları (Milyar /TL)

Yıllar	Genel Plasman	Tarım Sek.Ayrılan Mik.	Hayvan Ayrılan Mik.	Hay.Tar.Sek.İç.Or
1980	208.538	173.243	8.000	4,6
1981	376.331	289.660	9.558	3,3
1982	600.305	480.290	18.000	3,7
1983	799.124	685.601	40.000	4,8
1984	1.000.594	792.837	61.502	7,2
1985	1.345.951	1.096.457	62.000	5,6

Kaynak: T.O.K.B. A.P.K. Kurulu Kayıtları (2)

Tablonun incelenmesi ile anlaşılıyor ki, hayvancılığa verilen kredi oranı % 33,3 ile % 7,2 arasında değişmiştir. Bu oran artırılmalıdır.

Süt üretiminde etkili bir diğer faktör hayvan hastalıkları ile mücadeledir. Gerek ülke şartlarımız gerekse veterinerlik hizmetlerinin hemen hemen bulunmadığı ülkeler ile komşu olmamız, salgın hastalıklar tehlikesi ile bizi karşı karşıya getirmektedir.

Bilhassa bir meme hastalığı olan "mastitis" in ülkemizde yaygınlığı endişe vericidir. Bu hastalık meme başlarının körlenmesine, süt veriminin düşmesine ve sütün kalitesinin bozulup mamüle işlenemez hale gelmesine sebep olmaktadır.

Ülkemizde Süt Sanayi'nin durumu nedir? Bu konunun da açıkca ortaya konması gerekmektedir. Elimizde çok kesin rakamlar bulunmakla beraber bir çok tahminler üretilen sütün 2/3 ünün, sütün üreten aile işletmelerince çeşitli mamüllere işlenmekte ve tüketilmektedir. Geri kalan 1/3'lük kısmı ise küçüklü, büyüklü, iptidai, modern işletmelerde işlenmektedir. Bu mesele yeni süt fabrikalarının kurulması, süt toplama merkezler ağının yaygınlaştırılması, süt ve mamülleri tüketim alışkanlığını artıracak ekonomik ve pazarlama tedbirlerinin alınması gerekmektedir.

Süt sanayimizle ilgili aşağıda verilen rakamlar konuya açıklık getirmektedir.

Tablo: 5 Türkiye'de Süt Sanayii'nde Çiğ Süt İşleme Kapasitesi

Mülkiyet Yapılarına Göre Kuruluşlar	Tesis Sayısı	Kurulu Kapasite Ton/Yıl
<b>1. Faal Durumda Olanlar</b>		
TSEK'.Fabrikaları	32	271.800
TSEK. İştirakleri	6	56.600
Özel Sektör Kuruluşları (modern)	10	264.000
A.O.Ç.Süt Fb.	1	15.000
Üniversite Pilot.Tes.	2	2800
Koop. Mandraları	112	132.200
Özel Mandraları	2238	592.000
<b>TOPLAM</b>	<b>2,401</b>	<b>1.334.400</b>
<b>2.İşletmeye Alınmamış Olanlar</b>		
TSEK. Fabrikaları	6	45.000
Koop.Mandraları	56	48.000
Koop. Fabrikaları	1	12.000
<b>TOPLAM</b>	<b>63</b>	<b>105.000</b>
<b>3.Devreye Girecek Olanlar</b>		
TSEK. Fabrikaları	2	24.000
Koop. Mandraları	13	16.800
Koop. Fabrikaları	4	36.000
<b>GENEL TOPLAM</b>	<b>2.483</b>	<b>1.516.200</b>

Kaynak: Ülgüray, D. (1986) Türkiye Süt Sanayii'nin Geliştirilmesi ile ilgili politikalar  
DPT/IPB

Yukarıda belirtilen işletmelerde önemli bazı mamüller için mevcut kurulu kapasite ve bu kapasiteden yararlanma oranları tablo 6'da verilmiştir.

**Tablo 6: Çeşitli Bölgelerdeki İşletmelerde Bazı Mamüllerin Kurulu Kapasitesi ve Yararlanma Organları.**

BÖLGE	Beyaz Beynir		Kaşar Peyniri		Pastörize Süt		Tereyağ		Sterilize Süt		Yoğurt	
	Kapasite ton/yıl	Kapas Kul %	Kapasite ton/yıl	Kapas Kul %	Kapasite Ton/yıl	Kapas Kul %	Kapasite Ton/yıl	Kapas Kul %	Kapasite Ton/yıl	Kapas Kul %	Kapasite Ton/yıl	Kapas Kul %
Orta												
Kuzey	30.614	56	5.961	1	97.599	21	10.260	23	16.951	43	52.981	42
Ege	176.261	12	12.361	7	13.200	85	8.745	16	23.890	81	61.348	42
Marmara	92.043	22	19.143	20	87.000	21	10.217	7	4.800	10	265.868	109
Akdeniz	21.247	8	3.822	13	8.576	27	1.105	6	—	—	24.203	23
Kuzey- doğu	7.068	67	6.773	28	18.180	2	11.051	36	—	—	6.534	26
Güney- doğu	9.439	8	1.208	29	31.080	1	973	10	—	—	1.170	91
Kara- deniz	25.916	6	4.720	13	16.800	—	1.862	13	—	—	13.518	10
Ortadoğu	12.440	5	4.900	—	18.849	1	798	1	—	—	3.844	20
Orta Güney	6.092	13	650	50	13.200	27	1.745	5	—	—	3.906	56
<b>TOPLAM</b>	<b>381.615</b>	<b>18</b>	<b>59.538</b>	<b>14</b>	<b>304.484</b>	<b>18</b>	<b>46.756</b>	<b>14</b>	<b>45.631</b>	<b>59</b>	<b>433.372</b>	<b>81</b>

Kaynak: T.O.K.B. 1984 yılı Gıda Sanayi Envanter Çalışmaları Sonuçları.

X. Buradaki Bölgeler Zirai Bölgeleridir.

Tabloda verilen tartılı ortamlar incelenirse en fazla kapasite kullanımı % 81 ile yoğurtta; en düşük kurulu kapasiteden yararlanma ise % 14 ile kaşarpeyniri ve Tereyağındadır. Tek tek bölgeler ve mamuller nazari dikkate alındığında, en yüksek % 109 kapasite kullanımı marmara bölgesinde yoğurtta, en düşük kapasite kullanımı ise Ortadoğu bölgesinde % 0 ile kaşarpeyniri ve Karadeniz bölgesinde yine % 0 ile pastörize sütte görülmektedir. Sonuç olarak kurulu kapasite miktarından hareketle yapılacak bir değerlendirme bizi hataya götürmektedir. Büyük oranda atıl kapasite bulunmaktadır.

Mevcut atıl kapasiteden yararlanmak ayrıca çeşitli teşviklerle yatırımlar hızlandırılmaktadır. Yoksa üretilen sütün modern işletmelerde teknolojinin potasından geçirmeden yararlanabileceğimiz nokta çok daha problemlidir.

Süt sektörümüzde önemli bir meselede, çok küçük kapasiteli, yeni teknolojileri uygulamayan işletmelerin, toplam işletme sayısının % 90 dan fazlasını teşkil etmektedir. Büyük kapasiteli olarak kabul ettiğimiz işletmelerde AT'ın birçok ülkelerinde orta kapasiteli işletme olarak değerlendirilmektedir. Küçük kapasiteli işletmelerde gerekli hijyenik şartlara dikkat edilmekte, standart ve kaliteli mamül üretilmemekte, dolayısıyla rekabet edebilmesi söz konusu olmamaktadır.

Çeşitli süt ürünlerine yurt içi talebinde olumlu değişimler görülmektedir. Tablo 7'de 1983-87 yılları arasında çeşitli ürünlere akan iç talepteki değişimler görülmektedir.

Tablo: 7 Çeşitli Mamüllerde Yurtiçi Talep Artış Oranları

ÜRÜNLER	YILLAR				
	1983 %	1984 %	1985 %	1986 %	1987 %
İçme Sütü	12,5	5,0	22,8	18,2	20,8
Yoğurt	7,5	8,2	8,0	10,2	8,5
Beyaz Peynir	5,2	5,0	9,4	1,0	3,8
Kaşar Peynir	10,3	5,0	4,0	4,7	3,7
Diğer Peynirli.	11,7	7,9	5,7	4,9	8,9
Tereyağı	2,0	2,2	1,4	2,1	2,2
Süt Tozu	3,8	50,0	—	37,9	41,8
Diğerleri	5,1	6,0	9,3	7,6	6,1
Ortalama	5,1	6,0	9,3	7,6	6,1

Kaynak: DPT Yayınları - 1987 yılı tahmini

Tablonun tetkiki ile görülen şudur: İstikrarlı talep artışı içme sütü ve yoğurttan oluşmuştur, bazı yıllar patlama derecesi %133,5 talep artışı 1984, 1986 ve 1987 de süttozunda olmuştur. Buna sebep içme sütü ve yoğurt talebindeki artışa paralel olarak bu mamülleri üretiminde yardımcı madde olarak kullanılmasındadır. Bu talebin iç üretimle karşılanmadığından, 1983 de 363, 1984'de 2779, 1985'de 7777, 1986'da 5796, 1987 ise 7861 ton süttozu ithal edilmiştir. Diğer mamüllerdeki talep artışları Beyaz peynirde de % 39,1 Tereyağında % 9,9, diğerleri %34,1 olmuştur.

İçme sütü ve yoğurttaki bu istikrarlı talep artışı toplumumuzun süt içme alışkanlığının artmaya başlamasının mamüllerin tercih edilmesi şeklinde yorumlanabilir. Toplumumuzun beslenmesinde hayvansal proteinlerin ve yağın oranını artırmak zorundayız. Çünkü dünya'da kişi başına birgünlük kalori miktarı 2 bbb, avrupada 3390 türkiyede 3180 kalordir. Bu kalorinin sağlandığı kaynaklardan hayvansal olanların oranı dünyada%15,2, Avrupa'da % 32,5 Türkiye'de ise % 8,8 dir. Bu rakamlar Türk toplumunun beslenmesinde bitkisel kaynaklı olanlar % 91,2 gibi çok büyük bir oran olduğunu gösteriyor.

Süt ve ürünleri tüketimi yönünden bir karşılaştırma yapılırsa beslenmemiz alanında daha açık bilgiler ortaya konabilir. Tahmini olarak Türkiyede kişi başına ortalama 130 kgr. çiğ süt düşmektedir. Bu çiğsütten üretilen ürünlerden düşen miktarlar; 2,2 kgr. içme sütü (kaynamış pastörüze, Sterilize), 8,5 kgr. yoğurt, 3,2 kgr. peynir, 2,2 kgr. Tereyağdır.

Aynı mamüllerin bazı ülkelerdeki, kişi başına düşen miktarları şöyledir. Belçika'da kişi başına 70 kgr içme sütü 14 kgr. tereyağı, 14,5 kgr. peynir, Çekoslavakyada 117 kg. içme sütü , 15,4 kgr. tereyağı, 10,8 kgr. peynir, Fransa'da 80 kgr. içme sütü, 15 kgr. tereyağı, 21 kgr. peynir Almanya'da 72 kgr. içme sütü, 14 kgr. tereyağı 11 kgr. peynir'dir.

Yıllık süt ve ürünlerinden elde edilen hasıla içinde modern, kaliteli mamül isteyen işletmelerin payı oldukça düşüktür. 1987 yılı içinde 1 trilyon lira tahmin edilen süt ve ürünleri üretim değerinin sadece 101 milyar liralık kısmını modern 46, sanayi kuruluşu alırken 900 milyar liralık bölümünü küçük kapasiteli, iptidai mandıralar olmaktadır. Dolayısıyla büyük işletmelerin yatırım hevesi kırılmaktadır. 1988 yılında teşvik verilen süt sektörü yatırımı 3-5 milyar liraya anca ulaşmaktadır. Büyük yatırımlar ile, büyük kapasiteli, modern teknoloji

uygulayan işletmelerin kurulmasıyla, AT ile rekabet mümkündür. Küçük işletmeler birleşerek bunu yapabileceklerdir. Son on yıl içinde AT içinde büyük kapasiteli işletmelere yönelim hız kazanmıştır.

İthal edilen çeşitli süt ürünlerinin döviz olarak değeri.

1985 de 19.745.000 ABD. \$  
1986 da 8.704.000 " "  
1987 de 10.094.000 " "

Bu yıllarda AT ülkelerinden ithal edilen ürünlerin ABD.\$ olarak değerleri.

1985 de 15.658.000  
1986 da 5.943.000

1987 de 7.798.000 dür. görülüyorki ithalatın çok önemli bir kısmı AT ülkelerinden olmuştur. 1985 yılında ki fazla ithalat özel ithal beyaz peynire uygulanan gümrük vergisinin %1 re fonunda % 10'a düşürülmesi olmuştur. Ancak bu peynirler Türk damak zevkine hitap etmediği için tutulmamıştır.

Aynı yıllar içinde Türkiye'nin, ihracatı acaba ne durumdadır?.

Önce ihracata uygulanan teşvik tetbirleri ne olmuştur?

Çeşitli peynirler, içme sütleri ve Tereyağı için uygulanan ihracat vergi iade oranı %8, ayran, krema, yoğurt, süttozu için % 6 oranında vergi iadesi öngörülmüştür.

Bunlara ek olarak ihracat değerlerine bağlı olarak % 6 kadar vergi iadeside verilmiştir. İhracat tutarı 10-30 milyon dolar arasında ise %450 milyon dolardan fazla ise % 6 ek vergi iadesi verilmektedir. Ancak 1985 yılında beyaz peynir için tona 10 \$ ve % 1 gümrük vergisi uygulanması süt sektörümüzü AT karşısında güçsüz kılar.

İhracatımız daha çok Ortadoğu pazarlarına, küçük pazar bölümlerine olmaktadır. AT ülkelerine de sembolik oranda ihracatımız söz konusudur. Ancak ürünlerimizin ihracat pazarlarında en rakibi yüksek sübvansiyonlarla desteklenmiş, kaliteli, albenisi yüksek AT ülkelerinin mamülleridir.

Çeşitli ülkelere ihracatımız çeşitli mamüller olarak

1985 yılında toplam 5.629.000 ABD \$  
1986 yılında toplam 5.734.000 ABD \$  
1987 yılında toplam 6.595.000 ABD \$

Bu yıllarda AT ülkelerine ihracatımız 1985 yılında toplam 827.380 ABD \$

1985 yılında toplam 827.380 ABD \$  
1986 yılında toplam 1.175.400 ABD \$  
1987 yılında toplam 829.180 ABD \$

AT ülkelerine yapılan bu ihracatta önemli bir payı burada çalışan işçilerimizin ihtiyacını karşılamak için başta beyaz peynir olmak üzere diğer peynirlerdir. Burada dikkat çekmekte yarar vardır. AT ülkeleri çalışan işçilerimizin ihtiyacını karşılamak ve ileride Türk pazarlarını da düşünerek, Türkiye'den Türk damak zevkine göre beyaz peynir üretebilmek için usta, yetiştirilmiş elemanları ülkelere götürerek teknoloji geliştirme çabasıdır.

C- AT Ülkelerinde Süt Sektörü

AT ülkelerinde hayvancılık başlı başına bir sektördür. Tarımsal faaliyette bulunan işletmelerin hemen hemen % 50 si sadece hayvancılıkla uğraşmaktadır. Ortalama işletme başı-

na 27 sığır düşmektedir. Süt üretimi % 80-85 inek sütüne dayanmakta, bu oran bazı AT ülkelerinde % 100'e varırken Akdeniz ülkesi olan ülkelerde bu oran düşmektedir. AT ülkelerinde son 10 yıldır süt hayvanı sayısını azaltma yönünden teşvikler yapılırken süt üretimlerinde azalma olmamıştır. Bunu birim hayvandan alınan süt miktarını artırarak sağlamışlardır.

AT ülkelerinde yapılan bir araştırmada 1979 yılında toplam 5895 süt toplama merkezi bulunurken 1984 yılında bu 150 daha düşüktür. Küçük süt toplama merkezlerinin kapatılması veya birleşmeleri üye devletler ve toplulukça mali açıdan desteklenmiştir.

İşletmelerde'de buna benzer büyük işletmeler halinde toplanmalar hissedilir derecede görülmüştür. 1984'de göre son 10 yılda işletme sayısında % 25-30 luk bir azalma görülmüştür. Ancak İtalya'da küçük işletmeler büyük işletmelerden sayıca fazladır. Genelde günde 100 ton dan fazla süt toplayan işletmeler bile etkilenecek kapasite artırımına veya birleşmeye yönelmişlerdir.

AT üyelerinden İrlanda'nın süt toplama ile ilgili bir durumu vardır. Bu ülkede sütün toplanması, mevcut 6 büyük kooperatifçe yapılmaktadır. Özel şirketler kesinlikle süt toplayamamaktadır.

Tablo 8: 1979-1982 Arasında Toplulukta Süt Toplama Merkezlerinin Dağılımı

İşletme Büüklüğü 1000 ton/yıl	1982	1979-1982	Toplanan süt mik.
< 1	2,683	- 451	1,1
1-5	1,820	- 184	3,9
5-10	449	- 57	3,3
10-20	410	- 24	6,0
20-30	176	- 2	4,4
30-50	204	- 14	7,9
50-70	131	+ 14	7,8
70-100	73	- 1	7,3
> 100	194	+ 28	58,3
<b>TOPLAM</b>	<b>6140</b>	<b>- 691</b>	<b>100,0</b>

Kaynak: Gay J, "The dairy industry in the EEC."

Dairy Industries International Vol 49. No: 11.

Tablodan da büyük işletmelere yönelim ve bunların toplam süt içindeki payları görülmektedir.

AT ülkelerinin çeşitli ürünleri ne kadar ürettiği? Ne kadar tükettiği? ne kadar stoku bulunduğuda? bizim için önem arz etmektedir.

Tablo 9: AT Ülkeleri Süt Sektöründe Çeşitli İstatistikler.

	1982	1983	1984	1985
İnek adedi (1000 ad.)	24.989	25.525	25.302	24.087
Süt Üretimi (ton)	105.603	108.955	106.894	105.667
İçme Sütü Üretimi (ton)	21.231	21.420	21.243	21.350
Tereyağı Üretimi (ton)	2.060	2.280	2.127	2.000
Tereyağı Tüketimi (ton)	1.575	1.550	1.623	1.660
Tereyağı İhracatı	375	330	376	420
Tereyağı Stoğu	317	827	954	1.1000
Tereyağı İthalatı	109	105	89	80
Müdahale Stok	105	706	852	1000
Yavan Süt tozu üretimi	2.260	2.488	2.080	1.930
Yavan Süt tozu Tüketimi	1.600	2.941	2.060	1.730
Yavan Süt Tozu Tüketimi	351	189	312	350
Yavan Süt tozu Müdahale stok	599	1.002	605	500
Peynir Üretimi	3.640	3.678	3.820	3.920
Peynir Tüketimi	3.340	3.390	4.107	4.200
Peynir İhracatı	380	392	469	440
Peynir İthalatı	104	100	100	-

Kaynak: Food News, 8 Şubat 1985-17 Ocak 1986

Bu tablo değerlerine göre AT ülkesi Süt ürünleri stoku ülkemiz süt sektörü için tehlike arz etmektedir. Sütçülüğümüzün ve hayvancılığımızın geleceğinin gerekli tedbirler alınmaz ise karanlık olduğunu göstermektedir.

Süt sektörü bu durumda olan AT ülkelerinde bazı süt ürünleri için ihracata teşvik tedbirlerini aşağıdaki tablo 10 da görülmektedir.

Tablo 10: AT Ülkelerinde bazı mamüllerin ihracat teşfikleri

Ürün	AT İhracat Fiyatı	AT Sübvansiyonu	AT Gümrük Fonu
Yavan Süttozu	890.-	1.050.-	1.569
Tereyağı	1.336.27.-	2.060.-	2.881.-
Cheddar Pey.	1.550.-	1.627.-	2.468.-

AT ülkelerinde süt ürünlerine yapılan bu sübvansiyonla ihracat teşvik edildiği sürece bizim mamüllerin rekabet imkanı yoktur. Bu sübvansiyonlardan başka standart kaliteli mamülleride nazari dikkate alındığında rekabet edemememiz daha da belirginleşmiştir.

#### D) Mevcut Durum Ve Öneriler.

a) Hayvancılık sektörünün meselelerinin halledilmesi yem, islah, hayvan sağlığı işletme büyüklükleri v.s.

b) Birim başına verimin artırılması.

c) Süt üretiminde inek sütüne dayalı üretim.



- d) Mera hayvancılığından işletme hayvancılığına yönelme
- e) Süt üreticilerinin çeşitli teşviklerle desteklenmesi.
- f) Kurulu işletmelerin birleşmelerinin sağlanması modern teknoloji uygulayan büyük kapasiteli işletmelere yönelim, bunun için çeşitli teşvik ve destekler.
- g) Atıl kapasitenin ortadan kaldırılması, süt toplama ağının kurulması.
- h) Hertürlü denetimden uzak işletmelerce üretilen ürünlerin pazara arz edilmesini önleyecek gıda kontrol mekanizmasının kurulması.
- i) Standart üretim teknolojilerinin geliştirilmesi
- j) Süt ve süt ürünlerinin çok küçük yaşlardan itibaren tüketimi artıracak tedbir alınmalı, radyo, televizyon, gazete gibi yayın araçlarından yararlanması.
- k) Gıdaların tüketiminde etkili rolü olan ambalajlamaya önem verilmesi dış kaynaklılara maliyeti fazla artırmaması için gümrük vergi oranlarının indirilmesi.
- l) Toplumumuzda hayvansal protein tüketiminin dengeli beslenebilmedeki öneminin belirlenmesi.

1) Sütçülük artıklarımızın değerlendirilmesi, gibi ülkemiz meselelerinin halli için devletin görevleri bulunmakta, üniversitelere, işletmecilere görev düşmektedir. Fakat bu meselelerin önemlilerinin çözümünde KOOPERATİFLEŞMENİN önemi en fazla olmaktadır. Bu önemi şu rakamlar açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'de kooperatifleşme gelişimi çok yavaş olmakta gereken etkinliği göstermemektedir. Türkiye'de 83 süt ve ürünleri işleme kooperatifi bulunuyor. Bunların işlediği süt 155 bin tondur. Toplam içinde aldığı pay % 4,4 dü geçmektedir (Dünya. 4. Temmuz 1984) Fakat Hindistan, İrlanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, İsveç, İsviçre ve İngiltere'de çiğ sütün %100'ü kooperatifler tarafından alınıyor ve işleniyor.

Bu oran Avusturya'da % 90, Finlandiya'da % 98, Lüksemburg'da % 90, Hollanda'da % 87 A.B.D.'de % 76, Fransa'da % 47'dir. Süt sektörü ileri olan bu ülkelerde ilerlemede en önemli fark kooperatiflerin olmuştur.

# TÜRKİYE'DE KONUT, KONUT KOOPERATİFÇİLİĞİ VE BELEDİYELER

Dr. Kemâl GÖRMEZ(\*)

## GİRİŞ:

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir kentleşme olayı ile karşılaşmıştır. Hızlı kentleşme başta Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana olmak üzere büyük şehirlerimizin tamamında büyük meseleler ortaya çıkarmıştır. Henüz Birinci Dünya Savaşı ve peşinden Kurtuluş Savaşı'nın meselelerini çözememiş yıkılan Anadolu kentlerini imar edememiş barınma problemini çözememiş bir ülke için bu sorunlara yenilerinin eklenmesi pek hoş bir durum yaratmamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı ve düzensiz kentleşme bu sorunlara yenilerini eklemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarımda makinalaşma ve benzeri sebeplerle köylerden kopan insanlar hızla büyük kentlere giderken, büyük kentler bu insanlara ne yeterli gelir, ne düzenli bir iş, ne de barınacak sağlıklı yerleşmeler sunmuştur. Bu orantısızlığın sonucunda Ankara nüfusunun yarısından çoğu, İstanbul, İzmir ve Adana nüfusunun yarısına yakını sağlıksız yerleşmeler de çoğu zaman da gecekonduarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Hatta gecekondu dahi barınma sorununa çözüm olmamış, bu yerleşmeler bile büyük kent insanlarını barındırmaya yetmemiştir. Sonuç olarak ülkemizde büyük bir konut açığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca son yıllarda bu açık artarak da devam etmektedir. Açığı yok saysak bile yılda sadece nüfus artışı ve eskime, yıpranma dolayısıyla olan ihtiyaç konut sayısı 400 bin civarındadır. Yıllık üretimimiz ise bu sayının yarısına bile ulaşmamakta dolayısıyla, her geçen gün konut açığı artmaktadır. İşte böyle bir ortamda da konut, gerek yerel yönetimlerin, gerekse merkezi yönetimin gündeminde çok önemli bir yer işgal etmektedir.

Konutun bir kamu hizmeti olarak algılanmaya başlamasıyla da merkezi yönetim ve yerel yönetimler özellikle de belediyeler konut üretimini ve konut üretiminin teşvikini bir görev olarak görmüşler ve o yönde de faaliyet göstermişlerdir. İşte bu gerçeklerden hareketle bu makalede amacımız, yerel yönetimlerin genelde konut üretimi, özelde de konut kooperatifçiliği alanında görev ve yetkilerinin zaman içinde değişimlerini ve bu alandaki faaliyetlerinin kısa bir belirlemesini yapmak olacaktır.

(x) G.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Görevlisi

## 1 – Belediyeler, Belediye Faaliyetleri ve Konut

Hemen hemen bütün ülkelerde kamu hizmetleri merkezi yönetim ve yerel yönetim kuruluşlarınca paylaşılarak yapılmaktadırlar. Bu paylaşım ülkelerin, tarihi, sosyolojik, kültürel ve siyasal özelliklerine göre değişirken, batılı gelişmiş toplumlarda yerel yönetimlere daha ciddi görevler verilmekte, doğulu ve az gelişmiş ülkelerde yerel yönetimler genelde merkezi idarenin uzantısı olarak görev yapmaktadır. Bilindiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, son yıllarda Fransa kamu hizmetlerinin mümkün olduğunca yerel yönetim kuruluşlarınca yerine getirilmesi ilkesini benimsemektedirler. Aksine Yugoslavya haricinde Doğu Bloku ülkeleriyle, Hindistan ve benzeri birkaç ülke dışında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kamu hizmetlerinin görülmesinde merkezi yönetimi yetkili kılmışlar ve yerel yönetimlere bu konuda fazla güvenmemişlerdir. Mesela İngiltere'de yerel yönetimler yörenin konut üretiminin yarısına yakınına gerçekleştirirken, sosyalist ülkelerde bunun tamamı merkezi yönetimlerle yerel yönetimler arasında ortaklaşa gerçekleştirilmektedir. Ancak ülkemizde merkezi-yetçi gelenek hakim bir yapı arzettiği içindir ki yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları oldukça sınırlıdır.

Avrupa'da belediyeler, Ortaçağ'da kurulup günümüze kadar uzanan bir geleneğe sahipken ülkemizde 1854-1856 yıllarında batı ülkeleri ile ilişkilerin artması sonucu kurulmaya başlamışlardır (1). Ülkemiz yönetim sisteminde hakim unsur merkezîyetçilik olmasına rağmen, yine de mahalli idare birimi olarak, il özel idareleri, belediyeler ve köylere de yer verilmiştir. Belediyeler ilk kuruldukları yıllarda merkezi idarenin bir uzantısı olarak ve onun ulaşamadığı yerlerde ve onun görmediği hizmetleri görmek, yapmak için oluşturulmuş, ancak daha sonraki yıllarda belediye fonksiyonlarına kavuşmaya ya da kavuşturulmaya başlanılmıştır. İşte böyle bir başlangıçta ve merkezîyetçi bir geleneğe belediyelerin kamu hizmetleri konusunda önemli yetkilerinden bahsetmek de mümkün değildir. Gelişmiş batı ülkelerinin konut sorununun çözümü politikalarına baktığımızda belediyelerin çok önemli rollerini görmek mümkünken 1980'li yıllara kadar belediyelerimizin bu konuda kayda değer çabalarından bahsetmek ya da onlardan övgüyle söz etmek pek mümkün olmamaktadır. Ama sözde de kalsa belediyelerle ilgili bazı kanuni düzenlemelerin belediyelere konutla ilgili görevler verdiğini, en azından belediyelerin bu konuda yapacakları girişimleri yasaklamadığını görüyoruz.

Ülkemizde, Cumhuriyetten sonra belediyeciliğimizi düzenleyen temel yasa 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu'dur.

Bu kanun batılı ülkelerin belediye kanunlarından esinlenilerek belediyelere önemli görevlerin verildiği bir düzenlemedir. Ancak batılı belediye kanunlarından farklı olarak belediyeler üzerinde yoğun bir merkezi denetimin de bu kanunla getirildiğini söyleyebiliriz. 1580 sayılı Belediye Kanunu belediyelerin görevleri olarak belirttiği 76 madde içinde konutla ilgili görevler de saymıştır. Bu kanuna göre belediyelerin görevleri arasında "ucuza belediye meskenleri yapmak ve belediye namına inşaat yaparak icar etmek, belediyenin inkişaf ve tevessue müsait mahallerinde arazi alarak yeni plana göre tanzim etmek ve yeniden inşaat yapmak isteyenlere satarak iltikara mani olmak, fakirler için yatı evleri yapmak" sayılmıştır. (2). Ancak, bilindiği gibi daha sonraki yıllarda belediyelerin diğer çok görevleri gibi konutla ilgili görevleri de yerine getirilmemiş ve bu görev de merkezi kuruluşlarca yerine getirilmeye çalışılmıştır.

(1) Nuri Tortop, *Mahalli İdareler, III. Baskı, Ankara 1988, s. 1.*

(2) 1580 Sayılı Belediye Kanunu, md. 15

şılmıştır. Gerçi 1950'li yıllarda bazı düzenlemelere paralel olarak bazı belediye raauyetlerine rastlanılmıştır ama konut genelde 1980'li yıllara kadar çözülmemiş bir problem olarak merkezi yönetimin sorumluluğunda bir faaliyet olarak kalmıştır. Bu Türk mevzuatınının belediyelere konut yapımı ve konut girişimlerini teşvik konusunda imkan ve müsaade vermediği anlamına da gelmez şüphesiz.

## 2. TÜRKİYE'DE KONUT KOOPERATİFLERİNİN DOĞUŞU VE BELEDİYELERİN BU SAHADAKİ FAALİYETLERİ

Ülkemiz konut açığının kapatılmasında çok büyük öneme haiz olan kooperatifleşme açısından istenilen düzeye gelememiştir. Konut kooperatifçiliği yurdumuzda 1930 lu yıllardan sonra başlamıştır denilebilir. Gerçi Cumhuriyetten önce 1887 yılında İstanbul'da İngiliz azınlık arasında konut yapımı amacıyla bir kooperatif kurulmuştur ama bu kooperatifte üyelik şartları arasında İngiliz uyrukluğ u arandığı için bu girişimi kooperatifleşmenin başlangıcı saymak mümkün olmamaktadır. Cumhuriyetin ilan ve yeni başkentin Ankara olarak kabul edilmesinden sonra Ankara'ya hızlı bir bürokrat akını olmuştur. Ankara ise gerek bu bürokrat akımına, gerekse Ankara'nın başkent olmasından dolayı iş ve ticaret amacıyla Ankara'ya yerleşenlerin ve Anadolu'dan gelen nüfusun ihtiyaçlarına cevap verecek konut yapısına sahip değildi. Cumhuriyet bürokrasisi en azından kendini ispat için de olsa Ankara'nın konut problemini çözmek için pek çok imkanı seferber etmek zorundaydı. Tabi bu arada batı ile de yoğun temasları olmuş, bazı bilim adamları batıdaki kooperatifçilik akımlarını izlemiş ve Türkiye'de uygulanmasına çaba göstermeye başlamışlardır. Bu arada Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun öncülüğünde Ankara'da bir kooperatif kurulmuştur (3).

Çeşitli kamu kuruluşlarında çalışan kişilerin üyeliği ile kurulan bu kooperatif, merkezi yönetim ve belediyeden önemli ölçüde yardım alarak kısa sürede amacına ulaşmıştır.

Belediyelerin konut üretimi ve kooperatifçiliği ile ilk temaslarından birisi de "Yenimahalle girişimi"dir. Bu girişim konut kooperatifçiliğinde belediyelerin önemli başarılarından biri olarak gösterilmektedir. Bilindiği gibi 1948 yılında çıkarılan 5218 sayılı kanunla Ankara belediyesine Konut konusunda bazı yetkiler verilmekteydi. Bu kanunun birinci maddesinde belediye mülkiyetinde olan ya da belediye mülkiyetine geçecek olan arsa ve arazilerin mesken yapımında çeşitli şekillerde kullanılması ile ilgili düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemelerin etkisiyle ki Ankara da Yenimahalle de çok miktarda konut kısa sürede yapılabilmektedir. (4). Daha sonra ise 5228 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanun kent halkına ucuz arsa sağlamak imkanı vermiş, ama belediyeleri ucuz konut yapmak ve bunları halka ucuza dağıtma imkanına sahip kılmamıştır (5).

1950 yılında çıkarılan bir kanunla da (5656 sayılı kanun) belediyelere, 1580 sayılı kanunun getirdiği kiralık konut yapma yetkisinden daha öteye gidilerek, mülk konut yapma yetkisi verilmiştir. Bu kanuna göre belediyeler kendi imkanları ile konut üretip hemşehrilerine satabilecek ya da kiralayabilecekti. 5656 sayılı kanun bir maddesinde belediye meclis-

(3) Ruşen Keleş, *Türkiye'de Konut Kooperatifleri*, Ankara 1967, s.42

(4) Geray-Keleş-Yavuz-Hamamcı, "Şehircilik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, sayı 75, s.2368.

(5) İlber Ortaylı-İlhan Tekeli, *Türkiyede Belediyeciliğin Evrimi*, Ankara 1978, s. 141.

lerinin "belediye meskenleri yapmak ve bu meskenleri belde sakinlerine kiraya vermek veya satmak işlerini" zorunlu belediye görevleri arasına koyabileceklerini belirtmiştir (6).

Anılan düzenlemeler her ne kadar belediyelerin doğrudan konut üretimine girmesi konusunda düzenlemeler değilse de konut üretimini teşvik ettiği görülmektedir. Ancak belediyelerin doğrudan konut üretimine girmedikleri ve onun yerine, kurulan konut kooperatiflerine yardım etmek, onlara arsa temin etmek, ya da zaman zaman olduğu gibi doğrudan kooperatifler kurarak konut üretimine katkıda buldukları görülmektedir.

Belediyelerin konut ve konut kooperatifçiliği konusundaki faaliyetlerini düzenleyen hukuki düzenlemelerin 1960 sonrasında biraz daha arttığını söylemek pek yanlış olmaz. Bunlara ilk örnek 20 Temmuz 1966 tarih ve 775 sayılı Gecekondu Kanunu'dur . Bu kanun mevcut gecekonduların ıslahı, tesviyesi ve yeniden gecekondu yapılmasını önleyici amaçlar çerçevesinde belediyelere önemli görevler ve yetkiler vermiştir. Mesela , Kanun 12. ve 14 maddeleriyle iki ayrı fon oluşturarak ve bunların denetimini belediyeler vermiştir. Kanun bu fonların belediyelerce halk konutu, nüve konut ya da geçiçi misafir konutu yapmak, gecekondu bölgelerine alt yapı götürmek gibi işlerde kullanılacağını belirtmiştir. Bu kanunla belediyelere gecekonduların önlenmesi hususunda büyük yetkiler verilmesine rağmen bu düzenlemelerin diğer yan düzenlemelerle desteklenmemesi sonucu bu amaca günümüze kadar dahi ulaşılmış değildir.

1961 Anayasası ile birlikte konut fiilen bir devlet görevi olarak düşünölmeye başlanılmıştır denilebilir. 1961 Anayasasının 49. maddesi konutla ilgilidir. Bu maddede "Devlet yoksul ve dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır denilmektedir. Bu maddenin gerekçesi: "Liberal Devlet anlayışı içinde dahi Devletin sağlık işleriyle meşgul olması genel olarak kabul edilmektedir ve hemen her memlekette böyle bir bakanlık mevcuttur. Ancak zamanımızın refah devletinde ferdin sağlığını, gerek doğrudan doğruya, gerekse özel teşebbüsle ve mahalli idarelerle işbirliği yaparak temin etmek, Devletin başta gelen görevleri arasında yer almaktadır . Sağlığın baş şartı olan barınma ihtiyacı da, bu hakla doğrudan doğruya ilgilidir. Bundan ötürü sosyal devlet, herkese barınacak bir yer sağlamanın çarelerini arayıp bulmak ve gerçekleştirmek zorundadır". denilmektedir.

Anılan maddenin komisyonda görüşölməsi sırasında "en büyük hizmetin dar gelirli vatandaşları konut sahibi" yapmak ve gecekondunun önlenmesi konusunda devletin görevli olduğu konusunda görüşler belirtilmiştir (7). Bundan sonraki düzenlemelerde konut konusunda her zaman devlet bir anlamda görevli kılınmıştır. Bu durum kalkınma planlarında da teyid edilmiş olup, devletin yol gösterici ve bazen de fiilen üretici olarak piyasaya müdahalesi savunulmuştur.

### 3- BELEDİYELERİN FİİLEN KONUT PİYASASINA GİRME DÖNEMİ

Bilindiği gibi 1961 Anayasası devleti sosyal devlet olarak konut piyasasına fiilen girmekle görevlendiriyordu. Batı geleneğinde ise yerel yönetimlerin konut piyasasında başarılı örnekleri mevcuttu. Ülkemizde de 1970 li yıllarda devletin yerel yönetimler kanalıyla konut piyasasına girdiğini görüyoruz. Daha önce örnekleri görülmesine rağmen bu alanda en fazla sözü edilen düzenleme ve uygulamalar BATIKENT tir. Bilindiği gibi Kooperatifler Kanunu, "Toplu Konut yapmak üzere kurulmuş, kâr amacı gütmeyen kuruluşlara, özellikle konut

(6) Ruşen Keleş, 100 soruda Türkiye'de Şehirleşme Konut Gecekondu , 3 Bası, İstanbul 1983 s. 159.

(7) Esin Örcüci, Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti Konut, İstanbul 1972.s.91

kooperatiflerine belediyelerin de belli bir ortaklık payı ile katılmalarına elverişli hükümler taşımaktadır. İşte bundan yararlanarak Ankara Belediyesi kendilerinin de ortak olduğu kooperatifler kurarak konut kooperatifçiliğinin gelişmesinde öncülük etmiştir. (8).

1970 li yılların sonuna doğru Ankara Belediyesi Batıkent adıyla bir uydu kent geliştirmek amacıyla konut yapmak üzere 50 civarında kooperatif kurulmasına önyak olarak konut yapımına girişilmiştir (9).

#### 4- 1980 SONRASINDA TOPLU KONUT UYGULAMALARI VE BELEDİYELER

1980 sonrası, konut sorununun çözümü çalışmalarında toplu konut dönemi olarak alınabilir. Varolan yasaların konut sorununun çözümünde istenilen sonucu vermemesi yeni bir dönemi yaratmıştır. Dönemin ilk yasal belgesi olan Toplu Konut Kanununun 10 Temmuz 1981 yılında 2487 sayı ile çıkarılmıştır. Bu kanun konut yapımında merkezi yönetime ağırlık verirken belediyeleri tümüyle konut olgusu dışında bırakmıştır. 1982 Anayasası da toplu konut uygulamalarını destekler bir tavır olarak devleti bu alanda görevli kılmıştır. 1982 Anayasası 57. maddesinde "Devlet şehirlerin özellikleri ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır. Ayrıca, toplu konut teşebbüslerini destekler" denilmektedir. Toplu konut uygulamasının eksiklerini gidermek amacıyla 2487 sayılı kanun 1984 yılında 2985 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Bu kanunda da belediyelere doğrudan görev verilmemekle birlikte yönetmeliğin üçüncü maddesinde Toplu Konut alanlarının tesbit edilmesinde belediyelerin işbirliğinden bahsedilmiştir. Yine aynı yıl yani 1984 yılının 7 Aralıkta 18598 sayılı R. Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren bir düzenleme ile "Gelişme ve Destekleme Fonu" kurulmuştur. Bu fonun belediyelerce "toplu konut mahallelerinin kamulaştırma ve diğer şekillerde temini için altyapı hizmetlerinin desteklenmesinde kullanılacağı belirtilmiştir.

Çerçeve nitelikteki temel yasalarda konut yapımı konusunda, belediyelerle ilgili düzenlemelerde değişme görülmezken, 1983 sonrasında belediyelerin fiilen konut alanına müdahale lediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun, Belediyelerin Gelirleri Kanunu gibi kanunlarla yerelleşme başlatıldı. Bu gerçekte böyle olmasa da toplumda bu tip bir eğilim belirlemeye başladı. Aslında bu gelişmeler toplumda anlaşıldığı şekilde yerelleşme, ya da yerel demokrasiye geçiş olmasa bile eskiye oranla yine de belediyelerin güçlendiği, en azından bu dönem için belediye gelirlerinin arttığı ve belediye faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülmektedir.

#### 5- BELEDİYELER TOPLU KONUT ÜRETİYOR.

1983 yılında yeniden demokrasiye geçiş çabalarının başlaması ile birlikte Türk toplumunda yeni bir olgu tartışılmaya başlandı. Bu 1984 yılında yapılan yerel yönetim seçimleriyle biraz daha su yüzüne çıktı. 1984 yılından sonra çıkarılan İmar Kanunu, Büyükşehir Belediyelerin Yönetimi Hakkında Kanun, Belediye Gelirleri Kanunu Gelirleri gibi kanunlarla yerelleşme başlatıldı. Bu gerçekte böyle olmasa da toplumda bu tip bir eğilim belirmeye başladı. Aslında bu gelişmeler toplumda anlaşıldığı şekilde yerelleşme, ya da yerel demokrasiye geçiş olmasa bile eskiye oranla yine de belediyelerin güçlendiği, en azından bu dönem için belediye gelirlerinin artırıldığı ve belediye faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülmektedir.

1984 sonrası belediye faaliyetlerine, özellikle büyükşehirlerin faaliyetlerine bakıldığında,

(8) Ruşen Keleş, *Kentleşme ve Konut Politikası*, Ankara 1984, s.91.

(9) a.g.e., s. 291-292.

belediyelerin artık kent yönetimine ağırlıklarını koyduklarını, yasalarda bazı aksamalar olsa da güçlerini ve yetkilerini eskisinden daha iyi kullandıklarını ve bu fonksiyonlarını merkezi yönetimlere devretmeye de niyetli olmadıklarını görmek mümkündür. İşte böyle bir ortamda belediyelerin aslında daha önceleri üstlenmeleri gereken bir görevi üstlenmeye başladıkları ve gerçekten "mahalli halkın ihtiyacı olan" konutu üretmeye ya da üretimine kooperatifleri destekleyerek yardımcı oldukları görülmektedir. Buradan hareketle baktığımızda belediyelerin konut üretiminde küçümsenmeyecek başarılarla ulaştıklarını söyleyebiliriz.

Ankara Batıkent deneyimi ile başlayan, daha doğrusu önceki örneklerine rağmen, kayda değer olan belediye kooperatif ilişkileri, İzmir'de Egekent ve benzeri kuruluşlarla devam etmiştir. İstanbul, Ankara, Erzurum, İzmir gibi kentlerimizde belediyelerimiz konut üretimine hızla devam ederken, geleceğe yönelik ciddi ümitler ortaya çıkartmaktadırlar. Mesela Ankara Belediyesi 1988 yılı sonuna kadar 9-10 bin civarında konutu bitireceğini belirtirken, İstanbul'da faaliyet gösteren Büyükşehir Yapı Kooperatifi 1990 yılında 7 bin 500 konutu sahiplerine teslim etmeyi amaçlamaktadır. Adana'da ise belediyenin öncülüğünde devam eden konut inşaatı sayısı 30 bin civarındadır. Ayrıca önümüzdeki birkaç yıl içinde bu sayının çok büyük miktarda artacağı da Adana Belediye Başkanınca belirtilmektedir.(10)

İzmir Büyükşehir Belediyesi ise kurduğu kooperatiflerle 1988 yılı sonlarına kadar 17 bin civarında konut yaparak bu alanda önemli bir başarı göstermiştir. Bunlar sadece büyükşehirlerde kurulan ve faaliyet gösteren kooperatiflere örneklerdir. Örneklerimizi çoğaltmak mümkündür.

Belediyeler mahalli halkın müşterek ihtiyaçlarını karşılayan ve halka en yakın kuruluşlar olarak, adalet ve güvenlik hizmetleri dışında mahallin bütün hizmetlerini karşılayabilecek kuruluşlardır. Belediyeler katılma, tartışmaya, kendi kendini yönetmeye uygun kuruluşlar olması dolayısıyla etkinliğin ve verimliliğin bu kuruluşların gördüğü hizmetlerde arttığı da bilinmektedir. Onun için pek çok kamu hizmeti gimi konut hizmetlerinin de belediyelere yönlendirilmesi ya da bizzat belediyelerin konut piyasasına girmesi, dar gelirli vatandaşların konut sahibi olmaları açısından önemlidir. Belediyelerin konut faaliyetleri ile hem konut açığının giderilmesi çabuklaştırılacak, hem de kentlerin asıl sahipleri kentlerin gelecekları hakkında karar verebileceklerdir. Konut kentin yaşanabilir kılınmasının birinci aracı ise onun düzenlenmesi işi de belediyelere bırakılmalıdır. Son yıllardaki belediye faaliyetlerinin konut alanında daha da geliştirilmesi bu meselenin halli için zaruret niteliği taşımaktadır.

(10) Milliyet Gazetesi Konut ve Kooperatif Sektör Eki.

#### KAYNAKÇA

- Tortop, Nuri ; Mahalli İdareler, 111. bası, Ankara 1988  
İsbir, Eyüp ; Şehirleşme ve Meseleleri, Ankara 1986  
Keleş, Ruşen ; Kentleşme ve Konut Politikası, Ankara 1984  
Keleş, Ruşen ; 100 Soruda Türkiye Şehirleşme, Konut Gecekondu, İstanbul 1983  
Keleş, Ruşen ; Türkiye'de Konut Kooperatifleri, Ankara 1967  
İmar ve İskan Bakanlığı; Mesken Politikası ve Çözüm Yolları, Ankara 1968.  
DPT ; Konut Sektörü Raporu, DPT-SPD, Ankara 1982  
Örücü, Esin ; Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti Konut, İstanbul 1982  
Milliyet Gazetesi; Konut Sektörü Eki  
Geray-Keleş-Yavuz-Hamamcı; "Şehircilik"; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Sayı 75  
Tekeli, İlhan-Ortaylı İlber ; Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, Ankara 1982.

# İNSANGÜCÜ PLANLAMASI VE KONUNUN KALKINMA PLANLARINDA ELE ALINIŞI

Dr. Temel ÇALIK (x)

## GİRİŞ

Kalkınma çabası içinde bulunan ülkelerde, insangücü kaynakları bu ülkelerin ekonomik ve diğer yönlerden kalkınmaları için yeterli değildir. Ekonomik, sosyal ve diğer yönlerden kalkınmak isteyen bir ülke, var olan üretim unsurlarının geliştirilmesini ele alırken bu unsurlar arasında, istenilen amaçlara varabilmek için yeterli bir şekilde düzenlemeler yapmak ve insan gücü kaynaklarını kalkınma için yeterli duruma getirmek zorundadırlar.

Herhangi bir iş dalında işgücü verimini, o iş dalında kullanılan teknoloji ve insangücü yapısı belirler. Şu halde belirli bir büyüme amacına göre iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek için insangücü yapısındaki değişmeyi dikkate almak gerekmektedir. (1). İnsangücü verimliliği yalnızca kişinin kendi durumuna bağlı olmayıp, birlikte çalıştığı kişilerin yeterliliklerine de dayanır. Bir ülkenin gerçek anlamda ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlaması, insangücü kaynaklarını iyi değerlendirmesine bağlıdır.

İnsangücü kaynaklarının geliştirilmesi, bir toplumda bireylerin bilgi, beceri ve yeteneklerini arttırmaktır. Özellikle vasıflı insangücünün yetiştirilmesi ve ihtiyaç açıklarının kapatılması uzun süreli programlara dayanmaktadır. Bunun nedeni, insangücü ihtiyaçlarını karşılamak üzere şimdi alınacak tedbirlerin ancak uzun sürede sonuçlarının elde edilebilmesidir.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde nitelikli insangücü yetiştirme kaynakları kıtır veya hiç bulunmamaktadır. Bu kaynakların tümüne, yeterince fon ayırlanamamaktadır. Bu durum, gelişme için sınırlı kaynakların ayırımında öncelikler verilmesini zorunlu bir hale getirmektedir. Bu öncelikler, ekonomik ve sosyal etkenlere göre verilmektedir. Başka bir ifadeyle, insangücü kaynağının geliştirilmesi çabasının temel sorununun, sınırlı kaynakları en iyi bir şekilde kullanmak amacıyla önceliklerin kararlaştırılmasıdır.

İnsangücü kaynaklarının akılcı bir biçimde kullanılması ve uzun sürede insangücündeki darboğazların giderilmesi gerekliliği, insangücü planlamasını gündeme getirmektedir.

(X) Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanı.

(1) Enver Ergun, "İnsangücü Planlaması", Eğitim Yöneticileri Semineri, Devlet Personel Dairesi Yayınları, No.14, Ankara-1967, s.54.



## 1. GENEL OLARAK PLANLAMA

Planlama, bir amaca ulaşmak için izlenecek yolları önceden tahmin ve tesbit etmektir. Yani planlama bir hareketi önceden kararlaştırmaktır (2). Planlamada ilk önce bir amacın belirlenmesi söz konusudur. Daha sonra bu amacı gerçekleştirmek için yapılacak işlerin açıklanması gerekmektedir. Amaca ulaşmak için çeşitli yollar vardır. Bu yollardan hangisinin en iyi olduğu konusunda araştırma yapılarak bir seçime gidilir. (3). Böylece, planlama yapılacak faaliyetleri tanımlanmış ve kararlaştırılmış amaçlara doğru yönelir (4).

Planlamanın temel amaç ve problemi, verimliliği arttırmak, en az girdiyle en çok çıktıyı sağlamak, organizasyonun amaçları ile üyelerinin ihtiyaçlarını bağdaştırmak, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri üretim süreçlerine uygulamak olarak ifade edilmektedir (5). Planlama faaliyeti gelecekle ilgilidir. Gelecekle ilgili kararların alınması planlamanın en belirgin özelliğidir. Alınan kararlara göre istenilenler gerçekleştirilir (6).

Planlar genellikle, sabit ve tek amaçlı veya bir konuda olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır (7). Ayrıca planlar sürelerine göre, uygulama biçimlerine göre, biçim yönünden ve kullanım şekillerine göre de ayrılmaktadır (8). Buna göre, süreleri bakımından plan türleri uzun süreli planlar, orta süreli planlar ve kısa süreli planlar olarak sınıflandırılmaktadır. Uygulama biçimine göre, zorlayıcı ve demokratik planlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Planlar biçim yönünden ise, yazılı ve yazılı olmayan planlar şeklinde adlandırılmaktadır. Kullanım biçimine göre de bir kez kullanılan ve sürekli kullanılan planlar olarak ifade edilmektedir.

Sabit planlar, politikaları ve kuralları kapsamaktadır. Politika, genel anlamda, yapılacak faaliyetler için ayrıntılı planların hazırlanmasındaki geniş kapsamlı idealleri ve amaçları ihtiva etmektedir (9). Politikalar, bir teşkilatın amaca ulaşmadaki takip edeceği yolu belirler. Aynı zamanda karar verme sürecinde de yol gösteren genel açıklamaları kapsarlar (10).

Planlama, ekonomik faaliyetler açısından olduğu kadar, toplumun bütün diğer faaliyetleri ve kesimleri için de geçerlidir. Bu durum bize, planlamanın toplumsal faaliyetlere yol gösteren ve sosyal değişmeyi denetlemeye yönelik bir çaba olduğunu göstermektedir (11).

---

(2) Nuri Tortop, *Yönetim Bilimi*, Ankara-1982, s.51

(3) İlhan Cemalcılar ve diğerleri, *İşletmecilik Bilgisi*, İ.T.İ.A. Yayını, Eskişehir-1976, s.99.

(4) Herbert G. Hicks, *Örgütlerin Yönetimi* (çev. Osman Tekok ve Diğerleri), A.İ.T.İ.A. Yayını, Ankara-1974, s. 313

(5) Kurthan Fişek, *Yönetim*, A.Ü.S.B.F. Yayını, Ankara-1979, s.214.

(6) Nuri Tortop, a.g.e., s.53.

(7) Herbert G. Hicks, a.g.e., s.319.

(8) Nuri Tortop, a.g.e., s.57-70.

(9) Wyn Reilly, *Training Administrators For Development*, London-1979, s.29.

(10) Herbert G. Hicks, a.g.e., s.319.

(11) Muhsin Hesapçioğlu, *Türkiye'de İnsangücü ve Eğitim Planlaması*, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara-1984, s.10.

## 2. İNSANGÜCÜ PLANLAMASI

İyi bir plan, kalkınma için gerekli olan kaynakların dengeli bir şekilde ekonomik ve sosyal gelişme için kullanılmasını sağlar. Söz konusu plan içinde insangücü planlamasının amacı, ekonominin ve diğer faaliyetlerin her aşamasında yeterliliğe dayanan bir çalıştırma politikasıyla personeli yerinde kullanmak ve sağlam bir sosyal yapı oluşturmak, çalışan nüfusun çeşitli meslek gruplarına dağılışındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve yurt içinde, daha dengeli bir şekilde dağılışlarını sağlamaktır.

İnsangücü kaynaklarının akılcı bir şekilde kullanılmasını ve uzun sürede insangücündeki sıkıntıların giderilmesi gerekliliği insangücü planlaması yapmayı zorunlu bir hale getirmektedir. İnsangücü planlaması, yeter sayıda ve nitelikte elamanın gereken zamanda sağlanmasına imkan veren bir tekniktir. (12).

Planlı kalkınma dönemine girildikten sonra, insangücü planlaması ülkemizde de ele alınmış ve üzerinde dikkatle durulmaya başlanmıştır. Her kalkınma planında insangücü planlamasına yer verilmiş ve amaçlar belirtilmiştir.

Gerçekte, kalkınmanın en önemli unsuru yeterli sayı ve nitelikteki insangücüdür. Bu nokta çoğu zaman gereken önemi kazanamamıştır. Sosyo-ekonomik kalkınma planının başarıya ulaşması gerekli sayı ve nitelikte insangücünün kalkınma çabasına gereken zamanda katılmasına bağlı bulunmaktadır. Ülkemizde 1960 lı yıllardan itibaren kalkınma çabasını planlara bağlamıştır. Söz konusu planlarda insangücü konusu nasıl ele alınmıştır ve nasıl değerlendirilmektedir. Bundan sonraki başlıklarımızda Birinci Beş Yıllık Plandan başlamak üzere konu üzerinde durulacaktır.

### 3. I. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında insangücü konusu tek başına ele alınmayarak, insangücü, istihdam, eğitim ve araştırma başlığı altında verilmiştir. Çünkü, çeşitli sektörlerde çalışması gerekli insan sayısı ile bu toplam sayının fonksiyon tiplerine bölünmesi ve bunları yetiştirecek eğitim sistemi arasında yakın bir ilişkinin var olduğu (13) ifade edilmiştir. Ana ilkeler başlığı altında şu görüşlere yer verilmiştir(14).

a) Eğitim sisteminin, toplumdaki çeşitli görevlerin yurttaşlar arasında yeteneklerine göre dağıtılmasını sağlayıcı, çeşitli okullara girişte yeterliliğe dayanan seçme usullerinin uygulanacağı,

b) Eğitim sisteminin, Türk Toplumunun ihtiyaçlarına ve şartlarına uygun insanların yetiştirilmesine doğru yöneleceği,

c) Eğitim hedeflerine ulaşmada halkın katılma isteğinin değerlendirileceği, burs sisteminin yaygınlaştırılacağı ve yükselme yollarının açık tutulacağı belirtilmektedir. Ayrıca bu ilkelerin titizlikle uygulanacağı vurgulanmaktadır.

İstihdam bakımından ise hedefler şöyle sıralanmıştır (15).

(12) Cahit Tutum, *Personel Yönetimi, T.O.D.A.İ.E. Yayınları, No. 197, Ankara-1979, s.97.*

(13) *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967), DPT Yayınları, Ankara-1963, s. 441.*

(14) *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl, a.g.e., s. 442.*

(15) *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl, a.g.e., s. 442.*

- a) İşsizliği çözmek,
  - b) Çalışanların mesleki düzeylerini yükseltmek,
  - c) Yeterliliğe dayanan bir çalışma politikası ve sağlam bir sosyal hareketlilik yaratmak,
  - d) Çalışan nüfusun çeşitli meslek gruplarına bölünüşünde dengeli bir dağılışı sağlamak.
- İşgücü durumunda, aşağıdaki çerçeve içinde tesbit edilmiştir (16).

Türkiye'nin işgücü durumu başlıca tarım, sanayi ve hizmetler ana kesimleri ile sanayinin alt kesimleri olan inşaat, maden çıkarma ve imalat sanayi olarak ele alınmıştır. Eğitim sisteminin hemen etkileyebilmenin imkansız olduğu belirtilerek, insan gücü ve eğitim planlarının en az onbeş yıllık bir süre dikkate alınarak hazırlanması gereği üzerinde durulmuştur.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye'de istihdam, insan gücü ve eğitim konularını aralarındaki ilgi ve bağdan dolayı birlikte değerlendirilmiştir. Bir yandan işgücü fazlası olduğu belirtilirken diğer yandan vasıflı işgücü açısından söz edilmektedir. Bu nedenle de insan gücünün nitelikli hale getirilmesi amacıyla eğitime ağırlık verilmesi gereği belirtilmektedir.

#### 4.II' BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında insan gücü konusu tek başına ele alınmıştır. İlkeler durum, insan gücü ihtiyacı tahminleri başlıkları altında incelenerek sonunda uygulanacak politikalara yer verilmiştir.

İlkeler başlığı altında belirtilen görüşler şöyledir (17).

- a) Gelişen ekonomide kıt bir kaynak olan yetişmiş insan gücünün verimli kullanılması için her kademede yeterliliğe dayanan bir çalıştırma politikası güdülecektir.
- b) Yetişmiş insan gücünün yetiştikleri alanlarda kullanılmaları sağlanacaktır.
- c) Sosyal güvenlik tedbirleri yaratılmasına devam edilecektir.
- d) Sağlam bir sosyal hareketlilik sağlanacaktır.
- e) Çalışanların mesleki yetenek ve yeterliliklerinin eğitim imkanlarıyla yükseltilmesine çalışılacaktır.
- f) Yurtta iktisadi sektörler ve çalışma kademeleri arasında insan gücünün dengeli bir dağılımını ve yapı değişikliğini sağlayıcı bir insan gücü politikası güdülecektir; denilmektedir.

Durum başlığı altında (18) insan gücü sorununun tanımı yapılarak, vasıflı insan gücünün hem diğer kaynakları rasyonel bir şekilde kullanmak açısından gerekli bir kaynak olduğu, hem de kendisinin kıt bir kaynak olduğu tesbiti yapılmıştır. Yine aynı başlık altında vasıflı insan gücüne karşı olan talebin ne oranda arttığı tesbit edilmiştir.

İnsan gücü İhtiyacı Tahminleri (19) başlığı altında ise şu görüşler yer almaktadır.

1968-1972 yılları arasında uygulamalı bir eğitim planlaması yapmak amacıyla ekonominin tümü için sektörlerdeki üretim, yatırım, istihdam arasındaki ilişkilere ve milletlerarasındaki standartlara göre ayrıntılı insan gücü ihtiyaçları tahminleri ve bu ihtiyaçları karşılayacak arz kaynağı olan eğitim kademeleri için kapasite genişletmesi hesapları yapılmıştır.

(16) Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl, a.g.e., s. 443.

(17) Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl (1968-1972) DPT Yayınları Ankara-1972, s. 145

(18) Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl, a.g.e., s. 146.

(19) Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl, a.g.e., s. 148.

Ayrıca bu çalışmalarda, doğrudan doğruya eğitim ile ilişkisi kurulacak olan meslek alt gruplarına inilmiştir. Eğitim planı gerekliliği, insangücü tahminlerinin 1982'ye kadar uzatılması zorunluluğunu doğurmuştur. Buna göre 1968-1972 yılları arasında yaratılacak eğitim kapasiteleri ile ilgili büyüklükler 1972-1982 yılları arasında doğacak insangücü ihtiyaçlarına göre hesaplanmış bulunmaktadır.

### 5. III. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında insangücü konusu "İnsangücü ve Eğitim" ana başlığı altındaki İnsangücünde Gelişmeler alt başlığı altında işlenmiştir. Bu planda da insangücü konusundaki şu görüşler dikkati çekmektedir (20).

Üç paragrafta işlenen konu, ilk paragrafta nitelikli insangücünün yeterince yetiştirilmesi ve dağılımındaki tıkanıklıklara yer verilmiştir. İkinci ve üçüncü paragraflarda ise insangücünün yurt düzeyindeki dengesiz dağılımı ve süregelen beyin göçü hakkında bilgilere yer verilmiştir. Sırasıyla belirtilen üç paragraftaki bilgiler şu şekildedir.

Planlı dönemde insangücü sayısında önemli artışlar olmasına rağmen, istenilen nitelikte insangücünün zamanında yetiştirilmesinde ve doğru kullanımındaki tıkanıklıklar devam etmiştir. Teknik insangücünde mühendis açığı bazı dallarda kapanmış, buna karşılık teknisyen ve yetişkin işçi düzeylerinde arz, ihtiyacın altında kalmıştır. Aynı durum sağlık alanında da söz konusudur. Tıp doktoru ve diğer sağlık memurlarında açık devam ederken, diş doktoru ve eczacılarda arz fazlası görülmektedir.

İnsangücünün yurt düzeyinde dengesiz dağılımı devam etmekte ve özellikle öğretmen, sağlık personeli ve teknik insangücü alanlarında önem taşımaktadır. Diğer yandan nitelikli insangücünün, yerinde ve verimli kullanımında ortaya çıkan dengesizlikler devam etmektedir.

Yine öteden beri süregelen beyin gücü, insangücü özellikle nitelikli insangücü açığının büyümesinde etkisini sürdürmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Üçüncü Beş Yıllık Planlı kalkınma döneminde de belli meslek dallarında insangücü açığı devam etmiş, ayrıca var olan insangücünün yurt düzeyindeki dengesiz dağılımı ile yurt dışına olan beyin göçü ekonomiyi ve kalkınmayı olumsuz yönde etkilemiştir.

### 6. IV. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1979-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, insangücü mevcut durumu ve gelecek için insangücü planlamasına yer verilmiştir.

Mevcut durumun seyri şöyledir (21). 1970 nüfus sayımı sonuçlarına göre iktisaden faal nüfusun % 36'sı ilkökul, % 72'si ortaokul ve dengi okulu, % 3'ü lise ve dengi mesleki-teknik okul ve % 1,4'ü yüksekokul ve üniversite mezunudur. 1975 nüfus sayımı sonuçlarına göre ise aynı oranlar sırasıyla, % 44, % 3,7, % 4,3 ve % 1,7 dir. Bu genel yetersizlik ve dengesiz durum mal ve hizmet üretimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Aynı planda devamlı şu konulara dikkat çekilmektedir. (22). Daha önceki dönemlerde

(20) Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977), DPT Yayınları, No: 1772, s.81.

(21) Kalkınma Planı Dördüncü Beş Yıl (1979-1983), DPT Yayınları, No. 1664, Ankara-1979, s.27-29.

(22) Kalkınma Planı Dördüncü Beş Yıl, a.g.e., s.29-31.

beyin göçüne konu olan doktor sayısında azalmaya karşılık mimar ve mühendis sayısında artış izlenmektedir. Ayrıca beyin göçü olgusunun Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri yanı sıra Orta Doğu ülkelerine de kaydığı izlenmektedir.

Ayrıca, Üçüncü Plan dönemi için söz konusu olan insangücü ihtiyacı gayri safi milli hasıladaki gerçekleştirmelere göre düzeltildiği belirtilmektedir. Buna göre Dördüncü Plan dönemi için verilen ihtiyaç tahminleri, kalkınma hızı ile diğer sosyal ve ekonomik değişkenlerin dik-kate alınarak hesaplandığından söz edilmektedir. (23).

## 7. V. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında insangücü, Hedefler ile İlke ve Politikalar alt başlıkları altında ele alınmıştır.

Hedefler şu şekilde belirlenmiştir (24).

Türkiye'nin önümüzdeki Beş Yıllık Plan dönemindeki kalkınmasını yönlendirecek sayısal hedefler bir makro model çerçevesinde çözümlenmektedir. Bu iktisadi hedeflerin gerçekleşmesi sırasında açılacak yeni istihdam makro modele göre ortaya çıkacaktır. İnsangücü planlaması, ek olarak istihdam edileceklerin gerekli üretimi yapabilmek için mesleki seviye ve vasıflarını belirleyen bir çözümlenmedir. Eğitim Modeli ise, insangücü hedeflerini karşılamak üzere şekillenmiş, buna göre hedefler verilmiş, ayrıca toplumun ve eğitimin genel amaçlarına cevap verecek marjlar konulmuştur.

Eğitim kurumlarının kapasitesi, genel olarak ekonomik ve sosyal gelişme hedeflerine göre hesaplanan insangücü ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli bulunmaktadır. Ancak eczacılar dışındaki sağlık personeli ile bazı teknik personel ve öğretmen ile öğretim üyeleri sayılarında yetersizlikler görülmektedir.

İlke ve politikalar şöyle tesbit edilmiştir (25).

Beşinci plan döneminde orta seviyeli teknik insangücünün yetiştirilmesine öncelik verilecektir. Meslek ve teknik lise ve meslek yüksekokulu çıkışlı teknisyenlerin hedeflere uygun şekilde yetiştirilmesi için bu okulların programlarında gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Kalifiye işçi yetiştirmek için oldukça pahalı bir yol olan endüstri meslek liselerinin yaygınlaştırılması yerine, bu liselerden imkanlara uygun olanlar teknisyen yetiştiren üç yıllık liselere dönüştürelecektir. Kalifiye işçi yetiştirme konusunda temel tercih yaygın eğitim ve hizmet içi eğitim olacaktır.

Orta seviyede meklemi-teknik eğitim veren okullar ve meslek yüksekokulları insangücü ihtiyaçları ve istihdam imkanlarına uyum bulunmayan alanlarda yeni okullar açılmayacak ve kontenjan artırımına gidilmeyecektir. Mevcut okulların eksikliklerinin giderilmesi esas alınacaktır.

Beşinci plan döneminde yüksek öğretimli insangücünde nitelik boyutunun önem kazanacak olması sebebiyle arz yetersizliği bulunmayan alanlarda yeni yükseköğretim kurumu açılmayacaktır. Niteliğin artırılması için eğitim programları muhteva ve yöntem bakımından gözden geçirilecektir. Ayrıca, hizmet içi eğitimde niteliğin yükseltilmesi için kamu ve özel sektörden faydalanılacaktır. Okul-içi ve yaygın eğitim yoluyla yüksek nitelikli sevk ve idareci yetiştirilmesi önem verilecektir.

(23) Kalkınma Planı Dördüncü Beş Yıl, a.g.e., s. 252.

(24) Kalkınma Planı Beşinci Beş Yıl (1985-1989), DPT Yayınları,

(25) Kalkınma Planı Beşinci Beş Yıl, a.g.e., s. 139-140.

## SONUÇ

Kalkınma planları, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yönden çağdaş uygarlık seviyesine ulaşabilmesi için uygulamaya konulmuş ve yol gösterici bir niteliğe sahip kamu ve özel sektörün planlamasını yapan teorik ve istatistiki çerçevelerdir.

İnsangücü özellikle nitelikli insangücü ve bunun sağlıklı bir şekilde planlanması kalkınma için temel faktörlerden biridir. Yine insangücü kalkınmada kıt bir kaynak olması yanında diğer kaynakları kullanmada, vasıflı insangücüne bağlı olduğundan daha da fazla bir öneme sahip olmaktadır.

Türkiye 1960'lı yıllardan sonra kalkınmasını planlara bağlama yolunu seçmiş ve gerçekleşmesi istenen hedefler söz konusu planlarda yer almıştır. Bütün planlar incelendiğinde her sektörde kalkınmanın nitelikli insangücü ile olabileceği üzerinde durulduğu görülmektedir.

İnsangücü Birinci Plandan başlamak üzere bütün Planlarda temel konu olmuş, nitelikli insangücü yetiştirme, bunun dengeli dağılımı gündemde olmuş ve önemini korumuştur.

Planlı dönemde her düzeyde öğrenim görmüş insangücünde sayı olarak önemli artışlar kaydedilmesi yanında bunun yeterli bir duruma geldiğini söylemek oldukça zordur. Üçüncü ve Dördüncü planlardaki hedeflere paralel olarak yüksek öğrenimli teknik elaman sayısındaki artışların nitelik yönünden benzer bir gelişmenin olmadığı Beşinci Beş Yıllık Planı destek çalışmalarında belirtilmektedir.

Nitelikli insangücü, eğitilmiş insangücü ile aynı anlama geldiği dikkate alınrsa, öncelikle yapılması gereken eğitim kurumlarının her yönden güçlü bir duruma getirilmesi ve sektörlerdeki duruma göre de programların düzenlenmesidir.

## KAYNAKLAR

- Cahit Tutum, *Personel Yönetimi*, T.A.D.A.İ.E. Yayınları, No. 197, Ankara-1979.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967)*, Ankara-1963.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl (1968-1972)*, Ankara-1967.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977)*, Ankara-1972.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı Dördüncü Beş Yıl (1979-1983)*, Ankara-1979.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı Beşinci Beş Yıl (1985-1989)*, Ankara-1985.
- Enver Ergun, "İnsangücü Planlaması", *Eğitim Yöneticileri Semineri, Devlet Personel Dairesi Yayınları*, No. 14, Ankara-1967.
- Herbert G. Hicks, *Örgütlerinin Yönetimi (çev:Osman Tekok ve diğerleri)* A.İ.T.A. Yayınları Ankara-1974.
- İlhan Cemalılar ve diğerleri, *İşletmecilik Bilgisi*, İ.T.İ.A. Yayını, Eskişehir-1976.
- Kurthan Fişek, *Yönetim*, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını Ankara-1979.
- Muhsin Hesapçioğlu, *Türkiye'de İnsangücü ve Eğitim Planlaması*, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara - 1984.
- Nuri Tortop, *Yönetim Bilimi*, Ankara - 1984.
- Why Reilly, *Tranining Administrators For Devolopment*, London - 1979.

# KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of the Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is \$ 4 a year, air mail included, Correspondance relating to the review should be sent to "Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38/A, Ankara - Turkey".  
The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf of  
The Turkish Co-operative Association

Hüsnü POYRAZ

Editor - in - chief

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Editorial Board

Prof. Dr. Celâl ER

Prof. Dr. Orhan ARSLAN - Sezai YÖRÜK  
Alâaddin KORKMAZ - Dr. Kemâl GÖRMEZ

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications, book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

---

## Managing Board<sup>(\*)</sup>

---

Hüsnü POYRAZ	: President
Dr. Şenol ERDOĞAN	: Vice President
Turan TEKELİ	: Treasurer
Assis.Prof.Dr.Burhan AYKAÇ	: Member
Dr. Hüseyin BÜYÜKŞAHİN	: "
Yalçın DOĞAN	: "
Dr. Yusuf EKİNCİ	: "
Prof.Dr. Celâl ER	: "
Ünal GÖKALP	: "
Ayhan İNAL	: "
Kâmil ÖZDEMİR	: "
Kaplan YILDIZ	: "
Sezai YÖRÜK	: "
Niyazi YÜKŞEL	: "

---

## BOARD OR AUDITORS

---

Nail TAN	: President
Nihat BAYRAMOĞLU	: Member
Dr. Mustafa DOYUK	: Member

**HALKBANK**, Türk ekonomisinde çok önemli bir yer işgal eden esnaf ve sanatkârlarımızı, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerimizi, serbest meslek sahiplerimizi krediler açarak desteklemek göreviyle kurulmuş bir bankadır... Ülkemizin bu görevi üstlenmiş tek bankasıdır.



**HALKBANK**

Çalışana... üretene kaynak.